

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

І. В. Дем'яненко, Г.І. Лановська

**СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ**

**для студентів спеціальності
7.03050801 та 8.03050801 “Фінанси та кредит”
денної та заочної форм навчання**

КИЇВ НУХТ 2012

Соціальне страхування: Конспект лекцій для студентів спеціальності 7.050104 та 8.050104 “Фінанси” денної та заочної форм навчання / Уклад. І.В. Дем’яненко, Г.І. Лановська, – К.: НУХТ, 2012. –131с.

Рецензент: **Т.А. Говорушко, д.е.н, професор**

Укладачі: **І. В. Дем’яненко, Г.І. Лановська**

© І. В. Дем’яненко, Г.І. Лановська, 2012

Анотація

Конспект лекцій написано відповідно до програми навчальної дисципліни “Соціальне страхування” для студентів спеціальності „Фінанси” вищих навчальних закладів. У ньому висвітлюється коло питань, які охоплюють розгляд економічної суті, функцій, ролі і сфери застосування соціального страхування в сучасних умовах; зміст понять і термінів соціального страхування; цілісне уявлення про потребу та сутність соціального страхування, правове забезпечення соціального страхування в Україні, види соціального страхування та коло осіб, що мають право на соціальний захист.

Автори

Дем’яненко І. В., Лановська Г.І.

Вступ

Формування в Україні ринкової економіки, розбудова її інфраструктури. створення дієвих механізмів господарювання для усіх суб’єктів ринку об’єктивно зумовлює зростання потреби у страховому захисті. "Соціальне страхування" — спеціальний курс, що охоплює вивчення особливої сфери соціальних відносин, які виникають між державою, юридичними та фізичними особами за сприяння спеціалізованих фінансових інститутів. Однією з умов майбутньої інтеграції України в сучасну європейську систему соціального страхування є наявність ефективного забезпечення соціального захисту населення. Соціальне страхування є важливою складовою соціального захисту населення, яке забезпечує не лише грошові виплати у разі настання страхових випадків, а й створює правові та економічні умови для стимулювання ефективної праці.

Предмет: фінансові відносини, що виникають у процесі формування і використання фондів соціального страхування.

Мета: досягнення студентами належного рівня професійних знань, вмінь та навичок у галузі управління фінансами й аналізу соціальних послуг.

Завдання: Дослідження економічної сутності соціального страхування та визначення його місця у соціальному захисті населення України в умовах трансформаційних перетворень суспільства; ознайомлення з механізмом державного регулювання соціальним страхуванням; вивчення принципів та умов здійснення окремих видів страхування, а також характеристика соціальних виплат та послуг, що надаються за рахунок коштів страхових фондів; набуття навиків з управління соціальними страховими фондами; ознайомлення із досвідом держав з розвинутою ринковою економікою з метою його можливого використання в Україні за умов врахування національних особливостей; розробка напрямків удосконалення системи соціального страхування.

Після вивчення дисципліни студенти повинні **знати:**

- основи побудови системи загальнообов'язкового державного соціального страхування України та організацію систем соціального страхування низки зарубіжних країн;

- законодавчу та нормативну базу соціального страхування з різних видів соціального забезпечення залежно від страхового випадку;

- формування системи соціальних гарантій населення: соціальні нормативи та джерела фінансування соціальних гарантій;

- форми й методи планування у державних цільових фондах (ДЦФ) соціального страхування;

- етапи реформування системи соціального страхування;

- організацію функціонування органів управління ДЦФ страхового захисту;

- напрями вдосконалення соціального страхування в Україні.

вміти: визначити коло суб'єктів соціального страхування, їх права та обов'язки; визначити коло об'єктів страхування, винятки та застереження, страхові випадки; пояснити порядок внесення страхових платежів; пояснити порядок дій при настанні страхового випадку; захистити свої права як страхувальника при порушенні норм соціального законодавства.

Базові дисципліни, які необхідні для засвоєння дисципліни:

„Страхування”, „Страхові послуги” та тісно взаємопов'язана з такими дисциплінами як „Економіка підприємства”, „Фінанси”, „Фінанси підприємства”.

Перелік дисциплін, вивчення яких засновано на знаннях дисципліни: “Статистика”, „Страхові послуги”, “Страхування”.

Відповідно до поставлених завдань побудовано і зміст дисципліни:

ЗМІСТ

Тема 1. Сутність, принципи і роль соціального страхування
Тема 2. Державне регулювання соціального страхування
Тема 3. Страхування тимчасової втрати працездатності
Тема 4. Медичне страхування
Тема 5. Страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань
Тема 6. Страхування на випадок безробіття
Тема 7. Пенсійне страхування
Тема 8. Недержавне соціальне страхування
Тема 9. Іноземний досвід у сфері соціального страхування
Тема 10. Удосконалення соціального страхування
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
ГЛОСАРІЙ

Тема 1. Сутність, принципи і роль соціального страхування

1.1. Поняття сутності та функції соціального страхування.

1.2. Етапи розвитку, загальні поняття та види системи соціального страхування в Україні.

1.3. Принципи соціального страхування. Характеристика суб'єктів та об'єктів соціального страхування.

1.1. Поняття сутності та функції соціального страхування

Поряд із системою оподаткування в Україні діє ще одна загальнообов'язкова система — соціальне страхування. Усі підприємства і приватні підприємці, що використовують найману працю, зобов'язані сплачувати страхові внески на різні види соціального страхування.

Соціальне страхування — це важлива складова частина соціального захисту населення, центром якого є людина та її потреби, а якість їх задоволення впливає на соціально-економічний розвиток держави.

Соціальний захист — це державна підтримка верств населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, з метою забезпечення відповідного життєвого рівня, тобто заходи, що включають надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення; комплекс законодавчо закріплених гарантій, що протидіють дестабілізуючим життєвим факторам (інфляція, спад виробництва, економічна криза, безробіття тощо).

Основні елементи системи соціального захисту:

- встановлення допустимих параметрів життя;
- захист населення від зростання цін і товарного дефіциту;
- вирішення проблеми безробіття і забезпечення ефективної зайнятості, перепідготовка кадрів;
- пенсійне забезпечення;
- утримання дитячих будинків, інтернатів, будинків для людей похилого віку тощо;
- соціальні трансфери;
- соціальне обслуговування;
- надання необхідної медичної допомоги тощо.

Соціальне страхування — це система заходів щодо матеріального забезпечення населення в старості, на випадок захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, на випадок безробіття, підтримки материнства й дитинства, охорони здоров'я громадян, при виході на пенсію тощо.

Соціальне страхування — це сукупність усіх форм і видів страхування, які мають на меті забезпечення широких мас населення на випадок різних соціальних ризиків.

Поняття *соціального страхового ризику* — одне з ключових у теорії соціального страхування. Під ним у ст. 11 "Основ законодавства України про

загальнообов'язкове державне соціальне страхування" від 14.01.98 р. № 16/98-ВР розуміють *обставини, внаслідок яких громадяни та члени їх сімей можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування і потребують, таким чином, матеріальної підтримки або соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.*

Соціальні ризики у широкому трактуванні виступають як підстава для соціального захисту. *Ризик, який є об'єктом соціального страхування, можна назвати соціально-економічним, бо він:*

1) охоплює тільки економічно активне населення;
2) пов'язаний із втратою заробітку чи іншого трудового доходу внаслідок неможливості участі в економічному процесі з наступних причин:

- біологічної;
- виробничої;
- економічної;
- соціального характеру.

В узагальненому розумінні система соціального страхування розв'язує два важливих соціально-економічних завдання:

1) збереження та повне відновлення працездатності активної частини населення країни;

2) гарантоване матеріальне забезпечення громадян, які втратили працездатність у зв'язку з виходом на пенсію чи не мали її в працездатному віці з тих чи інших причин.

Отже, державне та приватне соціальне страхування за своїм функціональним призначенням передбачає розв'язання окремих аспектів соціального захисту громадян країни. Воно спрямоване на відшкодування доходів громадян, зумовлених втратою працездатності. Матеріальною основою для виконання цих завдань виступають визначені фонди з характерними для них напрямками використання грошових коштів. Фонди грошових коштів можуть бути як державними, так і недержавними.

Соціальному страхуванню властиві дві функції: розподільна та контрольна.

Розподільна функція – це процес розподілу, який відбувається у формі руху грошових коштів, а саме:

- між окремими державними соціальними фондами;
- між бюджетами та соціальними фондами;
- шляхом виплати пенсій, соціальних допомог фізичним особам;
- шляхом направлення коштів на утримання органів управління;
- шляхом інвестування у цінні папери тощо.

Суб'єктами розподілу є держава, підприємства, організації, фізичні особи. *Об'єктом* розподілу виступає валовий внутрішній продукт (ВВП), створений у суспільстві за рік. В процесі розподілу ВВП роботодавці та фізичні особи сплачують внески на соціальне страхування у державні цільові фонди. В системі загальнообов'язкового державного соціального страхування всі працівники зобов'язанні брати участь у формуванні соціальних страхових фондів, сплачуючи страхові внески.

Проте, незважаючи на те, що запровадження з 1 січня 2011 року єдиного внеску та нової системи адміністрування збору та обліку внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування не передбачає зміни принципових засад системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (кошти соціального страхування залишаються відокремленими від коштів державного бюджету, зберігається страховий принцип формування фінансової системи соціального страхування та принцип паритетності представників тих сторін, за рахунок яких формуються кошти фондів соціального страхування), соціальне страхування як сфера суспільних відносин, серед яких відносини з формування джерел фінансування соціального забезпечення, управління соціальним страхуванням, надання матеріального забезпечення та соціальних послуг за окремими видами соціального страхування, зазнає певних змін.

Так, контрольна функція, що реалізується з метою перевірки дотримання чинного законодавства у сфері соціального страхування та узгодження суспільних, колективних та приватних інтересів у державі, має зазнати змін внаслідок перегрупування об'єктів контролю та перерозподілу повноважень органів управління фондами соціального страхування. Контрольні функції цих фондів з 01 січня 2011 року поділятимуться на контроль:

- за рухом грошових коштів, повнотою та своєчасністю сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (здійснює Пенсійний фонд України, у якому зосереджені функції реєстрації платників, збору та обліку внесків);
- за діяльністю виконавчої дирекції та цільовим використанням коштів (здійснюють правління фондів за окремими видами страхування та їх Наглядові ради);
- за виконанням статутних завдань (здійснюють Наглядові ради фондів соціального страхування).

Об'єднання функцій реєстрації, збору та обліку страхових внесків та їх концентрація в Пенсійному фонді України зумовить передачу до нього повноважень правлінь фондів та їх виконавчих дирекцій з реалізації відповідних функцій. У цьому випадку фонди соціального страхування в особі представників сторін соціального діалогу, які входять до складу правлінь, повинні мати можливість здійснювати нагляд і контроль за адмініструванням єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Це питання може бути вирішено шляхом створення постійного органу, до складу якого мають увійти у рівній кількості представники правлінь усіх фондів соціального страхування. Іншим важливим завданням новоствореного постійно діючого органу має стати забезпечення узгодженості інтересів сторін соціального діалогу та представників усіх фондів соціального страхування під час вирішення питань, що стосуються розробки:

- пропозицій щодо розміру єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пропорції його розподілу між фондами соціального страхування;
- проектів нормативно-правових актів, що регламентують окремі види діяльності фондів, зокрема, реєстрацію та облік платників єдиного внеску, формування єдиної інформаційної бази та правил обміну інформацією з бази даних про платників та застрахованих, суми отриманих та перерахованих на рахунки фондів коштів, форми і строки подання звітності та проведення контрольних перевірок платників страхових внесків.

- надавати Пенсійному фонду України рекомендації у разі виявлення ним порушень законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині адміністрування єдиного внеску;

- встановлювати строк для усунення Пенсійним фондом України виявлених порушень;

- звертатися до спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади, що здійснюють державний нагляд щодо сплати єдиного внеску, якщо впродовж визначеного терміну порушення не було усунуто;

- порушувати питання про притягнення до відповідальності посадових осіб Пенсійного фонду України.

Всі зазначені вище та інші повноваження мають бути обов'язково закріплені у Положенні про цей орган, яке має затверджуватися Кабінетом Міністрів України за погодженням з правліннями усіх фондів соціального страхування.

1.2. Етапи розвитку, загальні поняття та види системи соціального страхування в Україні.

Система соціального страхування в Україні пройшла у своєму розвитку декілька етапів:

Перший етап — 1998 рік — прийняття Закону «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Враховуючи важливість цього законодавчого акта, Президія Верховної Ради України Постановою прийняла рішення про проведення 8 квітня 1996 року парламентського слухання щодо цього законопроекту. Обговоривши проект закону, учасники парламентського слухання в основному схвалили його й рекомендували Верховній Раді після відповідного доопрацювання розглянути цей законопроект.

Основи законодавства України про соціальне страхування були доопрацьовані і подані до Верховної Ради. Парламент розглядав їх тричі у першому читанні, двічі — у другому і 14 січня 1998 року прийняв Основи. Цим самим було відкрито шлях для розробки законопроектів з окремих видів соціального страхування.

Другий етап — 1999-2000 р. — прийняття законів відповідно до Основ законодавства України із загальнообов'язкового державного соціального страхування. Верховною Радою України були прийняті Закони "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" (23 вересня 1999 року № 1105-XIV), "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" (2 березня 2000 року № 1533-III), "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням" (від 18 січня 2001 року №2240-III).

Таким чином, в Україні було створено законодавчі умови для становлення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка базується на вимогах Європейського кодексу соціального забезпечення (1964 р.) та рекомендаціях Міжнародної організації праці (МОП) № 67 (1944 рік).

Третій етап — 2001 р. — впровадження державного соціального страхування. Відповідно до прийнятих законів, у 2001 році запроваджено три види загальнообов'язкового державного соціального страхування: на випадок безробіття; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Четвертий етап — 2002-2010 рр. — удосконалення законодавства з загальнообов'язкового державного соціального страхування, впровадження пенсійного та розробка основ медичного соціального страхування.

П'ятий етап — 2011 рік — впровадження єдиного соціального внеску.

До 2010 року функції щодо збору, обліку, забезпеченню звітності, здійсненню контролю за повнотою та своєчасністю справляння страхових внесків здійснювалося окремо кожним фондом.

А з 2011 року після прийняття 8 липня 2010 року Верховною Радою України Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" формування та ведення Державного реєстру соціального страхування, котрий включатиме інформаційну систему відомостей про платників єдиного внеску та про застрахованих осіб повноважений здійснювати Пенсійний фонд України. Унаслідок запровадження єдиного внеску значно спрощується процедура взаємодії платників з фондами щодо його сплати, оскільки контактувати з цього питання потрібно тільки з Пенсійним фондом. Буде запроваджено єдину базу для нарахування страхових внесків, одну форму фінансових звітів, актів перевірок тощо.

Якщо раніше платник до трьох соціальних фондів сплачував внески від виплаченої зарплатні, тепер сплачуватиме від нарахованої зарплатні. Це означає, що відтепер всі соціальні фонди переходять на страхові принципи, коли підставою для виплат з Фондів Соціального страхування є не виплата зарплати, а сплата внесків.

Щодо трьох інших соціальних фондів: вони залишаються і підпорядковуються тим законам, які мають до них безпосереднє відношення. А прийняття цього закону обумовлено необхідністю підвищення ефективності роботи фондів соціального страхування, в тому числі шляхом більш раціонального використання коштів, що спрямовуються на утримання їх адміністративного апарату.

Пенсійний фонд у своєму розвитку мав декілька еволюційних перетворень:

1990рік — створення Пенсійного фонду України.

1991рік — вперше пенсії профінансовано з коштів Пенсійного фонду, а не з державного бюджету.

1992рік — початок реформування тарифної пенсійної системи (зниження тарифу до 37% від Фонду оплати праці).

1995 рік — закріплення обов'язковості реєстрації платників страхових внесків в органах Пенсійного фонду.

1998рік — затвердження Основних напрямів реформування пенсійного забезпечення в Україні, зокрема запровадження виплати пенсій через установи банків за згодою пенсіонера.

1999рік — початок переходу на персоніфікований облік у системі обов'язкового державного пенсійного страхування (на базі експерименту у Львівській області).

2001рік — Послання Президента України до Верховної Ради і Кабінету Міністрів України «Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України» та ухвалення проектів законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення».

2002 рік — т. ч. — здійснення переходу на призначення й оформлення пенсій у Пенсійному фонді України.

2011 р. — запровадження реформування пенсійної системи та прийняття Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011р. Згідно даного закону був підвищений пенсійний вік чоловікам та жінкам, а також було запроваджено функціонування Накопичувального пенсійного фонду для громадян, яким на дату запровадження перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду виповнилося не більш як 35 років та які сплачують внески/за яких сплачуються внески до накопичувальної системи пенсійного страхування. Перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду запроваджується починаючи з року, в якому буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України.

1.3. Принципи соціального страхування. Характеристика суб'єктів та об'єктів соціального страхування.

Збір та ведення обліку єдиного внеску здійснюються за принципами:

- законодавчого визначення умов і порядку його сплати;
- обов'язковості сплати;
- законодавчого визначення розміру єдиного внеску та пропорцій
- його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- прозорості та публічності діяльності органу, що здійснює збір та веде облік єдиного внеску;
- захисту прав та законних інтересів застрахованих осіб;
- державного нагляду за збором та веденням обліку єдиного внеску;
- відповідальності платників єдиного внеску та органу, що здійснює збір та веде облік єдиного внеску, за порушення норм цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування - це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків

власником або уповноваженим ним органом (далі - роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Страховий стаж — це період (строк), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню і сплачувала збір (самостійно, роботодавцем) на страхування, якщо інше не передбачено законодавством. Страховий стаж обчислюється за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, а за періоди до запровадження системи персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб - у порядку та на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше.

Страховий випадок — подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи на одержання матеріального забезпечення або соціальних послуг, передбачених законами України за окремими видами ЗДСС.

До страхових випадків, з настанням яких надаються матеріальне забезпечення та соціальні послуги, належать:

- тимчасова непрацездатність;
- вагітність і пологи, догляд за малолітньою дитиною;
- інвалідність;
- хвороба;
- досягнення пенсійного віку;
- смерть годувальника;
- безробіття;
- соціальні послуги та інші матеріальні витрати, пов'язані з певними обставинами;
- нещасний випадок на виробництві;
- професійне захворювання.

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування - це консолідований страховий внесок на пенсійне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, медичне страхування, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, страхування на випадок безробіття, який в обов'язковому порядку сплачується страхувальниками з метою забезпечення реалізації прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за соціальним страхуванням.

Страхові кошти - кошти, які формуються за рахунок сплати єдиного внеску та надходжень від фінансових санкцій (штрафів та пені).

Персоніфікований облік у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є складовою частиною Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, порядок ведення якого встановлюється Законом України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне *страхування*".

Завданням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування є встановлення гарантій щодо захисту прав та інтересів громадян, які мають право на пенсію, а також на інші види соціального захисту.

Згідно статті 25 Основ та відповідно до законів з конкретних видів соціального страхування надаються такі види соціальних послуг та матеріального забезпечення:

1) пенсійне страхування: пенсії за віком, по інвалідності внаслідок загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства); пенсії у зв'язку з втратою годувальника (крім визначених випадків); медичні профілактично-реабілітаційні заходи; допомога на поховання пенсіонерів;

2) з введенням медичного страхування з відповідного фонду планується забезпечуватися: діагностика та амбулаторне лікування; стаціонарне лікування; надання готових лікарських засобів та виробів медичного призначення; профілактичні та освітні заходи; забезпечення медичної реабілітації осіб, які перенесли особливо важкі операції або мають хронічні захворювання.

3) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням: допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною); допомога по вагітності та пологах; допомога при народженні дитини та по догляду за нею; допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві); забезпечення оздоровчих заходів;

4) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: профілактичні заходи по запобіганню нещасним випадкам на виробництві та професійним захворюванням; відновлення здоров'я та працездатності потерпілого; допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; відшкодування збитків, заподіяних працівникові каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним своїх трудових обов'язків; пенсія по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; пенсія у зв'язку із втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; допомога на поховання осіб, які померли внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

5) страхування від безробіття: допомога по безробіттю; відшкодування витрат, пов'язаних із професійною підготовкою або перепідготовкою та профорієнтацією; матеріальна допомога безробітному та членам його сім'ї; дотація роботодавцю для створення робочих місць; допомога на поховання безробітного.

Цей перелік матеріального забезпечення та соціальних послуг конкретизується згідно з законами України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Страхові фонди є органами, які здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, провадять збір та акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечують фінансування виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та здійснюють інші функції згідно з затвердженими

статутами. Усі застраховані громадяни є членами відповідних страхових фондів залежно від виду соціального страхування. Страхові фонди є некомерційними самоврядними організаціями.

Цільові страхові фонди, якщо інше не передбачено законами України, не можуть займатися іншою діяльністю, крім тієї, для якої їх створено, та використовувати свої кошти на цілі, не пов'язані з цією діяльністю. Кошти цільових страхових фондів не включаються до складу Державного бюджету України. Страхові фонди діють на підставі статутів, що затверджуються у порядку, визначеному законами України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Лише Законом України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" з 2011 року визначатимуться:

- принципи збору та ведення обліку єдиного внеску, платники єдиного внеску;
- порядок нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску;
- розмір єдиного внеску та пропорції його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- орган, що здійснює збір та веде облік єдиного внеску, його повноваження та відповідальність;
- склад, порядок ведення та використання даних Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- порядок здійснення державного нагляду за збором та веденням обліку єдиного внеску.

Єдиний внесок не входить до системи оподаткування, а податкове законодавство не регулює порядку нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску.

Розмір єдиного внеску для кожної категорії платників, та пропорції його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування встановлюються з урахуванням того, що вони повинні забезпечувати застрахованим особам страхові виплати і соціальні послуги, передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; фінансування заходів, спрямованих на профілактику страхових випадків; створення резерву коштів для забезпечення страхових виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам; покриття адміністративних витрат із забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Розмір єдиного внеску залежатиме від 67 класів професійного ризику виробництва, до яких зараховано платників єдиного внеску (мінімум — 36,76%, максимум — 49,7%).

Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування є *застраховані громадяни*, а в окремих випадках - члени їх сімей та інші особи, *страхувальники і страховики*.

Право на забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням згідно з Основами мають застраховані громадяни України, іноземні

громадяни, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено законодавством України, а також міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Застрахованою є *фізична особа*, на користь якої здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

За загальним правилом загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню підлягають: особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту): а) на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від їх форм власності та господарювання; б) у фізичних осіб; особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадяни - суб'єкти підприємницької діяльності.

Водночас, перелік, доповнення та уточнення кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, а також конкретних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, до яких належать особи, визначаються законами України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Конкретизація осіб відбувається у законах, які регламентують правове регулювання окремих видів соціального страхування: на випадок безробіття, від нещасного випадку на виробництві тощо.

Громадяни України, які працюють за межами території України та не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають, мають право на забезпечення по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню в Україні за умови сплати страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особи, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, одержують **свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування**, яке є єдиним для всіх видів страхування та документом суворої звітності.

Порядок видачі та зразок свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2000 р. N 1306. Страхове свідоцтво є єдиним для всіх видів загальнообов'язкового державного соціального страхування документом суворої звітності, що підтверджує право застрахованої особи на одержання послуг та матеріального забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Реєстрація застрахованих осіб, персоніфікований облік відомостей про них та оформлення страхових свідоцтв здійснюється органами Пенсійного фонду.

Страхувальниками за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням є *роботодавці та застраховані особи*, якщо інше не передбачено законами України. Роботодавцем відповідно до Основ вважається: власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган незалежно від форм власності, виду діяльності та господарювання і фізичні особи, які

використовують найману працю; власники розташованих в Україні іноземних підприємств, установ та організацій (у тому числі міжнародних), філій та представництв, які використовують працю найманих працівників, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Застрахована особа є своїм страхувальником, оскільки також бере участь у сплаті страхових внесків на соціальне страхування.

Страховик загальнообов'язкового державного соціального страхування – *цільовий страховий фонд*, який здійснює страхову діяльність з окремого виду соціального страхування.

Страховики через засоби масової інформації зобов'язані роз'яснювати населенню права та обов'язки, передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Страховики надають страхувальникам та застрахованим особам консультації з питань загальнообов'язкового державного соціального страхування на безоплатній основі. Фонди періодично публікують в офіційних засобах інформації звіти про використання коштів фонду за відповідний період.

Об'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страховий випадок, із настанням якого у застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання матеріального забезпечення та передбачених соціальних послуг.

Уряд і держава несуть відповідальність за надання громадянам соціального захисту і забезпечення рівного доступу до задоволення соціальних потреб.

Контроль знань:

1. Визначте місце соціального страхування в системі соціального захисту населення.
2. Розкрийте основне поняття та елементи соціального захисту населення.
3. Яка сутність соціального страхування?
4. Що собою являють соціальні ризики та їх види?
5. Назвіть функції, властиві соціальному страхуванню.
6. Визначте особливості та етапи розвитку соціального страхування в Україні.
7. Яке місце займає соціальне страхування у фінансовій системі України та його роль?
8. Поясніть еволюційні перетворення Пенсійного фонду в Україні.
9. Розкрийте загальне поняття та види загальнообов'язкового державного соціального страхування.
10. Дати визначення терміна "страховий випадок".
11. Яка сутність страхового стажу ?
12. Поясніть сутність єдиного соціального внеску?
13. Державні цільові фонди: види, шляхи створення та цілі використання.
14. Суб'єкти і об'єкти соціального страхування.
15. Поясніть порядок видачі свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.
16. Назвіть принципи системи соціального страхування.

17. Як відбувається державний нагляд та контроль за дотриманням страхувальниками та страховиками законів України.

Тестові завдання

При виборі правильної відповіді необхідно враховувати, що правильних відповідей може бути кілька.

1. Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування є:

- а) страховики;
- б) страхувальники;
- в) застраховані;
- г) члени сімей застрахованих осіб.

2. Застрахованою може бути:

- а) лише юридична особа;
- б) лише фізична особа;
- в) як фізична, так і юридична особа.

3. Роботодавці та застраховані особи являються:

- а) страхувальниками за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням;
- б) зарахованими відповідно до загальнообов'язкового державного соціального страхування.

4. Збір страхових внесків та надання матеріального забезпечення і соціальних послуг у разі настання страхових випадків відноситься до зобов'язання:

- а) страхувальника;
- б) страховика;
- в) застрахованого.

5. Період, протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та сплачує страхові внески називається:

- а) страховий випадок;
- б) страховий стаж;
- в) страховий ризик.

6. До страхових випадків по соціальному страхуванню належать:

- а) професійне захворювання;
- б) вагітність і пологи, догляд за малолітньою дитиною;
- в) безробіття;
- г) пожежа;
- д) тимчасова непрацездатність.

7. Система прав, обов'язків та гарантій, що передбачає надання страхового захисту називається:

- а) загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- б) страховий акт;
- в) страховий випадок;
- г) страховий ризик.

8. Є обов'язковими в Україні види соціального страхування:

- а) пенсійне страхування;
- б) страхування на випадок безробіття;
- в) медичне страхування;
- г) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- д) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

9. До видів матеріального забезпечення та соціальних послуг за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням відносяться:

- а) допомога із вагітності і пологів;
- б) стаціонарне лікування;
- в) допомога на поховання пенсіонерів;
- г) допомога по догляду за хворою дитиною;
- д) допомога із безробіття.

10. Консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку з метою забезпечення захисту прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей перераховується до:

- а) Фонду загальнообов'язкового соціального страхування;
- б) Соціального Фонду від нещасних випадків на виробництві;
- в) Пенсійного фонду;
- г)) Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття;
- д) всі відповіді вірні.

Тема 2. Державне регулювання соціального страхування

2.1. Поняття, мета та організація державного регулювання.

2.2. Управління фондами та характеристика платників єдиного внеску загальнообов'язкового державного соціального страхування.

2.3. Повноваження та функції Наглядової ради за діяльністю страхових фондів.

2.1. Поняття, мета та організація державного регулювання

Державне регулювання – це важливий елемент управління соціальним страхуванням, формуванням та використанням коштів державних соціальних фондів.

Метою державного регулювання у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування є:

- проведення єдиної політики держави в цій сфері;
- забезпечення реалізації прав громадян на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- створення умов для ефективного функціонування системи соціального страхування;

- забезпечення дотримання суб'єктами соціального страхування вимог законів, інших нормативно-правових актів;

- адаптація системи соціального страхування до міжнародних стандартів.

Державне регулювання соціального страхування полягає у(завдання ДР):

- 1) розробці та прийнятті системи законодавчих, нормативно-правових актів, що регламентують відносини в цій сфері;

- 2) щорічному перегляді та затвердженні розмірів страхових внесків, норм, нормативів з урахуванням поточної економічної та соціальної ситуації;

- 3) перегляді видів та розмірів соціальних виплат з метою покращення матеріального забезпечення громадян;

- 4) встановленні обов'язкової вимоги щодо створення страхових резервів з метою забезпечення своєчасності та повноти соціальних виплат;

- 5) державному фінансовому контролю за дотриманням законодавства щодо формування доходів соціальних страхових фондів та цільового використання їх коштів;

- 6) контролі та нагляді за діяльністю центральних і територіальних органів державних фондів, їх взаємодією з іншими суб'єктами.

Правовою основою всієї політики і практичних заходів соціального страхування України є Конституція України, Кодекс законів про працю та інші акти законодавства, відповідні урядові постанови і власні постанови Фондів.

У Конституції України (розділ II "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина", ст. 46) зазначено: "Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення...".

Державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади відповідно до базових законів з питань соціального страхування.

Метою державного нагляду є контроль за дотриманням страхувальниками та страховиками законодавства, що регулює відносини у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням.

Порядок здійснення державного нагляду у сфері страхування на випадок безробіття та у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності регламентується наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 13.04.2005 № 113 „Про затвердження Порядку здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням”.

Державний нагляд у сфері страхування на випадок безробіття та у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності здійснюють такі структурні підрозділи Мінпраці:

- Департамент соціального партнерства і загальнообов'язкового державного соціального страхування (з 01.11.2008р.), Департамент політики державного соціального страхування (до 01.11.2008 р.);

- Контрольно-ревізійне управління;

- Державний департамент нагляду за додержанням законодавства про працю;

- територіальні державні інспекції праці.

Відповідно до зазначеного вище Порядку відповідним департаментом Міністерства праці та соціальної політики України державний нагляд здійснюється шляхом проведення:

- експертизи постанов правлінь фондів на відповідність їх чинному законодавству, та розрахунків, що складаються на стадії формування проектів бюджетів фондів;

- аналізу застосування законодавства у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування;

На підставі результатів державного нагляду у разі необхідності готуються пропозиції щодо удосконалення норм чинного законодавства.

Для упередження прийняття правліннями фондів рішень, що не відповідають чинному законодавству, спеціалістами відповідного департаменту Міністерства праці та соціальної політики України в межах компетенції розглядаються проекти постанов правлінь, що надаються директору департаменту як члену правління, та вносяться відповідні пропозиції.

Контрольно-ревізійне управління перевіряє дотримання фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності законів України, інших нормативно-правових актів, що регулюють їх фінансову діяльність, а саме:

- цільове використання коштів фондів, майна та його збереження, правильність ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності;

- відповідність чинному законодавству укладених (або здійснених) від імені фонду угод, договорів з майновими (фінансовими) зобов'язаннями; розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів фондів, на депозитних рахунках у банках (дотримання встановлених законодавством обмежень).

Державний департамент нагляду за додержанням законодавства про працю та територіальні державні інспекції праці контролюють забезпечення прав і гарантій застрахованих осіб роботодавцями та робочими органами виконавчих дирекцій фондів.

Порядок здійснення державного нагляду у сфері страхування від нещасного випадку на виробництві регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2003 № 1845 „Про затвердження Порядку здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”.

Державний нагляд у сфері страхування від нещасного випадку здійснюють:

- Міністерство праці та соціальної політики України (далі Мінпраці -головний орган у системі органів державного нагляду щодо забезпечення здійснення державного нагляду за додержанням Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України законодавства про страхування від нещасного випадку);

- Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (далі Держпромгірнагляд);

- Головне контрольно-ревізійне управління України (далі ГоловКРУ);

- відповідні територіальні органи, на яких може бути покладено здійснення державного нагляду в Автономній Республіці Крим та областях.

Мінпраці перевіряє питання додержання встановленого порядку щодо:

- управління страхуванням від нещасних випадків;

- здійснення страхування від нещасних випадків та проведення реєстрації страхувальників;

- розрахунку розміру, збирання та акумулювання страхових внесків страхувальників, у тому числі щодо обґрунтованості встановлення знижки до страхових внесків (за низький рівень травматизму, професійної захворюваності та належний стан охорони праці) чи надбавки (за високий рівень травматизму, професійної захворюваності та неналежний стан охорони праці) страхувальників;

- здійснення застрахованим та особам, які перебувають на їх утриманні, страхових виплат і надання соціальних послуг;

- виконання обов'язків, пов'язаних з координацією страхової діяльності.

Держпромгірнагляд перевіряє питання додержання встановленого порядку:

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці;

- фінансування Національної, галузевих і регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

ГоловКРУ перевіряє фінансову діяльність виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, а саме:

- перерахування, облік і цільове використання страхових коштів, матеріальних цінностей, їх збереження, стан і достовірність бухгалтерського обліку та фінансової звітності;

- розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду;

- використання і збереження державного та комунального майна, в тому числі переданого в користування.

Страховики та страхувальники зобов'язані надавати посадовим особам органів державного нагляду за діяльністю страховиків всі документи та довідки, необхідні для здійснення ними функцій контролю.

Якщо страховиком прийнято рішення з порушенням страхового законодавства, чи страхувальник не виконує вимог цього законодавства, орган державного нагляду вказує на допущені порушення та встановлює строк для їх усунення. Якщо у цей строк страховик або страхувальник не усуне порушення,

незаконне рішення скасовується органом державного нагляду з наступним відшкодуванням втрат за рахунок страховика або страхувальника. В строк двох тижнів страховики або страхувальники можуть оскаржити рішення органа державного нагляду у суді.

Орган державного нагляду може вимагати скликання засідання правління цільового страхового фонду. Якщо ця вимога не буде виконана, орган державного нагляду може сам скликати і провести засідання правління цільового страхового фонду.

За невиконання відповідного рішення органу державного нагляду члени правління цільового страхового фонду можуть бути позбавлені своїх повноважень.

2.2. Управління фондами та характеристика платників єдиного внеску загальнообов'язкового державного соціального страхуванням

Управління соціальним страхуванням включає такі види діяльності: планування, акумуляція та облік коштів, нарахування та виплата матеріального забезпечення, звітність, контроль, розгляд спільних питань.

Управлінню соціальним страхуванням властиві загальні риси та принципи, які характерні для управління в цілому. Одним із таких принципів є принцип законності, зміст якого полягає в тому, що всі органи управління, всі посадові особи зобов'язані виконувати свої повноваження згідно із законодавчими актами. В цій сфері діяльності слід чітко дотримуватися встановлених розмірів страхових внесків, строків їх сплати, використовувати кошти страхових фондів суворо за цільовим призначенням, своєчасно подавати звітність тощо. Крім того, принцип законності передбачає дотримання встановленого порядку прийняття управлінських рішень.

Управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють **страхові фонди**. Страхові фонди є некомерційними самоврядованими організаціями. Вони не можуть займатися іншою діяльністю, крім тієї, для якої їх створено. Основними завданнями страхового фонду є:

1)забезпечення надходження та акумуляція збору призначених для фінансування видатків на виплату допомоги з тимчасової непрацездатності, інших видів допомоги, встановлених законодавством, а також на санаторно-курортне лікування та оздоровлення працюючих і членів їх сімей;

2)контроль за цільовим використанням коштів, що знаходяться на рахунку фонду;

3)здійснення організаційно-управлінських заходів щодо забезпечення виплати допомоги з соціального страхування, оплати витрат на санаторно-курортне лікування та оздоровлення працюючих і членів їх сімей; повне або часткове фінансування дитячих оздоровчих таборів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, студентських оздоровчо-спортивних таборів і позашкільне обслуговування, часткове утримання санаторіїв-профілакторіїв, що належать професійним спілкам.

Управління фондами ЗДСС здійснює Правління та Виконавчі дирекції страхових фондів, які забезпечують визначені законами конкретні види соціального страхування.

Строк повноважень членів правління Фонду становить шість років і закінчується в день першого засідання нового складу правління. Очолює правління голова, який обирається на закритому засіданні правління з членів строком на два роки по чергово від представників кожної сторони. Обраним головою вважається член правління, за якого проголосувало більше половини загальної кількості членів. Голова правління має двох заступників, які разом з головою представляють три сторони.

Рішення правління Фонду, прийняте в межах його компетенції, є обов'язковим для виконання всіма страхувальниками та застрахованими особами.

Функції Правління страхового фонду:

1. Затвердження документів, які регламентують внутрішню діяльність фонду, а також Виконавчої дирекції.
2. Подання в установленому порядку пропозицій із визначення розмірів загальнообов'язкових внесків для забезпечення відповідного виду соціального страхування (за виключенням страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання).
3. Затвердження проектів річних бюджетів фонду та звітів про їх використання.
4. Створення резервів для забезпечення виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам.
5. Розгляд кандидатур і затвердження їх на посади керівника виконавчої дирекції фонду та його заступника.
6. Направлення й контроль діяльності виконавчої дирекції страхового фонду та її робочих органів.
7. Визначення кадрової політики.
8. Здійснення інших функцій, передбачених статутом страхового фонду.

Виконавча дирекція страхового фонду є виконавчим органом правління фонду, який забезпечує виконання рішень правління.

Виконавча дирекція є підзвітною правлінню фонду, вона здійснює діяльність від імені страхового фонду у межах та в порядку, визначеному його статутом та положенням про виконавчу дирекцію, яке затверджується правлінням страхового фонду. Керівник виконавчої дирекції входить до складу правління страхового фонду з правом дорадчого голосу. Робочими органами виконавчої влади є її відділення, страхові каси та ін.

Виконавча дирекція Фонду виконує такі функції:

- забезпечує збір та акумуляцію внесків;
- здійснює оперативне розпорядження страховими коштами в межах затвердженого бюджету Фонду;
- надає матеріальне забезпечення та соціальні послуги;
- контролює нарахування та своєчасну сплату страхових внесків;

- забезпечує цільове використання коштів;
- представляє інтереси страховика в судових та інших органах;
- готує та подає на розгляд правління: пропозиції щодо розміру страхових внесків на наступний рік; проект бюджету Фонду та звіт про його виконання; пропозиції щодо розміру резервних коштів;
- виконує інші функції відповідно до положення про виконавчу дирекцію Фонду.

1. Платниками єдиного внеску є:

1) роботодавці:

- підприємства, установи та організації, інші юридичні особи, утворені відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, чи за цивільно-правовими договорами;

- фізичні особи - підприємці, зокрема ті, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством про працю, чи за цивільно-правовим договором (крім цивільно-правового договору);

- фізичні особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту);

- дипломатичні представництва і консульські установи України, філії, представництва, інші відокремлені підрозділи підприємств, установ та організацій (у тому числі міжнародні), утворені відповідно до законодавства України, які мають окремий баланс і самостійно здійснюють розрахунки із застрахованими особами;

- дипломатичні представництва і консульські установи іноземних держав, філії, представництва та інші відокремлені підрозділи іноземних підприємств, установ та організацій (у тому числі міжнародні), розташовані на території України;

- підприємства, установи, організації, фізичні особи, які використовують найману працю, військові частини та органи, які виплачують грошове забезпечення, допомогу по тимчасовій непрацездатності, допомогу або компенсацію;

2) працівники - громадяни України, іноземці (якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України) та особи без громадянства, які працюють:

на підприємствах, в установах та організаціях, в інших юридичних осіб;

у фізичних осіб - підприємців на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством;

у фізичних осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та в інших фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту);

3) фізичні особи, які виконують роботи (надають послуги) на підприємствах, в установах та організаціях, в інших юридичних осіб,

зазначених в абзаці другому пункту 1 цієї частини, чи у фізичних осіб - підприємців або осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, за цивільно-правовими договорами (крім фізичних осіб - підприємців, якщо виконувані ними роботи (надані послуги) відповідають видам діяльності, зазначеним у витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців);

4) фізичні особи - підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування, та члени сімей цих осіб, які беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності;

5) особи, які забезпечують себе роботою самостійно - займаються незалежною професійною діяльністю, а саме науковою, літературною, артистичною, художньою, освітньою або викладацькою, а також медичною, юридичною практикою, в тому числі адвокатською, нотаріальною діяльністю, або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід безпосередньо від цієї діяльності, за умови, що такі особи не є найманими працівниками чи підприємцями;

6) громадяни України, які працюють у розташованих за межами України дипломатичних представництвах і консульських установах України, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах підприємств, установ та організацій (зокрема міжнародних), утворених відповідно до законодавства України (якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України); громадяни України та особи без громадянства, які працюють у дипломатичних представництвах і консульських установах іноземних держав, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах іноземних підприємств, установ та організацій (зокрема міжнародних), розташованих на території України;

7) особи, які працюють на виборних посадах в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян та отримують заробітну плату (винагороду) за роботу на такій посаді;

8) працівники воєнізованих формувань, гірничорятувальних частин незалежно від підпорядкування, а також особовий склад аварійно-рятувальної служби, утвореної відповідно до законодавства на постійній основі;

9) військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби), особи рядового і начальницького складу;

10) батьки - вихователі дитячих будинків сімейного типу, прийомні батьки, якщо вони отримують грошове забезпечення відповідно до законодавства;

11) особи, які отримують допомогу по тимчасовій непрацездатності;

12) особи, які проходять строкову військову службу у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до закону військових формуваннях, Службі безпеки України, органах Міністерства внутрішніх справ України та службу в органах і підрозділах цивільного захисту;

13) особи, які відповідно до закону отримують допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

14) один з непрацюючих працездатних батьків, усиновителів, опікун, піклувальник, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом, а також непрацюючі працездатні особи, які здійснюють догляд за інвалідом І групи або за престарілим, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду або досяг 80-річного віку, якщо такі непрацюючі працездатні особи отримують допомогу або компенсацію відповідно до законодавства.

2. Платники єдиного внеску, зазначені у пунктах 2-14, є застрахованими особами відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

3. Платники єдиного внеску, зазначені в пункті 1, є страхувальниками для платників єдиного внеску, зазначених у пунктах 2, 3, 6-14 частини першої цієї статті.

4. Особи, зазначені у пункті 4, які обрали спрощену систему оподаткування, звільняються від сплати за себе єдиного внеску, якщо вони є пенсіонерами за віком або інвалідами та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. Такі особи можуть бути платниками єдиного внеску виключно за умови їх добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

2.3. Повноваження та функції Наглядової ради за діяльністю страхових фондів.

Основами законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування встановлено, що нагляд за діяльністю цільових фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють **наглядові ради**.

Наглядова рада здійснює контроль за виконанням статутних завдань та цільовим використанням коштів відповідним фондом. До складу наглядової ради входять в рівній кількості представники від застрахованих громадян, роботодавців та держави. Наглядова рада проводить свою діяльність на принципах рівноправності сторін та їх відповідальності за прийняті нею рішення.

Прийнятими законами з конкретних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування встановлено представництво від кожної сторони в кількості 15 осіб. Зазначеними законами визначено, що члени наглядової ради працюють на громадських засадах і не можуть одночасно бути членами правлінь фондів та працівниками виконавчих дирекцій цих фондів.

Представники застрахованих осіб делегуються об'єднаннями профспілок, а представниками від роботодавців – об'єднаннями роботодавців. Порядок делегування сторони визначають самостійно. Склад наглядової ради від держави затверджується Кабінетом Міністрів України.

Термін повноважень членів наглядових рад становить 6 років і закінчується в день першого засідання новоутвореної наглядової ради.

До основних функцій наглядової ради належить:

- перевірка діяльності фондів;

- заслуховування звітів правлінь та виконавчих дирекцій фондів з питань виконання ними статутних завдань фондів і використання коштів за цільовим призначенням;

- у разі потреби, крім щорічних аудиторських перевірок використання страхових коштів, призначає позачергові перевірки фінансової діяльності фондів або окремих напрямів його роботи, діяльності робочих органів виконавчих дирекцій фондів;

- узагальнює практику застосування законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування і подає пропозиції правлінню фондів та Кабінету Міністрів України про його вдосконалення;

- у разі порушень законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування встановлює фондам строки для їх усунення, в разі необхідності вимагає скликання правлінь фондів.

Засідання наглядових рад проводяться не рідше одного разу на півроку, позачергові засідання можуть скликатися за вимогою більшості членів наглядової ради.

Для виконання своїх функцій наглядова рада має право залучати спеціалістів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками) для проведення перевірок та експертизи з питань, що належить до її компетенції.

З огляду на зазначене вище, можна стверджувати, що система нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні сформована на законодавчому рівні і працює.

Страхувальники та страховики зобов'язані надавати посадовим особам органів державного нагляду за діяльністю страховиків усі документи та довідки, необхідні для здійснення ними функцій контролю.

Якщо страховиком прийнято рішення з порушенням страхового законодавства або страхувальник не виконує вимог цього законодавства, орган державного нагляду вказує на допущені порушення і встановлює термін для їх усунення. Якщо протягом цього терміну страховик або страхувальник не усуне порушення, незаконне рішення скасовується органом державного нагляду з наступним відшкодуванням збитків за рахунок страховика або страхувальника. У двотижневий термін страховики або страхувальники можуть оскаржити рішення органу державного нагляду в суді.

Страховики складають звіти про результати своєї діяльності і подають їх Кабінету Міністрів України або уповноваженому ним органу та доводять до відома застрахованих осіб через засоби масової інформації.

З ініціативи органу державного нагляду за діяльністю страховиків може призначатися проведення аудиторської перевірки діяльності фондів із загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Контроль у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють у межах своєї компетенції Міністерство охорони здоров'я України, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на

виробництві та професійних захворювань України, профспілки, організації роботодавців та їх об'єднання.

Роботодавці несуть відповідальність за шкоду, заподіяну застрахованим особам або страховикам внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків із загальнообов'язкового державного соціального страхування, відповідно до законодавства. Роботодавцю забороняється вчиняти будь-які дії, що можуть призвести до прийняття ним разом із застрахованою особою спільного рішення, яке може в подальшому завдати шкоди цій особі.

Заклади охорони здоров'я, заклади професійної реабілітації і громадяни, які надають соціальні послуги застрахованим особам, несуть цивільно-правову відповідальність за шкоду, заподіяну застрахованим особам або страховикам внаслідок фальсифікації документів про обсяги та якість наданих послуг. Достовірність зазначених у документах даних перевіряється виконавчими органами цільових страхових фондів.

Страховики несуть відповідальність відповідно до законодавства за шкоду, заподіяну застрахованим особам внаслідок несвоєчасного або неповного надання матеріального забезпечення та соціальних послуг, встановлених законодавством.

Застраховані особи зобов'язані у повному обсязі та у встановлені законодавством України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування строки сплачувати внески страховикам, повідомляти страховиків про обставини, що спричиняють зміни розміру матеріального забезпечення із загальнообов'язкового державного соціального страхування та порядку його надання (зміни стану непрацездатності, в складі сім'ї, звільнення з роботи, працевлаштування, виїзд за межі держави тощо).

Сума вартості матеріального забезпечення та соціальних послуг, наданих застрахованій особі внаслідок зловживання або невиконання нею своїх обов'язків, стягується з цієї особи в судовому порядку.

Спори, що виникають із правовідносин за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, вирішуються в судовому порядку, якщо законом не встановлено досудовий порядок їх розгляду.

Контроль знань:

1. Розкрийте поняття та мету державного регулювання у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування.
2. Завдання державного регулювання соціального страхування.
3. Пояснити сутність управління соціальним страхуванням та види діяльності.
4. Повноваження правління страхового фонду та виконавчої дирекції.
5. Назвіть платників зборів у сфері загальнообов'язкового соціального страхування.
6. Які органи здійснюють управління, нагляд та контроль в системі державного пенсійного забезпечення?
7. Повноваження правління, членів та виконавчої дирекції Пенсійного фонду.
8. Мета створення Наглядової ради Пенсійного фонду та її завдання.

9. Як відбувається організація нагляду в системі недержавного пенсійного забезпечення?

10. Які функції та повноваження Наглядової ради за діяльністю страхових фондів?

Тестові завдання:

1. Джерелами фінансування соціальної сфери є:

- а) Державний бюджет;
- б) страхові фонди;
- в) місцеві бюджети;
- г) власні доходи організацій та установ соціальної сфери.

2. Управління страховими фондами здійснюється:

- а) Верховною Радою України;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) державою та представниками суб'єктів соціального страхування.

3. Вищим органом управління Пенсійного фонду є:

- а) Дирекція фонду;
- б) Наглядова рада;
- в) Правління фонду;
- г) Виконавча дирекція.

4. Управління соціальним страхуванням включає такі види діяльності:

- а) планування, акумуляція та облік коштів, нарахування та виплата матеріального забезпечення, звітність, контроль, розгляд спільних питань;
- б) планування, акумуляція та облік коштів;
- в) нарахування та виплата матеріального забезпечення;
- г) нарахування та виплата матеріального забезпечення, звітність, контроль, розгляд спільних питань.

5. До Наглядової ради страхового фонду входять:

- а) представники від контрольно-ревізійного управління, застрахованих осіб та роботодавців;
- б) представники від Кабінету Міністрів України, застрахованих осіб та роботодавців;
- в) представники від держави, застрахованих осіб та роботодавців;
- г) представники від держави та роботодавців.

6. Метою державного регулювання у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування є:

- а) проведення єдиної політики держави в цій сфері; забезпечення реалізації прав громадян на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- б) створення умов для ефективного функціонування системи соціального страхування; забезпечення дотримання суб'єктами соціального страхування вимог законів, інших нормативно-правових актів;
- в) адаптація системи соціального страхування до міжнародних стандартів;
- г) усі відповіді правильні.

7. Основними завданнями страхового фонду є:

а)забезпечення надходження та акумуляція збору призначених для фінансування видатків на виплату допомоги з тимчасової непрацездатності, інших видів допомоги, встановлених законодавством, а також на санаторно-курортне лікування та оздоровлення працюючих і членів їх сімей;

б)контроль за цільовим використанням коштів, що знаходяться на рахунку фонду;

в)здійснення організаційно-управлінських заходів щодо забезпечення виплати допомоги з соціального страхування, оплати витрат на санаторно-курортне лікування та оздоровлення працюючих і членів їх сімей; повне або часткове фінансування дитячих оздоровчих таборів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, студентських оздоровчо-спортивних таборів і позашкільне обслуговування, часткове утримання санаторіїв-профілакторіїв, що належать професійним спілкам

г)усі відповіді невірні;

д) вірні а, б, в.

8. *Строк повноважень членів правління Пенсійного фонду становить:*

а) три роки;

б) п'ять років;

в)шість.

Тема 3. Страхування тимчасової втрати працездатності

3.1.Суть та основне поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням.

3.4.Права та обов'язки суб'єктів соціального страхування тимчасової втрати працездатності.

3.5.Забезпечення за загальнообов'язковим соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

3.1. Суть та основне поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням.

Законодавство України, що регулює відносини у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, базується на Конституції України, складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Кодексу законів про працю України, Закону України « Про загальнообов'язкове соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18 січня 2001 р. № 2240-III та прийнятих відповідно до них інших нормативно-правових актів.

Завданням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та

витратами, зумовленими народженням та похованням (ЗДСС у ЗТВП та ВЗНП), є встановлення гарантій щодо захисту прав громадян на отримання матеріального забезпечення та соціальних послуг у разі тимчасової непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, народження дитини, необхідності догляду за малолітньою дитиною, смерті громадянина або члена його сім'ї.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням (ЗДСС у ЗТВП та ВЗНП) передбачає матеріальне забезпечення громадян у зв'язку з втратою заробітної плати внаслідок тимчасової втрати працездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, догляду за малолітньою дитиною, часткову компенсацію витрат, пов'язаних із народженням дитини, смертю застрахованої особи або членів її сім'ї, а також надання соціальних послуг за рахунок бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, що формується шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами.

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (далі — Фонд) є органом, що здійснює керівництво і управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими народженням та похованням, здійснює збір і акумуляцію страхових внесків та інших засобів, призначених для фінансування матеріального забезпечення і соціальних послуг, види яких передбачені статтею 34 Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням” (далі — Закону), і забезпечує їхнє надання, а також здійснює контроль за використанням цих коштів. Усі застраховані особи є членами цього Фонду.

Фонд є некомерційною самоврядною організацією, а також юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, символіку, що затверджується правлінням Фонду. Право юридичної особи Фонд набуває з дня реєстрації статуту в спеціально уповноваженому центральному органі виконавчої влади.

Держава є гарантом надання матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам, а також стабільної діяльності Фонду.

Фонд не може провадити будь-яку іншу діяльність, крім зазначеної в Законі, та використовувати страхові кошти не за цільовим призначенням.

Діяльність Фонду регулюється Законами України та статутом Фонду, який затверджується його правлінням.

Джерелами формування коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, обумовленими народженням і похованням, є:

1) *страхові внески* страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених законом;

2) *благодійні внески* підприємств, установ, організацій і фізичних осіб;

3) *асигнування з Державного бюджету України;*

4) *прибуток, отриманий від використання тимчасово вільних коштів Фонду, в тому числі резерву страхових засобів Фонду, на депозитних рахунках;*

5) *інші надходження відповідно до законодавства.*

Кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності *не включаються в Державний бюджет України*, не підлягають вилученню і використовуються тільки за цільовим призначенням (у випадку їхнього невикористання в поточному році вони переходять на наступний фінансовий рік); *зараховуються на єдиний централізований рахунок Фонду в установах банків, визначених Кабінетом Міністрів України для обслуговування коштів Державного бюджету України, або спеціалізованого банку, що обслуговує фонди за окремими видами соціального страхування.*

Рішення про перерахування тимчасово вільних коштів, у тому числі їх резерву, на депозитні рахунки приймає правління Фонду. Порядок розміщення тимчасово вільних коштів визначається Кабінетом Міністрів України, а умови, порядок обслуговування і збереження цих засобів визначаються договором між банком і Виконавчою дирекцією Фонду за узгодженням із його правлінням. Прибуток, отриманий від тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву засобів Фонду, на депозитному рахунку, використовується в порядку, визначеному його правлінням.

Використовуються кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, обумовленими народженням і похованням на:

- виплату застрахованим особам допомоги за тимчасовою непрацездатністю, вагітністю і пологами, при народженні дитини і в разі догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку ;

- на поховання;

- фінансування санаторно-курортного лікування й оздоровлення застрахованих осіб і членів їхніх родин;

- створення резерву страхових коштів у розрахунку на місяць для фінансування матеріального забезпечення застрахованих осіб;

- забезпечення поточної діяльності і утримання органів фонду, розвиток його матеріально-технічної бази.

Платниками страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, обумовленими народженням і похованням, є страхувальники і застраховані особи.

Страхувальники — юридичні і фізичні особи, які набувають статусу платників страхових внесків у фонд із дня їхньої реєстрації у виконавчих дирекціях відділень фонду.

Страхувальники-роботодавці сплачують у фонд різницю між нарахованими для роботодавців і найманих робітників страховими внесками і витратами, пов'язаними з наданням матеріального забезпечення і соціальних послуг застрахованим особам відповідно до чинного законодавства.

3.2.Права та обов'язки суб'єктів соціального страхування тимчасової втрати працездатності

Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами зумовленими народженням та похованням, виступають застрахована особа, страхувальник та страховик.

Застрахована особа – це найманий працівник, інші особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), на користь яких здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами зумовленими народженням та похованням. Представники застрахованих осіб є профспілки чи інші уповноважені найманими працівниками органи.

Страховальник – це роботодавець для осіб, які працюють на умовах трудового договору на підприємствах або у фізичних осіб; особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та інші особи відповідно до чинного законодавства.

Страховик – Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (ФСС ТВП).

У даній сфері соціального страхування використовують такі терміни, як:

Страховий ризик - це обставина, внаслідок якої застрахована особа або члени її сім'ї можуть втратити тимчасово засоби існування та потребувати матеріального забезпечення або надання соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням.

Страховий випадок - подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи або членів її сім'ї на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг за рахунок коштів ФСС ТВП.

Страховий стаж - період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, і за який сплачено страхові внески. До страхового стажу зараховуються періоди тимчасової втрати працездатності, перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами та час перебування застрахованої особи у відпустці із догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а також періоди одержання виплат за окремими видами державного страхування, крім пенсій.

Страховальник має право:

- 1)брати участь в управлінні Фондом через своїх представників;
- 2)брати участь у підготовці пропозицій щодо визначення розміру страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

3) отримувати в органах управління Фонду безоплатно інформацію про порядок і умови сплати страхових внесків та використання страхових коштів Фонду;

4) на отримання інформації про результати проведення перевірки використання коштів Фонду;

5) на додаткове фінансування з коштів Фонду в разі перевищення суми фактичних витрат над сумою нарахованих страхових внесків;

6) на судовий захист своїх прав.

Страхувальник зобов'язаний:

2) нараховувати і сплачувати в установлені строки та в повному обсязі страхові внески;

3) надавати та оплачувати застрахованим особам у разі настання страхового випадку відповідний вид матеріального забезпечення та соціальних послуг відповідно до законодавства;

4) вести облік коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, і своєчасно надавати органам Фонду встановлену звітність щодо цих коштів;

5) допускати посадових осіб органів Фонду, органу державного нагляду, інших контролюючих органів до перевірок правильності обчислення та сплати страхових внесків, використання страхових коштів, надавати їм необхідні документи та пояснення з питань, що виникають під час перевірок;

6) вести облік заробітної плати застрахованої особи та зберігати ці дані протягом строку, встановленого законодавством;

7) надавати на вимогу застрахованої особи відомості щодо заробітної плати, суми сплачених страхових внесків;

8) надавати виконавчій дирекції відділення Фонду відомості: про чисельність найманих працівників, розмір їх заробітної плати за встановленою формою звітності; про зміну відомостей про застраховану особу в десятиденний строк з дня одержання цих змін.

Страховик має право:

1) здійснювати перевірку обґрунтованості видачі та продовження листків непрацездатності застрахованим особам;

2) одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій (у тому числі від державних податкових органів, банківських, інших фінансово-кредитних установ) та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності відомості щодо сплати страхових внесків та використання страхових коштів;

3) здійснювати перевірку правильності нарахування і повноти сплати страхових внесків та використання страхових коштів на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, у фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників;

4) одержувати необхідні пояснення (у тому числі письмові) з питань, що виникають під час перевірок;

6) накладати фінансові санкції та адміністративні штрафи, передбачені цим Законом та іншими актами законодавства;

7) порушувати відповідно до законодавства питання про притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення законодавства у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, вимагати надання інформації про вжиті заходи.

Страховик зобов'язаний:

1) забезпечувати фінансування матеріального забезпечення та надання соціальних послуг відповідно до цього Закону;

3) здійснювати контроль за правильним нарахуванням, своєчасною сплатою страхувальником страхових внесків, а також обґрунтованістю проведених ним витрат страхових коштів;

4) здійснювати контроль за достовірністю поданих страхувальниками та застрахованими особами відомостей,

5) вести облік і звітність щодо страхових коштів;

6) публікувати в засобах масової інформації бюджет Фонду на поточний рік та звіт про виконання бюджету Фонду за минулий рік;

7) надавати безоплатно застрахованим особам і страхувальникам консультації з питань застосування законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

8) інформувати застрахованих осіб про призначення (відмову) і розмір матеріального забезпечення, порядок виплати, види та умови надання матеріального забезпечення і соціальних послуг, а також про порядок оскарження рішень у разі відмови в наданні матеріального забезпечення і соціальних послуг;

9) стягувати надміру виплачені кошти з юридичних і фізичних осіб у встановленому законом порядку;

10) співпрацювати з фондами з інших видів загальнообов'язкового державного соціального страхування у реалізації заходів, пов'язаних з наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам, приймаючи спільне рішення щодо участі у фінансуванні цих заходів.

Застраховані особи мають право:

1) брати участь в управлінні Фондом через своїх представників;

2) отримувати безоплатно інформацію у виконавчій дирекції Фонду та виконавчих дирекціях відділень про порядок та умови сплати страхових внесків і витрачання страхових коштів;

3) отримувати у разі настання страхового випадку матеріальне забезпечення та соціальні послуги, передбачені законодавством;

4) оскаржувати відповідно до законодавства дії страховика, страхувальника-роботодавця щодо надання матеріального забезпечення та соціальних послуг і сплати страхових внесків.

Застраховані особи зобов'язані:

1) надавати страхувальнику, страховику достовірні документи, на підставі яких призначається матеріальне забезпечення та надаються соціальні послуги відповідно до законодавства;

2) своєчасно повідомляти страхувальника та страховика про обставини, що впливають на умови надання матеріального забезпечення та соціальних послуг (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, виїзд за межі держави тощо) протягом десяти днів з моменту їх виникнення;

3) дотримуватися режиму, визначеного лікарем на період тимчасової непрацездатності;

4) виконувати інші вимоги, передбачені законодавством.

3.3.Забезпечення за загальнообов'язковим соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності

За загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, надаються такі види матеріального забезпечення та соціальних послуг:

- допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною);

- допомога по вагітності та пологах;

- допомога при народженні дитини;

- допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

- допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);

- забезпечення оздоровчих заходів (оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам та членам їх сімей, до дитячих оздоровчих закладів, утримання санаторіїв-профілакторіїв, надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми, у тому числі придбання дитячих новорічних подарунків);

Допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

1) *тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві* (визначається Законом України "Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування"; застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, ця допомога надається не більш як за 75 календарних днів протягом календарного року);

2) *необхідності догляду за хворою дитиною* (виплачується застрахованій особі з першого дня за період, протягом якого дитина за висновком лікаря потребує догляду, але не більш як за 14 календарних днів, якщо дитина потребує стаціонарного лікування, виплачується з першого дня за весь час її перебування в стаціонарі; застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, у разі здійснення догляду за хворою дитиною віком до 14 років допомога призначається не більш як за 75 календарних днів протягом календарного року);

3) *необхідності догляду за хворим членом сім'ї* (надається застрахованій особі з першого дня, але не більш як за 3 календарні дні, а у виняткових випадках, з урахуванням тяжкості хвороби члена сім'ї та побутових обставин, не більш як за 7 календарних днів);

4) *допомога з вагітності та пологів* (виплачується за весь період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей - 70) календарних днів після пологів; жінкам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 - до пологів та 90 - після пологів));

5) *догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;*

6) *карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби* (надається з першого дня за весь час відсутності на роботі з цієї причини);

7) *тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижче оплачувану роботу* (надається з першого дня за час такої роботи, але не більш як за два місяці)

8) *протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства* (надається застрахованій особі з першого дня за весь період перебування в цьому підприємстві з урахуванням часу на проїзд до протезно-ортопедичного підприємства і назад);

9) *санаторно-курортного лікування* (надається застрахованій особі, якщо тривалість щорічної (основної та додаткової) відпустки недостатня для лікування та проїзду до санаторно-курортного закладу і назад; застрахованій особі, яка направляється на лікування в реабілітаційне відділення санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм безпосередньо із стаціонару лікувального закладу, допомога надається за весь час перебування у санаторно-курортному закладі (з урахуванням часу на проїзд до санаторно-курортного закладу і у зворотному напрямку); застрахованій особі, яка виховує дитину-інваліда віком до 16 років, надається за весь період санаторно-курортного лікування дитини-інваліда (з урахуванням часу на проїзд до санаторно-курортного закладу і назад) за наявності медичного висновку про необхідність стороннього догляду за нею).

Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років, по догляду за хворим членом сім'ї та в разі захворювання

матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років, не надається, якщо застрахована особа перебувала у цей час у щорічній (основній чи додатковій) відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням або творчій відпустці.

Допомога по тимчасовій непрацездатності виплачується застрахованим особам залежно від страхового стажу в таких розмірах:

60% середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж **до 5 років**;

80 % середньої з/п - страховий стаж **від 5 до 8 років**;

100 % середньої з/п - страховий стаж **понад 8 років**;

100 % середньої з/п (доходу) - застрахованим особам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; одному з батьків або особі, що їх замінює та доглядає хвору дитину віком до 14 років, яка потерпіла від Чорнобильської катастрофи; ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"; особам, віднесеним до жертв нацистських переслідувань відповідно до Закону України "Про жертви нацистських переслідувань".

Практична частина

Задача 1. У червні 20__ року працівникові виплачено заробітну плату в сумі 200 грн., лікарняні в сумі 1700 грн. і оплату відпустки 900 грн. (із них за червень – 100 грн. і за липень – 1800 грн.). Розрахувати утримання страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за червень місяць.

Задача 2. Заробітна плата інваліда - працівника підприємства УТОС за липень 20__ року нарахована в сумі 2500 грн., а в серпні 20__ року – 2700 грн. Розрахувати страхові внески до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за кожний з цих місяців.

Задача 3. Розрахувати допомогу з тимчасової втрати працездатності, якщо працівник хворів з 20 липня 20__ року до 27 липня 20__, а страховий стаж становить 3 роки 2 місяці. Дані про заробітну плату наведені в таблиці:

Місяць	Відпрацьовано днів	Посадовий оклад	Відпускні	Матеріальна допомога	Допомога з вагітності та пологів	премія	Допомога з тимчасової непрацездатності
Січень	20	1500				600	
лютий	15	1000				1000	300
березень	22	2000		2000			
квітень	10	1000	3000				
травень	22	3000				2000	
червень	16	3000			6000		

Контроль знань:

1. Які закони регулюють загальнообов'язкове державне соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності?

2. Розкрийте сутність загальнообов'язкове державне соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності.

3. За якими принципами здійснюється страхування з тимчасової втрати працездатності?

3. Які повноваження Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності?

4. Функції Правління та Виконавчої дирекції Фонду.

5. Хто здійснює нагляд і яким чином за цільовим використанням коштів Фонду?

6. Які є джерела формування коштів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності?

7. Які розміри внесків на соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності?

8. Хто належить до платників страхових внесків?

9. Суб'єкти соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та їх суть.

10. Розкрийте поняття "страховий ризик", "страховий випадок", "страховий стаж".

11. Які права та обов'язки страхувальника соціального страхування з тимчасової непрацездатності?

12. Які виконує зобов'язання та права страховик?

13. Застраховані особи: сутність, права та обов'язки.

14. Які види матеріального забезпечення та соціальних послуг?

15. Які умови та порядок надання допомоги з тимчасової непрацездатності?

16. Які розміри матеріальної допомоги залежно від страхового стажу?

Тестові завдання

При виборі правильної відповіді необхідно враховувати, що правильних відповідей може бути кілька.

1. *Правові засади соціального страхування з тимчасової втрати працездатності визначаються:*

а) Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами зумовленими народженням та похованням";

б) застрахованими;

в) уповноваженим органом;

г) страхувальниками.

2 *Форма проведення соціального страхування з тимчасової втрати працездатності:*

а) добровільна;

б) обов'язкова;

в) добровільна і обов'язкова.

3. *Страховиком при страхуванні тимчасової втрати працездатності є:*

а) Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

б) будь-яка страхова компанія;

в) роботодавці.

4. Контроль за цільовим використанням коштів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності здійснює:

- а) ревізійна комісія;
- б) Наглядова рада;
- в) аудиторська компанія.

5. Основним завданням Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності являється:

- а) контроль за надходженням та цільовим використанням коштів;
- б) надання консультаційних послуг;
- в) відповіді а) і б) не вірні.

6. Джерелами формування коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витрат, зумовлених народженням та похованням, є:

- а) страхові внески;
- б) дохід від комерційної діяльності
- в) інша відповідь.

7. Розмір страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності та витрат, зумовлених народженням та похованням, встановлюється:

- а) щорічно;
- б) щоквартально;
- в) один раз на п'ять років;
- г) один раз на рік з можливими змінами.

8. Встановленням розміру страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності та витрат, зумовлених народженням та похованням, займається

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

9. Розмір страхового внеску нараховується:

- а) на основну заробітну плату;
- б) на додаткову заробітну плату;
- в) інша відповідь.

10. Надання та оплата застрахованим особам у разі настання страхового випадку матеріального забезпечення або соціальної послуги являється:

- а) правом страхувальника;
- б) обов'язком страховика;
- в) інша відповідь.

Тема 4. Медичне страхування

4.1. Місце медичного страхування в системі соціального страхування України та сфера його поширення.

4.2. Форми медичного страхування та права і обов'язки суб'єктів.

4.3. Медичне страхування в країнах світу

Теоретична частина

4.1. Медичне страхування в системі соціального страхування України та сфера його поширення.

Медичне страхування є одним із важливих видів соціального страхування. Воно зародилося в Україні ще в середині XIX ст. у вигляді обов'язкового медичного страхування.

Медичне страхування і страхова медицина в Україні своєю появою завдячують фабрично-заводській медицині, і проявом цього стало виникнення лікарських кас, які вже на той час існували в Німеччині та інших країнах Європи.

Система лікарняних кас, яка існувала в Україні до Другої світової війни, відіграла важливу роль у забезпеченні соціального захисту населення. Ця форма з добровільної перейшла в обов'язкову і дала можливість функціонувати різними системами медичного забезпечення.

Розвиток медичного страхування в Україні в 1991-2001 рр. Відбувався в умовах формування страхового законодавства в рамках правової бази незалежної держави. Умовно його можна поділити на два періоди:

1 період: з 1991 р. по 1996 р. – період створення перших законодавчих актів щодо регулювання діяльності на страховому ринку.

Своєрідною “медичною конституцією” на той час стали “Основи законодавства України про охорону здоров'я”, прийняті Верховною Радою України у листопаді 1992 р. Вони визначали правові, професійні, економічні, організаційні засади охорони здоров'я та стратегічні напрямки реформування галузі.

2 період: з 1996 р. по 2001 р. – започаткований прийняттям ВРУ 3У “Про страхування” від 7 березня 1996р. та ряду інструкцій, постанов і нормативних актів, що дозволили регулювати діяльність страхових організацій на страховому ринку України.

У цьому ж році, 28 червня, був прийнятий основний закон держави – Конституція, яка забезпечила право кожного громадянина на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування.

Згідно з Конституцією України у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога має надаватися безоплатно, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена (ст. 49).

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 955 затверджено Програму подання громадянам гарантованої державної безоплатної медичної допомоги. Програма містить перелік видів безоплатної медичної допомоги, обсяг медичної допомоги, нормативи фінансування охорони здоров'я.

У системі заходів щодо поліпшення соціальної захищеності громадян важливе місце посідає забезпечення можливості одержання необхідної, своєчасної та якісної медичної допомоги.

Організація охорони здоров'я, яка забезпечує право кожного громадянина на одержання медичної допомоги, може бути забезпечена системою страхової медицини, яка повинна вирішувати питання гарантованості і доступності медичних

послуг для широких верств населення, залучення додаткових ресурсів у сферу охорони здоров'я.

Страхова медицина охоплює фінансування наукових досліджень, підготовку медичних кадрів, витрати на розвиток матеріально-технічної бази лікувальних закладів, надання медичної допомоги населенню.

Страхова медицина базується на певних принципах:

- забезпечення економічної та соціальної захищеності середніх і малозабезпечених верств населення;
- гарантованості прав кожного громадянина на якісну медичну допомогу;
- обов'язковості внесків як громадян, так і юридичних осіб.

Важливим елементом системи страхової медицини є медичне страхування, яке передбачає страхування на випадок втрати здоров'я з будь-якої причини. Воно забезпечує більшу доступність, якісність і повноту щодо задоволення різноманітних потреб населення в наданні медичних послуг, є ефективнішим порівняно з державним фінансуванням системи охорони здоров'я.

Фінансування охорони здоров'я може бути бюджетним, соціальним або приватним.

Бюджетна система охорони здоров'я найвиразніше була представлена в СРСР.

Бюджетна система фінансування передбачає використання коштів податкових надходжень до бюджету, що не сприяє стабільності фінансового забезпечення охорони здоров'я.

Соціальна система фінансування охорони здоров'я заснована на цільових внесках підприємств, працівників, на державних субсидіях. Крім того, внески підприємців є переважаючим джерелом надходжень. Незважаючи на те, що внески сплачують одержувачі доходів, існують винятки, які стосуються пенсіонерів та осіб з низьким рівнем доходів.

Для соціальної системи характерне співіснування державних і приватних систем охорони здоров'я.

У різних країнах питання про співіснування базових державних і приватних систем вирішується по-різному. *Наприклад*, у Німеччині передбачена можливість виходу певної категорії населення з державної системи та її участь у приватному страхуванні за умови контролю держави за його якістю. У Франції державна система не забезпечує повного відшкодування вартості лікування, що спонукає населення брати участь у приватному страхуванні. У Великій Британії поряд із тим, що все населення застраховане державою, у випадках, коли державна система не влаштовує громадян, з метою поліпшення обслуговування вони мають змогу взяти участь у приватному страхуванні.

У США фінансування охорони здоров'я базується майже виключно на платній основі, але певна частина населення, чийі доходи нижчі за межу бідності (пенсіонери, бідняки, інваліди), обслуговуються за державними програмами «Медікер» і «Медікейд».

Державними закладами охорони здоров'я подається *безоплатна медична допомога таких видів:*

- 1) швидка та невідкладна — на догоспітальному етапі станціями (відділеннями) швидкої медичної допомоги, пунктами невідкладної медичної допомоги у стані, що загрожує життю людини;
- 2) амбулаторно-поліклінічна;
- 3) стаціонарна — у разі гострого захворювання та в невідкладних випадках, коли потрібне інтенсивне лікування, цілодобовий медичний нагляд та госпіталізація, в тому числі за епідемічними показаннями, дітям, вагітним та породіллям, хворим за направленнями медико-соціальних експертних комісій, лікарсько-консультативних комісій;
- 4) невідкладна стоматологічна допомога (у повному обсязі — дітям, інвалідам, пенсіонерам, студентам, вагітним, жінкам, які мають дітей до 3 років);
- 5) долікарська медична допомога сільським жителям;
- 6) санаторно-курортна допомога інвалідам і хворим у спеціалізованих та дитячих санаторіях;
- 7) утримання дітей у будинках дитини;
- 8) медико-соціальна експертиза втрати працездатності.

4.2. Форми медичного страхування та права і обов'язки суб'єктів

Вибір форми медичного страхування в кожній країні залежить від конкретних економічних і культурно-історичних умов, від особливостей демографічних і соціальних показників, рівня захворюваності та інших факторів, які характеризують загальний стан здоров'я і рівень медичного обслуговування.

Медичне страхування (МС)— це форма соціального захисту населення щодо охорони здоров'я, пов'язана з компенсацією витрат громадян на медичне обслуговування.

Об'єктом медичного страхування є життя і здоров'я громадян. *Мета* його проведення полягає в забезпеченні громадянам у разі виникнення страхового випадку можливості одержання медичної допомоги за рахунок накопичених коштів і фінансування профілактичних заходів. *Страховими ризиками* в МС є захворювання застрахованого, а *страховими випадками* — його звернення в медичну установу і надання застрахованому лікувальних послуг.

Основними завданнями МС є:

- 1) посередницька діяльність в організації та фінансуванні страхових програм із надання медичної допомоги населенню;
- 2) контроль за обсягом та якістю виконання страхових медичних програм лікувально-профілактичними, соціальними закладами і окремими приватними лікарями;
- 3) розрахунок з медичними, соціальними установами та приватними лікарями за виконану роботу згідно з угодою через страхові фонди, які формуються за рахунок грошових внесків підприємств, закладів, організацій, громадян.

Законом України "Про страхування" передбачено введення обов'язкового медичного страхування. Але дотепер відсутні реальні передумови і джерела фінансування. Практика Росії і країн Балтії виявила величезну кількість проблем, з якими можна зіткнутися при перебудові системи медичного обслуговування

громадян і фінансування лікувальних закладів. З огляду на величезне соціальне значення цього питання, до його обговорення залучаються фахівці різних профілів

Обов'язкове медичне страхування (ОМС) — один із найбільш важливих елементів системи соціального захисту населення у частині охорони здоров'я й одержання необхідної медичної допомоги в разі захворювання. Держава в особі своїх законодавчих і виконавчих органів повинна визначати основні принципи організації ОМС, встановлювати тарифи внесків, коло страхувальників і створення спеціальних державних фондів для акумуляції внесків на обов'язкове медичне страхування. Загальність ОМС полягає у забезпеченні всіх громадян рівними гарантованими можливостями одержання медичної, лікарської і профілактичної допомоги у розмірах, встановлених державними програмами ОМС.

Основна мета ОМС полягає у зборі й капіталізації страхових внесків і наданні за рахунок зібраних коштів медичної допомоги всім категоріям громадян на законодавчо встановлених умовах і в гарантованих розмірах. Тобто, з одного боку, це складова частина державної системи соціального захисту поряд із пенсійним, соціальним страхуванням і страхуванням з безробіття. З іншого боку, ОМС є фінансовим механізмом забезпечення додаткових до бюджетних асигнувань коштів на фінансування охорони здоров'я і оплату медичних послуг. Необхідно зауважити, що до сфери ОМС входить тільки медичне обслуговування населення. Відшкодування заробітку, втраченого під час хвороби, здійснюється уже в межах іншої державної системи соціального страхування і не є предметом ОМС.

Обов'язкова форма медичного страхування використовується, як правило, у тих країнах, де переважне значення має громадська охорона здоров'я, а добровільна — там, де поширені приватні страхові програми. **Принцип обов'язкового** медичного страхування діє у Франції, Канаді, Німеччині, Нідерландах. В Ізраїлі і Швейцарії переважає добровільне страхування здоров'я, а обов'язкове існує лише відносно осіб окремих професій.

Медичне страхування в Україні, яке повинне провадитися в обов'язковій формі відсутнє.

Добровільне медичне страхування є доповненням до обов'язкового. У його межах передбачається оплата медичних послуг понад програми обов'язкового медичного страхування. Добровільне медичне страхування має на меті забезпечити страхувальникові (застрахованому) гарантії повної або часткової компенсації страховиком додаткових витрат, пов'язаних зі зверненням до медичної установи за послугою, яка надається відповідно до програми добровільного медичного страхування.

Програми добровільного медичного страхування розрізняються між собою залежно від:

- переліку медичних послуг (наприклад, у разі стаціонарного лікування або виклику лікаря додому);
- контингенту застрахованих (послуги дітям або дорослим);
- переліку медичних установ, що їх пропонує страхова організація;
- вартості наданих послуг.

Добровільне медичне страхування (ДМС) на відміну від обов'язкового медичного страхування є галуззю не соціального, а комерційного страхування. ДМС поряд із страхуванням життя і страхуванням від нещасних випадків належить до сфери особистого страхування.

Воно слугує доповненням до системи ОМС, що забезпечує громадянам можливість одержання медичних послуг понад встановлені в програмах обов'язкового медичного страхування або гарантовані у межах державної бюджетної медицини.

Незважаючи на те, що обидві системи — страхові, **ОМС** використовує *принцип страхової солідарності*, а **ДМС** — *принцип страхової еквівалентності*. За договором добровільного медичного страхування застрахований отримує ті види медичних послуг і в таких розмірах, за що й була сплачена страхова премія.

Участь у програмах ДМС не регламентується державою і реалізує потреби і можливості кожного окремого громадянина або професійного колективу.

Добровільне медичне страхування присутнє майже у всіх країнах, займаючи головне місце на національних страхових ринках. Це пояснюється тим, що державних або обов'язкових страхових фінансових ресурсів, що спрямовуються на розвиток медицини, на сьогодні недостатньо для надання населенню медичної допомоги на рівні найбільш сучасних медичних стандартів.

З економічної точки зору добровільне медичне страхування є механізмом компенсації громадянам витрат і втрат, пов'язаних із настанням хвороби або нещасного випадку.

Виходячи із загальної мети, можна визначити декілька завдань.

Соціальні завдання: охорона здоров'я населення; забезпечення відтворення населення; розвиток сфери медичного обслуговування.

Економічні завдання: фінансування охорони здоров'я, поліпшення його матеріальної бази, захист прибутків громадян та їх сімей; перерозподіл засобів, що спрямовуються на оплату медичних послуг, між різними групами населення.

Соціально-економічне значення ДМС полягає у доповненні гарантій, наданих у межах соціального забезпечення і соціального страхування, до стандартів максимально можливих у сучасних умовах. Це стосується, в першу чергу, проведення видів лікування і діагностики, які дорого коштують; застосування найбільш сучасних медичних технологій; забезпечення комфортних умов лікування; здійснення видів лікування, включених до сфери "медичної допомоги за життєвими показниками".

Добровільна форма медичного страхування передбачає застосування таких видів страхування, в яких відповідальність страховика виникає за фактом захворювання або лікування. Виплату страхова організація здійснює у вигляді фіксованої страхової суми або добових. Добровільною формою охоплені й ті види страхування, згідно з якими відповідальність страхової організації настає в разі звернення страхувальника (застрахованого) до медичної установи за одержанням медичної допомоги або послуг відповідно до умов договору страхування. Виплата має вигляд компенсації вартості необхідного лікування.

Поява добровільної форми медичного страхування зумовлена тим, що обсяг послуг та умови надання медичної допомоги за програмами обов'язкового медичного страхування обмежені.

Програми добровільного медичного страхування передбачають заходи, які розширюють можливості й поліпшують умови надання профілактичної, лікувально-діагностичної та реабілітаційної допомоги населенню. До цієї роботи через систему добровільного медичного страхування вдається залучати найкваліфікованіші медичні кадри, підвищуючи якість медичних послуг.

Об'єктом добровільного медичного страхування є майнові інтереси страхувальника або застрахованого, які пов'язані з витратами на одержання медичної допомоги. Добровільне медичне страхування базується на залученні вільних коштів підприємств, організацій і населення до сфери охорони здоров'я.

МС трактується як система економічних відносин і тому характерним для нього є наявність декількох суб'єктів страхової діяльності.

Суб'єктами страхової діяльності є страховики, страхувальники, застраховані особи та медичні заклади.

Страховики — це незалежні страхові організації, які мають статус юридичної особи і ліцензію держави на право здійснювати медичне страхування. (страхові медичні організації, компанії, фонди)

Ліцензія — це державний дозвіл медичній установі на здійснення нею певних видів діяльності і послуг за програмами обов'язкового медичного страхування. Ліцензію повинна мати будь-яка медична установа незалежно від форми власності. Крім того, вона має пройти акредитацію на відповідність установленим професійним стандартам.

Обов'язок страховика полягає в тому, що він:

- 1) укладає договори щодо надання гарантованого обсягу медичної допомоги застрахованому з медичними закладами;
- 2) контролює якість та своєчасність медичної допомоги, що надана застрахованій особі згідно з договором МС;
- 3) не має права відмовити страхувальнику в укладанні договору, якщо його умови відповідають діючим правилам страхування.

Фінансово-економічна діяльність страхових організацій спрямовується на виконання зобов'язань перед застрахованими.

Страхувальниками визнаються юридичні та фізичні особи, які уклали зі страховиками договори страхування (підприємства, громадські, благодійні організації та інші юридичні особи, а також працездатні громадяни).

Страхувальник зобов'язаний:

- 1) вносити в установленому порядку згідно з договором страхування страхові внески (платежі);
- 2) вживати залежні від нього заходи для захисту здоров'я застрахованих від впливу несприятливих факторів;
- 3) надавати страховикам інформацію про здоров'я певних контингентів населення, яке підлягає страхуванню, про умови їхньої праці та побуту.

Страхувальники мають право вибору страховика, а також при укладанні договору страхування призначати громадян або юридичних осіб для отримання страхових сум.

Застрахований – це особа, яка бере участь в особистому страхуванні, чие життя, здоров'я та працездатність є об'єктом страхового захисту.

Застрахований має право:

- 1) на добровільне медичне страхування;
- 2) на вибір страхової організації, медичного закладу, лікаря у відповідності з договором ДМС;
- 3) отримання медичної допомоги на всій території країни, в тому числі й за межами постійного проживання;
- 4) отримання медичних послуг згідно з умовами договору страхування належної якості та обсягу;
- 5) повернення частини страхових внесків при ДМС, якщо це вказано в договорі.

Застрахована особа зобов'язана не створювати свідомо ризику втрати свого здоров'я і здоров'я інших громадян, достовірно інформувати медичну установу і страховика про стан свого здоров'я і можливі ризики його погіршення, дотримуватись правил розпорядку роботи медичного закладу, де надається медична допомога.

Важливою особливістю МС є те, що відшкодування збитків застрахованому при настанні страхового випадку здійснюється не грошима, а медичними послугами. Ці послуги надає четвертий суб'єкт МС – медичний заклад.

Медичні заклади є самостійними суб'єктами господарювання, які мають ліцензію на право надання медичної допомоги і послуг. Вони укладають угоди з МС організаціями і працюють у відповідності з ними. (лікувально-профілактичні установи, науково-дослідні установи, медичні інститути, інші установи, що надають медичну допомогу). Вони **мають право:**

- 1) на видачу документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність застрахованих;
- 2) отримувати від страховика оплату вартості медичних послуг, що надані застрахованому,
- 3) вимагати розгляду претензій до медичних закладів комісіями за участю незалежних експертів.

Медичні заклади зобов'язані:

- надавати застрахованому необхідну допомогу і послуги в обсягах, видах, формах та за умовами, визначеними стандартами лікування;
- подавати страховику звіти про обсяги надання медичної допомоги застрахованому.

4.3. Медичне страхування в країнах світу.

Європейський вибір України зумовлює необхідність ретельного дослідження розвитку систем обов'язкового медичного страхування в країнах Європейського Союзу. Нагромаджений багаторічний світовий досвід у цій галузі свідчить про

високу ефективність існуючих моделей і систем медичного страхування. За домінуючим джерелом фінансування в країнах Європи можна виділити три моделі національних систем охорони здоров'я:

- 1) *бісмарківську модель (О. Бісмарк) — соціальне страхування;*
- 2) *бевериджську модель (У. Беверидж) — податки;*
- 3) *модель Семашка (Н. Семашко) — державний бюджет.*

Застосування **моделі Бісмарка** можна розглянути на прикладі Німеччини, для якої характерна децентралізована форма організації страхування здоров'я. В її основі лежить принцип, що був сформульований ще у 1881 року під час створення цієї системи: уряд не бере на себе відповідальності за фінансування охорони здоров'я (за винятком деяких його сегментів), а створює умови для функціонування необхідних фондів медичного страхування, а також здійснює нагляд за функціонуванням усієї страхової системи.

Основні характеристики **німецької моделі медичного страхування**:

- *соціальна справедливість* — обсяг і якість допомоги не залежать від розміру сплачених внесків;
- *чітке розмежування обов'язкового і приватного страхування*. Приватне страхування дає переваги тільки сервісного характеру, воно проводиться окремими юридичними особами, що не займаються обов'язковим страхуванням;
- *захист інтересів пацієнтів*, застрахованих на умовах обов'язкового страхування;
- *участь пацієнтів у витратах* на охорону здоров'я: сплата 20% внеску зі свого заробітку; доплата за лікування у стаціонарі, доплата за ліки; страхування тими, хто працює, не лише себе, а й непрацюючих членів родини;
- *участь приватного лікарсько-амбулаторного сектора в громадській охороні здоров'я* через договори з лікарняними касами;
- *діяльність переважної більшості державних і громадських лікарень у лікарняному секторі*;
- *передача державою своїх функцій* самоврядним незалежним організаціям — лікарняним касам і асоціаціям лікарів з обов'язковим членством.

На відміну від німецької, **французька модель медичного страхування** має централізовану форму управління.

Німецька і французька моделі мають такі *спільні риси*: обов'язковий характер страхування, доступність для всього населення незалежно від ступеня ризику, застосування сучасних технологій, суспільна солідарність, участь держави в оплаті вартості лікування й ліків. Так, населення сплачує 25% гонорару лікаря за візит, 30% — гонорару стоматолога; 20% — вартості лікарняного обслуговування; 10% — вартості незамінних препаратів; 30% — витрат на медикаменти, лабораторні аналізи.

У Російській Федерації обов'язкове медичне страхування носить загальний характер. Тобто всім громадянам гарантується необхідний обсяг, якість і умови надання лікувально-профілактичної допомоги. Добровільне медичне страхування доповнює обов'язкове і забезпечує додаткові (понад установлені) клініко-діагностичні обстеження і лікувальні заходи.

Німеччина має найтривалішу історію медичного страхування. Для цієї країни характерна подвійна система страхування здоров'я за участю як приватних, так і державних організацій. Існують два його види: обов'язкове (державне) й добровільне (приватне).

Медичне страхування є провідною ланкою системи охорони здоров'я у Німеччині. 74% населення країни беруть участь в обов'язковому страхуванні, 14% обирають державне медичне страхування на добровільних засадах, 9% обслуговується приватними медичними страховиками, 2% — не беруть участі у медичному страхуванні (військовослужбовці, поліція, котрим охорона здоров'я гарантується урядом), і лише 1% населення не має медичної страховки.

Головними учасниками системи медичного страхування, які безпосередньо надають страхові послуги, є некомерційні страхові організації — **лікарняні каси**. Вони — центральна складова системи охорони здоров'я — посідають чільне місце в державному медичному страхуванні Німеччини, їх права та обов'язки регламентовано законодавчо **Соціальним кодексом** (Social Code Book).

Розмір внесків лікарняні каси встановлюють самостійно з таким розрахунком, щоб вони разом з іншими надходженнями покривали передбачені витрати на страхування. Оскільки число застрахованих у різних касах неоднакове, то відрізняються і суми страхових внесків. При середньому в країні страховому тарифі 12% його реальні розміри коливаються у межах від 8 до 16%.

Згідно із *Соціальним кодексом*, лікарняні каси мають установлений перелік гарантованих **послуг**:

- превентивні заходи;
- заходи щодо ранньої діагностики хвороби;
- надання лікувальних послуг (амбулаторна медична допомога, стоматологічне лікування, лікарняне обслуговування при вагітності й пологах, догляд за хворими вдома, проведення реабілітаційних заходів, забезпечення лікарськими, допоміжними засобами, лікування у лікарнях і профілактичних або реабілітаційних установах);
- транспортування хворого.

Із фінансової точки зору система охорони здоров'я Німеччини є дорогою порівняно з іншими європейськими країнами. Витрати на охорону здоров'я перевищують 10% ВВП і постійно збільшуються.

У Німеччині не існує єдиного бюджету охорони здоров'я, натомість нараховується 17 бюджетів, що ґрунтуються на податках (1 федеральний бюджет і 16 бюджетів земель) й 453 бюджети лікарняних кас (страхових фондів). Основу фінансового забезпечення охорони здоров'я Німеччини становлять кошти медичного страхування. їхній обсяг залишається постійним і дорівнює 66—68% загальних витрат на охорону здоров'я за останні 25 років. Окрім державного медичного страхування, існує три інших джерела надходжень: податки — близько 10%, безпосередня плата страхувальників — майже 11%; приватне медичне страхування — близько 7%.

Особливою рисою німецької моделі обов'язкового медичного страхування є безпосередня участь застрахованого в оплаті медичних послуг — 80% вартості лікування сплачує лікарняна каса, 20% — сам пацієнт. Це плата і за лікування, і за

ліки. Вартість ліків єдина по всій Німеччині. За рік житель країни споживає ліків у середньому на 300 євро.

Отже, в Німеччині діє **механізм багатоканального фінансування охорони здоров'я**, найвагомішим джерелом якого є фонди обов'язкового медичного страхування. Наявність інших джерел фінансування має позитивне значення — зменшує фінансове навантаження на всіх учасників системи (на федеральний і місцевий бюджети, роботодавців, застрахованих), чим зумовлюється ефективність і достатність надходження коштів у цю галузь, сталість системи фінансування охорони здоров'я.

(Система охорони здоров'я Німеччини має низку проблем і недоліків:

- велика кількість лікарняних ліжок (майже 920 на 100тис. населення при середній нормі 600 у країнах ЄС);
- довготривале перебування хворого у лікарні (16,6 дня);
- стрімке зростання вартості лікування;
- відсутність соціально гарантованого мінімуму, жорсткого планування ресурсів.

Отже, система охорони здоров'я Німеччини перебуває в стані реформування й трансформації. Основна увага спрямована на *якість* надання медичної допомоги і на матеріально-технічне забезпечення лікувальних закладів. При цьому вартість лікування є другорядним фактором.

У *Франції* діє система загального страхування на випадок хвороби, якою охоплено 80% населення. Система обов'язкового медичного страхування регламентується Законом „Про медичне страхування і фінансування охорони здоров'я", який передбачає внесення страхових сум як тими, хто працює, так і роботодавцями; останні сплачують 12,5%, а наймані працівники — 7%.

На чолі системи лікарняних кас стоїть національна каса (каса страхування найманих робітників), яка перебуває під контролем Міністерства соціального забезпечення та праці. Національна каса виконує функції визначення розмірів допоміг і внесків, загальний контроль за діяльністю лікарняних кас, контроль якості й вартості медичної допомоги. Вона має 129 місцевих відділень (регіональних кас), кожне з яких відповідає за страхування в окремому регіоні і не конкурує з іншими. Страхування в касах здійснюється за територіальним принципом. Клієнти практично позбавлені права вибору страхової організації. Державою забезпечується невисока вартість ліків. Так, державні витрати на медикаменти значно вищі, ніж у Німеччині, і становлять більше 22—24% від загальних витрат на охорону здоров'я.

Фінансування системи охорони здоров'я у Франції здійснюється в основному за рахунок трьох джерел фінансування: загального бюджету, обов'язкового медичного страхування (основне джерело фінансування), особистих коштів громадян.

Розподіл фінансових ресурсів у системі обов'язкового медичного страхування покладено на недержавні структури — *страхові лікарняні каси*. Державні органи на основі законів установлюють розміри допомог і способи фінансування лікарняних кас.

Державне медичне страхування здебільшого фінансується системою внесків, які визначаються на основі середнього заробітку, залежно від специфічності очікуваного ризику.

Франція має розвинуту мережу приватних страхових компаній. У разі отримання страхового поліса остання, як і будь-яка страхова каса, сплачує госпітальні витрати й рахунки пацієнта за прийом лікарями. Шкала додаткових послуг варіюється і є предметом конкуренції приватних страхових компаній.

Перевагою цієї форми організації медичного страхування є відносна простота управління, незначні адміністративні витрати, а недоліком — обмежені можливості при залученні місцевих ресурсів, недостатньо оперативна реакція на потреби населення.

Особливості бюджетної системи охорони здоров'я розглянемо на прикладі **Великобританії та Швеції**, де держава в неявній формі є єдиним страховиком усього населення, що створює державну монополію. Основна частина коштів надходить із державного бюджету і розподіляється згори вниз по управлінській вертикалі. Централізоване фінансування дає змогу стримувати зростання вартості лікування.

У Швеції страхові закони про медичне страхування були прийняті у 1898 році. Загальне обов'язкове медичне страхування було введено у 1955 році. Національна система соціального страхування — загальна й обов'язкова для всього населення країни.

Власником засобів виробництва у системі охорони здоров'я є держава, тобто органи центрального, місцевого й міського управління. Вони також здійснюють керівництво службою охорони здоров'я, планують і фінансують її діяльність.

Система фінансування охорони здоров'я Швеції має такий вигляд: 18% становлять кошти держави; 51% — кошти місцевих органів влади; 31 % — кошти роботодавців.

Національна система охорони здоров'я у Швеції має чітке соціальне спрямування. Лікарі як наймані працівники працюють за контрактами. Лікарняна допомога майже повністю фінансується регіональним бюджетом, лікарні перебувають у володінні рад графств. Існує суворе районування лікарняної допомоги. Населення обмежене у виборі лікаря й у можливості госпіталізації.

Система організації охорони здоров'я Великобританії в основному схожа на шведську модель. У Великобританії використовується система бюджетного фінансування охорони здоров'я, що зумовлює його державний характер із великим ступенем централізації управління. Закон про страхування, що був прийнятий у 1912 році, започаткував принцип обов'язковості й охопив обов'язковим медичним страхуванням третю частину населення Англії, Шотландії та Ірландії, практично всіх осіб, що працюють, і службовців за договором найму.

Фінансова основа системи охорони здоров'я Великобританії є такою: 85% фінансується за рахунок загального оподаткування; 12,5% надходжень — із фондів обов'язкового державного страхування працівників і роботодавців; 2,5% надходить від платежів за послуги. Усі, хто працює, підлягають обов'язковому страхуванню здоров'я. Непрацюючі жінки у шлюбі можуть приєднатися до страхування за добровільними програмами. У цілому пацієнти сплачують 10%

вартості лікування. Частка державних витрат на медикаменти перевищує 60% від загальної суми державних затрат на охорону здоров'я.

Близько 7 млн громадян Об'єднаного Королівства, крім внесків у національну систему охорони здоров'я у вигляді податків, купують приватну медичну страховку. Національна система охорони здоров'я практично існує за рахунок коштів, що вносяться платниками податків і виділяються урядом на охорону здоров'я зі статті витрат на соціальні потреби.

Контроль знань:

- 1 Які передумови виникнення та необхідність впровадження медичного страхування в Україні?
2. Охарактеризуйте розвиток медичного страхування в Україні в 1991 – 2001рр.
3. В чому полягає сутність медичного страхування?
4. Які основні завдання медичного страхування?
5. Дайте характеристику суб'єктів медичного страхування.
6. На основі яких принципів проводиться добровільне та обов'язкове медичне страхування?
7. На основі яких програм проводиться ОМС?
8. Які завдання та особливості ДМС?
9. Які основні відмінності між обов'язковим та добровільним медичним страхуванням?
10. Дайте характеристику вітчизняного ринку добровільного медичного страхування в Україні.
11. Які програми пропонують страхові компанії з добровільного медичного страхування?
12. На основі яких принципів здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування?
13. Як здійснюється взаємодія суб'єктів системи загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування?
14. Які основні функції загальнодержавного Фонду медичного страхування?
15. Які проблеми соціального захисту населення у сфері охорони здоров'я вирішує впровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування?
16. Охарактеризуйте переваги та недоліки впровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування.

Тестові завдання

При виборі правильної відповіді необхідно враховувати, що правильних відповідей може бути кілька.

1. Медичне страхування в Україні здійснюється:

- а) на добровільних засадах;
- б) в обов'язковій формі.

2. Розвиток медичного страхування в Україні починається з появою:

- а) медичних закладів;
- б) лікарняних кас;

в) Фонду медичного страхування.

3. *„Основи законодавства України про охорону здоров'я” були прийняті Верховною Радою:*

- а) в 1990 році;
- б) в 1992 році;
- в) в 1994 році;
- г) ваш варіант.

4. *Об'єктом медичного страхування виступають:*

- а) майнові інтереси, пов'язані з життям і здоров'ям громадян;
- б) страховики;
- в) страхувальники.

5. *Страховим ризиком в медичному страхуванні є:*

- а) захворювання застрахованого;
- б) звернення застрахованого до медичної установи;
- в) надання застрахованому лікувальних послуг.

6. *Страховики, які надають послуги з медичного страхування, повинні бути створені в наступній організаційно-правовій формі:*

- а) акціонерне товариство;
- б) повне товариство;
- в) товариство з додатковою відповідальністю;
- г) товариство з обмеженою відповідальністю;
- д) командитне товариство;
- є) всі відповіді вірні.

7. *Страхова компанія, що надає послуги з медичного страхування, відмовити в укладанні договору, умови якого відповідають діючим правилам страхування:*

- а) має право;
- б) не має права.

8. *Страховики, страхувальники, застраховані особи та медичні заклади виступають:*

- а) об'єктами медичного страхування;
- б) суб'єктами медичного страхування;
- в) страховими ризиками в медичному страхуванні.

9. *Об'єктом в медичному страхуванні виступає:*

- а) життя, здоров'я та працездатність застрахованого;
- б) майно фізичних та юридичних осіб;
- в) відповідальність перед третіми особами.

10. *Відшкодування збитків в медичному страхуванні здійснюється в формі:*

- а) в натуральній формі;
- б) в грошовій формі;
- в) як в натуральній, так і грошовій формах.

11. *Платником внесків при добровільному медичному страхуванні являється:*

- а) застрахований;
- б) страхувальник;
- в) медична установа;
- г) страхова компанія.

Тема 5. Страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

5.1. Страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань: законодавство, поняття, суб'єкти та загальна характеристика.

5.2. Фонд соціального страхування від нещасних випадків.

5.3. Права та обов'язки застрахованого та страхувальника.

5.1. Страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань: законодавство, поняття, суб'єкти та загальна характеристика

Соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання – самостійний вид загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності. Конституція України встановила, що кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, а також те, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності.

Страхування від нещасних випадків на виробництві – це ризикове страхування, яке передбачає при настанні страхового випадку виплату страхової суми у повному розмірі або певної її частини. Не передбачається виплата страхової суми або повернення сплачених внесків по закінченні терміну дії договору страхування.

Законодавство про страхування від нещасного випадку складається із Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності", Кодексу законів про працю України, Закону України "Про охорону праці" та інших нормативно-правових актів.

Суб'єктами страхування від нещасного випадку є *застраховані громадяни*, а в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи, *страхувальники та страховик*.

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється страхування.

Страховик – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі – Фонд ССНВ).

Страхувальниками є роботодавці, а в окремих випадках – застраховані особи.

Страхування від нещасних випадків може мати *обов'язкову або добровільну форму*. Обов'язкове особисте страхування залежно від джерела сплати страхових платежів поділяється на державне і недержавне. *Державне обов'язкове особисте страхування* означає, що джерелом сплати страхових платежів є Державний

бюджет України і в разі неплатоспроможності страховика з таких видів страхування держава гарантує виконання зобов'язань перед страхувальниками.

Обов'язковому страхуванню від нещасного випадку підлягають:

- 1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту);
- 2) учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, залучені до будь-яких робіт під час, перед або після занять; під час занять, коли вони набувають професійних навичок; у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;
- 3) особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудових, виховно-трудових закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами.

Для страхування від нещасного випадку на виробництві не потрібно згоди або заяви працівника. Усі застраховані є членами Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Добровільно, за письмовою заявою, можуть застрахуватися від нещасного випадку у Фонді соціального страхування від нещасних випадків: священнослужителі, церковнослужителі та особи, які працюють у релігійних організаціях на виборних посадах; особи, які забезпечують себе роботою самостійно; громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності. Строк страхування розпочинається з дня, який настає за днем прийняття заяви, за умови сплати страхового внеску. Страхування припиняється, якщо страховий внесок до Фонду соціального страхування від нещасних випадків не перераховано протягом трьох місяців з дня подання заяви.

Об'єктом страхування від нещасного випадку є *життя застрахованого, його здоров'я та працездатність*.

Страховим випадком є *нещасний випадок* на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму за обставин, зазначених у статті 14 Закону.

Нещасний випадок – це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть. Перелік обставин, за яких настає страховий випадок, визначається Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади. Цей перелік встановлено у Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. N 1112. Нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення нормативних актів про охорону праці застрахованим, також є страховим випадком і не звільняє страховика від виконання зобов'язань перед потерпілим.

До **професійного захворювання** належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою. Перелік професійних захворювань затверджений постановою Кабінету Міністрів від 8 листопада 2000 р. № 1662. Професійне

захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів.

Закон також передбачає *страхування зародка та новонародженого*. Заподіяння шкоди зародку внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання жінки під час її вагітності, у зв'язку з чим дитина народилася інвалідом, прирівнюється до нещасного випадку, який трапився із застрахованим. Така дитина відповідно до медичного висновку вважається застрахованою та до 16 років або до закінчення навчання, але не більш як до досягнення 23 років їй подається допомога Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Завданнями страхування від нещасних випадків є:

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів та загроз здоров'ю застрахованих, викликаних умовами праці;
- відновлення здоров'я та працездатності потерпілих від НВВ або ПЗ;
- відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим і членам їхніх сімей.

Основними принципами страхування від нещасного випадку є:

- паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного випадку;
- своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком;
- обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян-суб'єктів підприємницької діяльності;
- надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;
- обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків;
- формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;
- диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;
- економічна заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;
- цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

5.3. Фонд соціального страхування від нещасних випадків

Страхування від нещасного випадку здійснює **Фонд соціального страхування від нещасних випадків (Фонд ССНВ)** – некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням. А також є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням і емблему, яка затверджується його правлінням.

Фонд ССНВ набуває прав юридичної особи з дня реєстрації статуту у спеціально уповноваженому центральному органі виконавчої влади. Місцезнаходження Фонду – місто Київ.

Управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців, а безпосередньо **Правлінням та Виконавчою дирекцією**.

Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків:

1) обирає із своїх членів строком на два роки голову правління Фонду та двох його заступників. При цьому забезпечується почергове представництво на цих посадах кожної із трьох представницьких сторін;

2) спрямовує і контролює діяльність Виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів; щорічно, а також у разі потреби заслуховує звіти директора Виконавчої дирекції про її діяльність;

3) створює на паритетних засадах для вирішення найбільш важливих завдань Фонду постійні та тимчасові комісії з питань профілактики нещасних випадків, виконання бюджету, призначення пенсій тощо;

4) щорічно готує та подає у встановленому порядку пропозиції щодо галузевих тарифів внесків на соціальне страхування від нещасних випадків;

5) визначає кадрову політику;

6) призначає директора виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків та його заступників;

7) затверджує: статут Фонду соціального страхування від нещасних випадків, зміни до нього; регламент роботи Правління; річні бюджети Фонду та звіти про їх виконання, порядок використання коштів бюджету та коштів резерву Фонду; Положення про Виконавчу дирекцію; структуру органів Фонду, граничну чисельність працівників, схеми їх посадових окладів; видатки на адміністративно-господарські витрати; річні програми робіт та звіти про їх виконання; Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань; Положення про порядок використання коштів лікувально-профілактичними, навчальними та іншими закладами, які надають Фонду соціальні послуги, та контроль за їх цільовим використанням; Положення про подання Фондом на безповоротній основі фінансової допомоги підприємствам для розв'язання особливо гострих проблем з охорони праці; Інструкцію про порядок перерахування, обліку та витрачання страхових коштів, погоджену з Національним банком України і спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, інші нормативні документи, що регламентують внутрішню діяльність Фонду;

8) розпоряджається майном, яке перебуває у власності Фонду;

9) створює резерв коштів для забезпечення виконання завдань страхування від нещасного випадку;

10) виконує інші функції, передбачені статутом Фонду соціального страхування від нещасних випадків;

11) готує подання щорічних звітів про діяльність Фонду.

Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків проводить свої засідання відповідно до затвердженого ним плану, але не рідше двох разів на рік.

Виконавча дирекція Фонду соціального страхування від нещасних випадків є постійно діючим виконавчим органом та підзвітним Правлінню, проводить свою діяльність від імені Фонду у межах та в порядку, що визначаються його статутом і Положенням про виконавчу дирекцію, організовує та забезпечує виконання рішень Правління Фонду. Директор виконавчої дирекції входить до складу Правління правом дорадчого голосу. Робочими органами Виконавчої дирекції є її управління в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, відділення в районах та містах обласного значення. Управління та відділення виконавчої дирекції Фонду є юридичними особами, мають самостійні кошториси, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням. Керівників управлінь і відділень призначає директор Виконавчої дирекції за погодженням з правлінням Фонду.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний:

- здійснювати облік та вести реєстр платників страхових внесків;
- письмово повідомляти страхувальнику умовний клас професійного ризику його підприємства – групу галузей (підгалузей), економіки або видів діяльності, що мають визначений для цієї групи рівень виробничого травматизму та професійної захворюваності;
- укласти угоди з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві;
- вивчати та використовувати досвід управління охороною праці та страхування від нещасного випадку в зарубіжних країнах;
- співпрацювати з фондами з інших видів соціального страхування у фінансуванні заходів, пов'язаних з матеріальним забезпеченням та наданням соціальних послуг застрахованим, у кожному конкретному випадку спільно приймаючи рішення щодо того, хто з них братиме участь у фінансуванні цих заходів;
- виконувати інші роботи, пов'язані з координацією страхової діяльності.

Згідно із ст. 9 Закону України „Про охорону праці” “відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або у разі смерті працівника, здійснюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”. Роботодавець може за рахунок власних коштів здійснювати потерпілим та членам їх сімей додаткові виплати відповідно до колективного чи трудового договору. Відшкодування шкоди, заподіяної застрахованому ушкодженням здоров'я, включає низку страхових виплат.

Страховими виплатами є грошові суми, які виплачуються застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку. Зазначені грошові суми складаються із:

1)страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності; 2)страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);

3)страхової виплати пенсії по інвалідності потерпілому;

4)страхової виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальника;

5)страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;

6)страхових витрат на медичну та соціальну допомогу.

За наявності факту заподіяння моральної шкоди потерпілому провадиться страхова виплата за моральну шкоду.

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законодавством порядку:

1)своєчасно та в повному обсязі відшкодовувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні:

- допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

- одноразову допомогу вразі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

- щомісяця грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

- пенсію по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

- пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

- грошову суму за моральну шкоду за наявності факту заподіяння цієї шкоди потерпілому;

- допомогу дитині, якій заподіяна шкода, ще в зародку внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання жінки під час її вагітності;

- організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

- сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

- організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

- забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка повинна включати:

обслуговування вузько профільними лікарями та лікарями загальної практики; догляд медичних сестер удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі; акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів; утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі; забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів).

- вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

- забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізолюваного житла;

- відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії (далі –ЛКК) або медико-соціальної експертної комісії (далі – МСЕК) проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб із зниженою працездатністю;

- організовувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з іншими заінтересованими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

- у разі невідкладної потреби подавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або за рішенням Виконавчої дирекції та її регіональних управлінь – за рахунок Фонду;

- сплачувати за потерпілого внески на медичне та пенсійне страхування;

- організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Усі види соціальних послуг та виплат, які перераховані надаються застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, перебуває на обліку підприємство, на якому стався страховий випадок, у Фонді соціального страхування від нещасних випадків чи ні.

Фінансування Фонду здійснюється за рахунок:

а) внесків роботодавців:

- для підприємств — з віднесенням на валові витрати виробництва;
- для бюджетних установ та організацій — з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення;

б) капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників;

в) прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;

г) коштів, одержаних від стягнення відповідно до законодавства штрафів і пені з підприємств, а також штрафів з працівників, винних у порушенні вимог нормативних актів з охорони праці;

г) добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Працівники не несуть ніяких витрат на страхування від нещасного випадку.

Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету, використовуються виключно за їх прямим призначенням і зараховуються на єдиний централізований рахунок Фонду соціального страхування від нещасних випадків в установах банків, визначених Кабінетом Міністрів України, або спеціального банку, який обслуговує фонди соціального страхування.

Розмір страхового внеску залежить від класу професійного ризику виробництва, до якого віднесено підприємство, знижки до нього (за низькі рівні травматизму, професійної захворюваності, належний стан охорони праці) чи надбавки (за високі рівні травматизму, професійної захворюваності та неналежний стан охорони праці).

Страхові тарифи, диференційовані за групами галузей економіки (видами робіт) залежно від класу професійного ризику виробництва, встановлюються законом.

5.3. Права та обов'язки застрахованого та страхувальника.

Застрахований має право:

1) брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;

2) бути повноважним представником застрахованих працівників і вимагати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виконання своїх обов'язків щодо соціального захисту потерпілих;

3) брати участь у розслідуванні страхового випадку, у тому числі з участю представника профспілкового органу або своєї довіреної особи;

4) у разі настання страхового випадку одержувати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виплати та соціальні послуги;

5) на послуги медичної реабілітації;

6) на послуги професійної реабілітації, включаючи збереження робочого місця, навчання або перекваліфікацію, якщо загальна тривалість професійної реабілітації не перевищує двох років;

7) на відшкодування витрат при медичній і професійній реабілітації на проїзд до місця лікування чи навчання і назад, витрати на житло та харчування, транспортування багажу, на проїзд особи, яка його супроводжує;

8) на послуги соціальної реабілітації, включаючи придбання автомобіля, протезів, допомогу у веденні домашнього господарства, що надаються відповідно до законодавства;

9) отримувати безоплатно від Фонду роз'яснення з питань соціального страхування від нещасного випадку.

У разі смерті потерпілого члени його сім'ї мають право на одержання від Фонду соціального страхування від нещасних випадків страхових виплат

(одноразової допомоги, пенсії у зв'язку із втратою годувальника) та послуг, пов'язаних з похованням померлого.

Застрахований зобов'язаний:

1) знати та виконувати вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, що стосуються застрахованого, а також додержуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором, контрактом) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства;

2) у разі настання нещасного випадку або професійного захворювання:

- лікуватися в лікувально-профілактичних закладах або у медичних установах, з якими Фонд соціального страхування від нещасних випадків уклав угоди на медичне обслуговування;

- дотримуватись правил поведінки та режиму лікування, визначених лікарями, які його лікують;

- не ухилятися від професійної реабілітації та виконання вказівок, спрямованих на якнайшвидше повернення його до трудової діяльності;

- своєчасно повідомляти робочий орган Виконавчої дирекції Фонду про обставини, що призводять до зміни розміру матеріального забезпечення, складу соціальних послуг та порядку їх надання (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, працевлаштування, виїзд за межі держави тощо).

Страховальник має право:

1) брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;

2) вимагати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виконання обов'язків Фонду щодо організації профілактики нещасних випадків і професійних захворювань та соціального захисту потерпілих;

3) оскаржувати рішення працівників Фонду соціального страхування від нещасних випадків у спеціальних комісіях з питань вирішення спорів при Виконавчій дирекції та при її робочих органах;

4) брати участь у визначенні йому знижок чи надбавок до страхового тарифу;

5) захищати свої права та законні інтереси, а також права та законні інтереси застрахованих, у тому числі в суді.

Страховальник зобов'язаний:

1) своєчасно та повністю сплачувати в установленому порядку страхові внески до Фонду ССНВ;

2) інформувати робочий орган Виконавчої дирекції: про кожний нещасний випадок або професійне захворювання на підприємстві; про зміну технології робіт або виду діяльності підприємства для переведення його до відповідного класу професійного ризику;

4) щорічно подавати робочому органу Виконавчої дирекції Фонду відомості про чисельність працівників, річну суму заробітної плати, річний фактичний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), кількість нещасних випадків і професійних захворювань на підприємстві за минулий календарний рік;

5) безоплатно створювати всі необхідні умови для роботи на підприємстві представників Фонду соціального страхування від нещасних випадків;

б)повідомляти працівникам підприємства адресу та номери телефонів робочого органу Виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків, а також лікувально-профілактичних закладів та лікарів, які за угодами з цим Фондом обслуговують підприємство.

Фізична особа, яка не має статусу підприємця та використовує найману працю, у десятиденний строк після укладення трудового договору (контракту) з першим із найманих працівників повинна подати заяву про взяття на облік у Фонді соціального страхування від нещасних випадків.

Суми щомісячних страхових виплат нараховуються в залежності від заподіяної шкоди застрахованому та ступеню втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку, що потерпілий мав до ушкодження здоров'я. А також щомісячна страхова виплата не повинна перевищувати середньомісячного заробітку, що потерпілий мав до ушкодження

здоров'я. Наприклад, потерпілому одночасно із щомісячною страховою виплатою призначено пенсію по інвалідності у зв'язку з одним і тим самим нещасним випадком, їх сума не повинна перевищувати середньомісячний заробіток, який потерпілий мав до ушкодження здоров'я. Визначені раніше сума щомісячної страхової виплати та пенсія по інвалідності зменшенню не підлягають.

У випадку *стійкої втрати професійної працездатності*, встановленої МСЕК, Фонд соціального страхування від нещасних випадків проводить одноразову страхову виплату потерпілому, сума якої визначається із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати потерпілим професійної працездатності, але не вище чотирикратного розміру граничної суми заробітної плати (доходу), з якої справляються внески до Фонду. При подальших обстеженнях МСЕК, якщо потерпілому встановлено інший, вищий ступінь втрати стійкої професійної працездатності, з урахуванням іншої професійної хвороби або іншого каліцтва, пов'язаного з виконанням трудових обов'язків, йому надається одноразова виплата, сума якої визначається із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток збільшення ступеня втрати професійної працездатності відносно попереднього обстеження МСЕК. Якщо комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало не тільки з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги зменшується на підставі висновку цієї комісії, але не більш як на 50 відсотків.

Моральна(немайнова) шкода, заподіяна умовами виробництва, яка не спричинила втрати потерпілим професійної працездатності, відшкодовується Фондом соціального страхування від нещасних випадків за заявою потерпілого з викладом характеру заподіяної шкоди та за поданням відповідного висновку медичних органів. Відшкодування здійснюється у вигляді одноразової страхової виплати незалежно від інших видів страхових виплат. Сума визначається в судовому порядку, при цьому вона не може перевищувати двохсот розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, незалежно від будь-яких інших страхових виплат.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків фінансує витрати на медичну та соціальну допомогу, в тому числі на додаткове харчування, придбання ліків, спеціальний медичний, постійний сторонній догляд, побутове обслуговування, протезування, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних засобів пересування тощо, якщо потребу в них визначено висновками МСЕК.

Якщо внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання потерпілий тимчасово втратив працездатність, Фонд фінансує всі витрати на його лікування. Допомога виплачується в розмірі 100% середнього заробітку (оподаткованого доходу), при цьому перші п'ять днів оплачуються власником або уповноваженим ним органом за рахунок коштів підприємства, установи, організації.

Додаткове харчування призначається на конкретно визначений строк за раціоном, який складає дієтолог чи лікар, який лікує, та затверджує МСЕК. Витрати на ліки, лікування, протезування (крім протезів з дорогоцінних металів), придбання санаторно-курортних путівок, предметів догляду за потерпілим визначаються на підставі виданих лікарями рецептів, санаторно-курортних карток, довідок або рахунків про їх вартість. Сума витрат на необхідний догляд за потерпілим залежить від характеру цього догляду, встановленого МСЕК, і не може бути меншою (на місяць) від:

1) розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, - на спеціальний медичний догляд (масаж, уколи тощо); 2) половини розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, - на постійний сторонній догляд; 3) чверті розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, - на побутове обслуговування (прибирання, прання білизни тощо); витрати на догляд за потерпілим відшкодовуються незалежно від того, ким вони здійснюються. Інваліди I групи подають висновок МСЕК тільки для встановлення спеціального медичного догляду, якщо встановлено, що потерпілий потребує кількох видів допомоги, оплата провадиться за кожним її видом.

Потерпілому, який став інвалідом, періодично, але не рідше одного разу на три роки, а інвалідам I групи щорічно безоплатно за медичним висновком надається путівка для санаторно-курортного лікування; у разі самостійного придбання путівки її вартість компенсує Фонд у розмірі, встановленому Правлінням Фонду. За наявності у потерпілого відповідно до висновків МСЕК медичних показань для одержання автомобіля Фонд соціального страхування від нещасних випадків компенсує вартість придбання автомобіля з ручним керуванням, запасних частин до нього, пального, а також ремонту і технічного обслуговування та навчання керуванню автомобілем у розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України. Згідно з висновком МСЕК може відшкодовувати й інші витрати.

У разі смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання розмір одноразової допомоги його сім'ї повинен бути не меншим за п'ятирічну заробітну плату потерпілого і, крім того, не меншим за однорічний заробіток потерпілого на кожну особу, яка перебувала на його утриманні, а також на його дитину, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку

після смерті потерпілого. Витрати на його поховання несе також Фонд соціального страхування від нещасних випадків згідно з порядком, визначеним Кабінетом Міністрів України. Страхові виплати особам, які втратили годувальника, провадяться в повному розмірі без урахування призначеної їм пенсії у разі втрати годувальника та інших доходів.

При обчисленні середньомісячного заробітку враховуються основна і додаткова заробітна плата, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати (у тому числі в натуральній формі), які включаються до фонду оплати праці і підлягають обкладенню прибутковим податком з громадян. Якщо у період навчання (практики) потерпілий одержував заробіток, сума страхової виплати визначається, за його згодою, із середньомісячного заробітку за цей період. За бажанням потерпілого сума страхової виплати може бути визначена із середньомісячного заробітку до початку виробничого навчання (практики). Виплата пенсії по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання нараховується потерпілому відповідно до законодавства про пенсійне забезпечення. Неповнолітній особі, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання матері під час її вагітності, виплачуються щомісячна страхова допомога як інваліду дитинства, а після досягнення ним 16 років – у розмірі середньомісячного заробітку, що склався на території проживання цієї особи, але не менше середньомісячного заробітку в країні на день виплати.

Якщо застрахований одночасно має право на безоплатне або пільгове отримання одних і тих же видів допомоги, забезпечення чи догляду йому надається право вибору відповідного виду допомоги, забезпечення чи догляду за однією з підстав.

Практична частина

Задача 1. Потерпілому встановлено МСЕК III групи інвалідності в зв'язку з нещасним випадком на виробництві, що стався в 20__ році, а ступінь втрати професійної працездатності не був встановлений. 05.03.20__ року МСЕК встановило 70% втрати професійної працездатності та II групи інвалідності. Пенсія по інвалідності становить 350 грн. Середньомісячний заробіток працівника складає 4650 грн. Розрахувати загальний розмір щомісячної страхової виплати потерпілому.

Задача 2. Потерпілому 03.10.20__ року встановлено МСЕК стійку втрату професійної працездатності 70%. Середньомісячний заробіток перед настанням страхового випадку складав 1500 грн., а пенсія по інвалідності 600 грн. Розрахувати одноразову допомогу потерпілому.

Задача 3. Працівнику було встановлено МСЕК 08.03.20__ року ступінь втрати професійної працездатності 20% у Зуску з травмою на виробництві. Працюючи на іншому підприємстві, він отримав нову травму. Внаслідок чого МСЕК додатково 10.05.20__ року встановила 30% втрати професійної працездатності, сукупний відсоток – 50% та III групи інвалідності. Середньомісячний заробіток перед першим ушкодженням здоров'я складав – 2560 грн., перед другим - 3465 грн.

Контроль знань:

1.Розкрити сутність соціального страхування від нещасного випадку.

2. Суб'єкти соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.
3. Які види страхування від нещасних випадків та їх суть?
4. Хто підлягає обов'язковому страхуванню від нещасного випадку на виробництві?
5. Які особливості добровільного страхування від нещасного випадку та професійного захворювання?
6. Пояснити поняття "страховий випадок".
7. Що таке нещасний випадок ?
8. Яка хвороба належить до професійного захворювання за страхуванням від нещасних випадків на виробництві?
9. Які завдання страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань?
10. На яких принципах ґрунтується соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві?
11. Як здійснюється управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків?
12. З кого формують та на який термін правління Фонду?
13. Які повноваження та функції виконує правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків?
14. Які функції виконавчої дирекції Фонду?
15. Які основні обов'язки та завдання Фонду?
16. Що зобов'язаний здійснити Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України у разі настання страхового випадку?
17. Які права та обов'язки застрахованого?
18. Які обов'язки та відповідальність платників страхових внесків?
19. Які джерела формування доходів Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань?
20. Кого відносять до платників страхових внесків?
21. Яким чином розраховуються страхові внески платників?
22. Що таке страхові тарифи і як вони застосовуються?
23. Які умови для призначення страхових виплат потерпілому при нещасному випадку на виробництві або професійному захворюванні?
24. Який порядок розрахунку середньої заробітної плати при визначенні розміру страхових виплат?
25. Які види страхових виплат у разі нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання можуть призначатися потерпілому?
26. Який порядок призначення допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності?
27. Які умови і порядок призначення щомісячної грошової суми в разі втрати працездатності?
28. Чи здійснюються виплати потерпілому під час його професійної реабілітації?
29. Як визначається одноразова допомога у разі смерті потерпілого?

30. Хто здійснює нагляд і яким чином у сфері соціального страхування від нещасного випадку?

Тестові завдання

При виборі правильної відповіді необхідно враховувати, що правильних відповідей може бути кілька.

1. *Страховиком в страхуванні від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є:*

- а) держава;
- б) Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України;
- в) Кабінет Міністрів України.

2. *Страхувальники, страховик, застраховані громадяни та, в окремих випадках, члени їхніх сімей являються:*

- а) об'єктами страхування від нещасного випадку на виробництві;
- б) суб'єктами страхування від нещасного випадку на виробництві;
- в) відповіді а) і б) не вірні.

3. *Особи, які можуть бути застраховані від нещасного випадку на виробництві на добровільних засадах:*

- а) громадяни, які забезпечують себе роботою самостійно;
- б) громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності;
- в) відповіді а) і б) не вірні.

4. *Обставини, внаслідок яких може настати страховий випадок:*

- а) страхова подія;
- б) страховий ризик;
- в) інша відповідь.

5. *Особи, які підлягають обов'язковому страхуванню від нещасних випадків:*

- а) працюючи на умовах трудового договору;
- б) учні та студенти навчальних закладів;
- в) відповіді а) і б) вірні.

6. *Дитина, яка народилась інвалідом внаслідок травмування або професійного захворювання матері під час вагітності на виробництві, має право на отримання допомоги з Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України:*

- а) до досягнення трирічного віку;
- б) на протязі всього життя;
- в) до досягнення 23 років;
- г) інша відповідь.

7. *Внески до Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України повинні сплачувати:*

- а) роботодавці;
- б) працівники;
- в) правильні відповіді 1) і 2).

8. *Кошти на здійснення страхування від нещасного випадку:*

- а) включаються до складу Державного бюджету України;
- б) не включаються до складу Державного бюджету України;

в) є власними коштами Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України;

г) інша відповідь.

9. *Страхові внески до Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України сплачуються:*

а) страхувальниками;

б) страховиками;

в) застрахованими;

г) правильні відповіді б) і в).

10. *Страховий тариф для підприємств, установ та організацій на загальнообов'язкове соціального страхування від нещасного випадку на виробництві:*

а) залежить від терміну страхування;

б) залежить від чисельності працюючих;

в) диференційований за галузями економіки;

г) встановлюється на добровільних засадах.

11. *В разі несвоєчасної сплати коштів до Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України відповідальність несе:*

а) роботодавець;

б) Наглядова рада;

в) працівник;

г) правильна відповідь відсутня.

12. *Ступінь втрати працездатності працівника встановлюється:*

а) роботодавцем;

б) Медико-соціальною експертною комісією;

в) Фондом соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України;

г) правильні відповіді а) і в).

13. *При тимчасовій втраті працездатності підприємство повинно оплатити:*

а) перший місяць непрацездатності працівника;

б) перші п'ять днів тимчасової непрацездатності робітника;

в) вся відповідальність за виплату допомоги лягає на Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України.

Тема 6. Страхування на випадок безробіття

6.1. Загальна характеристика соціального страхування на випадок безробіття.

6.2. Повноваження Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

6.3. Матеріальне забезпечення застрахованих та незастрахованих осіб на випадок безробіття.

6.1. Загальна характеристика соціального страхування на випадок безробіття

Проблеми забезпечення повної зайнятості в державі і боротьби з безробіттям відносяться до найбільш складних і таких, що важко розв'язуються. Ці проблеми мають місце у всіх державах світу, у тому числі й тих, які належать до розвинутих країн із ринковою економікою.

Безробітними визначаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до прийнятної роботи.

Економісти виділяють природне безробіття (безробіття як природний продукт економічного розвитку), фрикційне (короточасні пошуки та очікування роботи) та структурне (неспівпадіння попиту і пропозиції на робочу силу внаслідок змін у структурі споживчого попиту) безробіття. Розрізняють також офіційне безробіття, яке враховує тих осіб, які зареєстровані державною службою зайнятості, і приховане (реальне) безробіття.

Безробіття на теренах СРСР існувало легально до 1930 року, а згодом це явище було ліквідовано за допомогою обов'язкового залучення усього працездатного населення до праці. І хоча реально певне число безробітних існувало завжди, все ж безробіття як соціальне явище є характерним саме для країн із ринковою економікою і з переходом України до формування ринкових відносин ця проблема постала перед державою у всій своїй складності.

Право громадян на соціальний захист у випадку безробіття з незалежних від них причин є конституційним правом громадян (ст. 46 Конституції України). Юридичний механізм здійснення цього права в Україні будується відповідно до міжнародних стандартів, і хоча їх ще не повністю дотримано, все ж законодавство у цій сфері спрямовано на додержання загально визнаних принципів.

Соціальний захист на випадок безробіття за світовою практикою переважно здійснюється через систему соціального страхування. В Україні така система була введена з 1 січня 2001 року Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття". Взагалі, законодавство про страхування на випадок безробіття складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закону України "Про зайнятість населення та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері страхування на випадок безробіття, а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про страхування на випадок безробіття, то застосовуються норми міжнародного договору.

Соціальне страхування на випадок безробіття – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних

послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Страхування на випадок безробіття здійснюється на таких **принципах**:

- надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;
- обов'язковості страхування на випадок безробіття всіх працюючих на умовах трудового договору (контракту) та на інших підставах, передбачених законодавством про працю;
- цільового використання коштів страхування на випадок безробіття;
- солідарності та субсидування; паритетності в управлінні страхуванням на випадок безробіття держави, представників застрахованих осіб та роботодавців;
- диференціації розмірів виплати допомоги з безробіття залежно від страхового стажу та тривалості безробіття;
- надання на рівні не нижче прожиткового мінімуму, встановленого законом, допомоги з безробіття та матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації;

законодавчого визначення умов і порядку здійснення страхування на випадок безробіття та ін.

Згідно Закону України „Про зайнятість населення” серед іншого гарантується безплатне сприяння у підборі підходящої роботи і працевлаштування відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб, всіма доступними засобами, включаючи професійну орієнтацію і перепідготовку. До державної служби зайнятості за сприянням у працевлаштуванні мають право звертатися всі незайняті громадяни, які бажають працювати, а також зайняті громадяни, які бажають змінити місце роботи, працевлаштуватися за сумісництвом або у вільний від навчання час. Послуги служби зайнятості для громадян безкоштовні.

Особам, які звернулися за працевлаштуванням і зареєстровані службою зайнятості, протягом семи днів підшукується підходяща робота. У разі відсутності підходящої роботи, за загальним правилом, громадянинові надається **статус безробітного**, який уперше був визначений Законом України “Про зайнятість населення” від 1 березня 1991 р. Щоправда поняття безробітного принаймні тричі змінювалося у Законі. Згідно з чинною редакцією ст. 2 Закону **безробітними** визнаються *працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.*

Рішення про надання громадянам статусу безробітних приймається державною службою зайнятості за їхніми особистими заявами з 8 дня після реєстрації в центрі зайнятості за місцем проживання.

Не можуть бути визнані безробітними громадяни: у віці до 16 років, за винятком тих, які працювали і були звільнені у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, реорганізацією, перепрофілюванням і ліквідацією підприємства, установи і організації або скороченням чисельності (штату); які уперше шукають роботу і не мають професії (спеціальності), в тому числі

випускники загальноосвітніх шкіл, у разі відмови їх від проходження професійної підготовки або від оплачуваної роботи, включаючи роботу тимчасового характеру, що не потребує професійної підготовки; які відмовилися від двох пропозицій підходящої роботи з моменту реєстрації їх у службі зайнятості як осіб, які шукають роботу; які мають право на пенсію відповідно до законодавства України.

Громадяни, які зареєстровані на загальних підставах у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, і відмовилися від двох пропозицій підходящої роботи, не можуть бути визнані безробітними. Такі особи знімаються з обліку і їм протягом 6 місяців подаються тільки консультаційні послуги. Після закінчення шести місяців з дня зняття з обліку вони можуть зареєструватися повторно у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу.

З цього правила встановлено виняток: працівники, які втратили роботу у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, та які зареєстровані у державній службі зайнятості згідно з п.1 ст. 26 Закону України “Про зайнятість населення”, але відмовилися від двох пропозицій підходящої роботи в період пошуку роботи, втрачають право на отримання статусу безробітного строком на 3 місяці з подальшою перереєстрацією на загальних підставах як таких, що шукають роботу.

До осіб, що підлягають страхуванню на випадок безробіття, належать:

- Особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), включаючи тих, котрі проходять альтернативну (невійськову) службу, а також тих, які працюють неповний робочий день або неповний робочий тиждень, та на інших підставах, передбачених законодавством про працю;.

- Особи, які набувають статусу застрахованої особи з дня укладання трудового договору. Саме тоді починається сплата страхових внесків, яка припиняється з дня припинення дії трудового договору. Роботодавець набуває статусу платника страхових внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття з дня реєстрації;

- Особи, які підлягають страхуванню на випадок безробіття і яким видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування — єдине для всіх видів соціального страхування. Порядок видачі та зразок свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування затверджуються Кабінетом Міністрів України.

До осіб, які не підлягають страхуванню на випадок безробіття, належать:

- працюючі пенсіонери та особи, в яких відповідно до законодавства України виникло право на пенсію;

- іноземці та особи без громадянства, які тимчасово працюють за наймом в Україні, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України і згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

До суб'єктів страхування на випадок безробіття належать застраховані особи, а також члени їх сімей та інші особи, страхувальники та страховик;

Застраховані особи - наймані працівники, а також інші особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які постійно проживають в

Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), на користь яких здійснюється страхування на випадок безробіття.

Застраховані особи, яким виплачується забезпечення та надаються соціальні послуги мають право брати участь в управлінні страхуванням на випадок безробіття та на судовий захист своїх прав, а також зобов'язані своєчасно подавати відомості про обставини, що впливають на умови виплати їм забезпечення та надання соціальних послуг. Представниками застрахованих осіб є профспілки або їх об'єднання чи інші уповноважені найманими працівниками органи. Сума виплаченого забезпечення та вартості наданих соціальних послуг застрахованій особі внаслідок умисного невиконання нею своїх обов'язків та зловживання ними стягується з цієї особи відповідно до законодавства України з моменту виникнення обставин, що впливають на умови виплати їй забезпечення та надання соціальних послуг. У разі припинення професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості без поважних причин або відмови працювати за одержаною професією (спеціальністю) із застрахованих осіб стягується сума витрат на професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації.

Незастраховані особи, яким виплачується забезпечення та надаються соціальні послуги виконують обов'язки та несуть відповідальність, так як і застраховані особи.

Страховальники - роботодавці та застраховані особи, які відповідно до чинного законодавства сплачують страхові внески.

Роботодавець – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган та фізичні особи, які використовують найману працю, також власник розташованого в Україні іноземного підприємства, установи, організації (в тому числі міжнародної), філії(представництва), який використовує працю найманих працівників, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Найманий працівник - фізична особа, яка працює за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі та організації або у фізичної особи.

Роботодавець має право: брати участь в управлінні страхуванням на випадок безробіття через своїх представників(об'єднання та спілки роботодавців чи інші уповноважені роботодавцями органи) та на судовий захист своїх прав.

Роботодавець зобов'язаний: своєчасно та в повному розмірі сплачувати страхові внески; надавати Виконавчій дирекції Фонду відомості про прийняття на роботу працівників та заробітну плату, використання робочого часу, сплату страхових внесків, у тому числі застрахованими особами.

Достовірність документації перевіряється Виконавчою дирекцією Фонду, якщо виявлено порушення роботодавець добровільно чи на підставі рішення суду повинен відшкодувати страховику заподіяну шкоду. Також роботодавець несе відповідальність відповідно до законодавства за шкоду, заподіяну

застрахованим особам внаслідок невиконання або неналежного виконання обов'язків та забороняється вчиняти будь-які дії, що можуть призвести до прийняття ним разом із застрахованою особою спільного рішення, яке може в подальшому зашкодити цій особі або членам її сім'ї реалізувати своє право на забезпечення та отримання соціальних послуг.

Із роботодавця утримуються: сума виплаченого забезпечення та вартості наданих соціальних послуг безробітному у разі поновлення його на роботі за рішенням суду; незаконно виплачена безробітному сума забезпечення у разі неповідомлення про його прийняття на роботу; незаконно отримана сума допомоги по частковому безробіттю.

Страховик - Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Об'єкт страхування на випадок безробіття - страховий випадок, із настанням якого у застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання матеріального забезпечення на випадок безробіття та надання соціальних послуг передбачених законодавством.

Страховий випадок - це подія, через яку: застраховані особи втратили заробітну плату або інші передбачені законодавством України доходи внаслідок втрати роботи з незалежних від них обставин та зареєстровані в установленому порядку як безробітні, готові та здатні приступити до підходящої роботи і дійсно шукають роботу; застраховані особи опинилися в стані часткового безробіття.

Часткове безробіття - вимушене тимчасове скорочення нормальної або встановленої законодавством України тривалості робочого часу, перерва в одержанні заробітку або скорочення його розміру через тимчасове припинення виробництва без припинення трудових відносин з причин економічного, технологічного, структурного характеру;

Страховий стаж - період (строк), протягом якого особа підлягає страхуванню на випадок безробіття та за який сплачено страхові внески (нею, роботодавцем).

6.2. Повноваження Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (далі - Фонд) створюється для управління страхуванням на випадок безробіття, провадження збору та акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, виплати забезпечення та надання соціальних послуг.

Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом. Діяльність Фонду регулюється Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законом України "Про зайнятість населення", Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок

безробіття" та статутом, який затверджується Правлінням. Фонд не може проводити будь-яку діяльність, крім передбаченої законодавством та статутом. Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України. Усі застраховані особи є членами Фонду.

У статуті Фонду повинно бути зазначено: найменування та місцезнаходження Фонду; напрями діяльності; права, обов'язки і відповідальність Фонду; органи управління, їх права, обов'язки і відповідальність; порядок прийняття рішень Правлінням Фонду; перелік питань, рішення з яких приймаються Правлінням – двома третинами від загальної кількості голосів та обов'язковою більшістю голосів від кожної сторони; порядок обрання, повноваження і відповідальність голови правління Фонду та його заступників, підстави та порядок позбавлення їх повноважень; права, обов'язки та відповідальність членів правління Фонду, порядок їх призначення або обрання (делегування), підстави і порядок позбавлення їх повноважень та відкликання, у тому числі за рішенням органу державного нагляду; функції Виконавчої дирекції та її робочих органів; порядок здійснення Правлінням Фонду контролю за діяльністю Виконавчої дирекції; джерела формування і напрями використання коштів; порядок формування та використання резерву коштів Фонду; порядок фінансування витрат, пов'язаних з виконанням функцій Виконавчої дирекції, управлінням Фондом, розвитком його матеріальної та інформаційної бази; порядок внесення змін до статуту; інші положення, які стосуються діяльності Фонду.

Управління Фондом здійснюється на паритетній основі *державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців*, також *Правлінням Фонду та Виконавчою дирекцією*. До складу Правління входять по 15 представників від держави, застрахованих осіб та роботодавців, які виконують свої обов'язки на громадських засадах. Представниками держави є представники від центральних органів виконавчої влади, які призначаються Кабінетом Міністрів України. Представники застрахованих осіб та роботодавців делегуються профспілками, їх об'єднаннями та об'єднаннями роботодавців. Не може представляти сторону особа, яка не є громадянином України або має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому законом порядку.

Строк повноважень членів Правління Фонду становить шість років і закінчується в день першого засідання нового складу. Очолює Правління голова, який обирається з членів Правління строком на два роки по чергово від представників кожної сторони і має двох заступників, які представляють інші сторони. Засідання проводяться відповідно до затвердженого плану, але не рідше ніж один раз на квартал.

Правління Фонду виконує такі завдання:

- спрямовує та контролює діяльність Виконавчої дирекції та її робочих органів, визначає перспективні та поточні завдання Фонду;
- затверджує документи, що регламентують внутрішню діяльність Фонду, у тому числі Виконавчої дирекції;
- обирає голову Правління та його заступників;

- розглядає кандидатури на посади керівника Виконавчої дирекції Фонду та його заступників та дає згоду на їх призначення в установленому порядку;
- дає згоду на звільнення в установленому порядку керівника Виконавчої дирекції та його заступників, а в разі порушення ними законодавства чи статуту - вносить подання про звільнення;
- затверджує бюджет Фонду на поточний рік після встановлення Верховною Радою України розміру страхових внесків та звіт про його виконання;
- затверджує структуру органів Фонду, граничну чисельність працівників, видатки на адміністративно-господарські витрати (за погодженням із спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади у сфері фінансів, праці та соціальної політики);
- затверджує порядок використання коштів з окремих видатків бюджету Фонду;
- вирішує поточні питання щодо формування та використання резерву коштів;
- вносить Кабінету Міністрів України пропозиції про розмір страхових внесків для подання в установленому порядку Верховній Раді України на затвердження;
- вирішує інші питання діяльності Фонду відповідно до його статуту.

Виконавча дирекція Фонду є виконавчим органом та забезпечує виконання рішень Правління. *Функції* покладаються на *органи державної служби зайнятості*. Директор Державного центру зайнятості центрального органу виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики та його заступники є відповідно керівником та заступниками виконавчої дирекції Фонду. Керівник входить до складу Правління Фонду з правом дорадчого голосу.

Виконавча дирекція забезпечує дотримання законодавства України про страхування на випадок безробіття, діє від імені Фонду та підзвітна йому в межах та порядку, передбачених статутом. Функції робочих органів покладаються на центр зайнятості Автономної Республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські, районні, а також міські та районні у містах центри зайнятості.

Виконавча дирекція Фонду та її робочі органи:

- 1)здійснюють оперативне розпорядження фінансовими ресурсами Фонду в межах затвердженого бюджету;
- 2)виплачують забезпечення та надають соціальні послуги, передбачені законодавством;
- 3) контролюють правильність нарахування, своєчасність сплати страхових внесків, а також витрат за страхуванням на випадок безробіття;
- 4) представляють інтереси Фонду в судових та інших органах;
- 5) представляють Фонд у взаємовідносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян з питань соціального захисту, а також органами соціального страхування на випадок безробіття зарубіжних країн, міжнародними організаціями, діяльність яких пов'язана із захистом соціальних прав людини;

б) готує та подає на розгляд правління Фонду: пропозиції щодо вдосконалення законодавства про обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття; пропозиції щодо розміру страхових внесків на наступний рік; проект бюджету та звіт про виконання бюджету Фонду; пропозиції щодо розміру резерву коштів Фонду; звіт про діяльність.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття має право: застосовувати фінансові санкції, передбачені законом, у разі порушення порядку сплати страхувальниками страхових внесків; стягувати з посадових осіб та страхувальників передбачені законом штрафи та застосовувати інші фінансові санкції за недотримання законодавства.

Фонд зобов'язаний:

- забезпечувати збір страхових внесків;
- виплачувати забезпечення та надавати соціальні послуги, передбачені цим Законом;
- вживати заходів до раціонального використання коштів і забезпечення фінансової стабільності Фонду;
- контролювати правильність нарахування, своєчасність сплати страхових внесків, а також витрат за страхуванням на випадок безробіття, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами з питань страхування на випадок безробіття, правильність призначення роботодавцем та виплати застрахованим особам допомоги по частковому безробіттю;
- щорічно складати звіт про результати своєї діяльності та подавати його Кабінету Міністрів України;
- інформувати застрахованих осіб про результати своєї роботи через засоби масової інформації.

Кошти Фонду накопичуються за рахунок:

- страхових внесків страхувальників - роботодавців, застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених законодавством;
- асигнування державного бюджету;
- сум фінансових санкцій, застосованих до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за порушення;
- прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду, у тому числі резерву коштів Фонду, на депозитному рахунку;
- благодійних внесків підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- інших надходжень відповідно до законодавства України.

Використовуються кошти на: виплату забезпечення та надання соціальних послуг, відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію осіб, фінансування витрат на

утримання та забезпечення діяльності Виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази; створення резерву коштів Фонду (зберігається на спеціальному рахунку в уповноваженому банку України та використовується за цільовим призначенням рішенням Правління Фонду).

Розміри страхових внесків визначаються виходячи з того, що вони повинні забезпечувати: 1) виплату застрахованим особам забезпечення та надання соціальних послуг; 2) створення резерву коштів Фонду; 3) покриття витрат Фонду у зв'язку із: відшкодуванням Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію осіб, зазначених у частині другій статті 20 Закону; фінансуванням витрат на утримання та забезпечення діяльності Виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази.

Роботодавці та застраховані особи сплачують страхові внески один раз на місяць в день одержання роботодавцями в установах банків коштів на оплату праці. Страхові внески, сплачені в іноземній валюті, підлягають перерахуванню на рахунок Фонду у валюті України за офіційним курсом Національного банку України на день сплати страхових внесків. У разі нестачі у роботодавців коштів на виплату заробітної плати та сплату страхових внесків у повному обсязі нарахування їх на заробітну плату і перерахування страхових внесків до Фонду провадиться у пропорційних сумах. У разі незабезпечення банківськими установами перерахування страхових внесків до Фонду одночасно з видачею коштів на виплату заробітної плати ці банківські установи сплачують за рахунок власних коштів до Фонду суму несплачених страхових внесків.

Якщо роботодавці несвоєчасно чи не в повному обсязі сплачують страхові внески, до них застосовуються санкції - сплачують суму донарахованих контролюючим органом страхових внесків (недоїмки), штраф та пеню: *штраф* накладається у розмірі прихованої суми виплат, на які нараховуються страхові внески, а в разі повторного порушення - у трикратному розмірі зазначеної суми; *пеня* обчислюється виходячи з 120 відсотків облікової ставки Національного банку України, що діяла на момент сплати, нарахованої на повну суму недоїмки (без урахування штрафів) за весь її строк. Не сплачені в строк страхові внески, пеня і штраф стягуються в доход Фонду із страхувальника у безспірному порядку.

У разі ліквідації або реорганізації роботодавця зобов'язаний провести повний розрахунок щодо сплати страхових внесків до Фонду на день ліквідації або реорганізації та звернутися за місцем здійснення його обліку як платника страхових внесків для отримання довідки про відсутність заборгованості.

Від сплати страхових внесків звільняються: застраховані особи на період відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею шестирічного віку за медичним висновком; застраховані особи в частині отриманої допомоги по частковому безробіттю.

6.5. Матеріальне забезпечення застрахованих та незастрахованих осіб на випадок безробіття.

Право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги мають застраховані особи.

Матеріальне забезпечення на випадок безробіття поділяється на такі види:

- допомога з безробіття, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
- допомога з часткового безробіття;
- матеріальна допомога в період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
- матеріальна допомога з безробіття, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацездатним особам, які перебувають на його утриманні;
- допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Громадяни України, які працюють за межами України та не застраховані в системі соціального страхування на випадок безробіття країни, в якій вони перебувають, мають право на забезпечення за цим Законом за умови сплати страховику страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Особи, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, особи, які виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими угодами мають право на забезпечення за цим Законом за умови сплати страховику страхових внесків.

Особа набуває статусу застрахованої з дня укладення трудового договору. Сплата страхових внесків припиняється з дня розірвання трудового договору.

Надання допомоги по безробіттю регулюється статтями 22 та 23 Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” та Порядком надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності, затвердженим наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 20 листопада 2000 р. № 307.

Допомога по безробіттю надається застрахованим та незастрахованим особам, визнаним у встановленому порядку безробітними та призначається центрами зайнятості, на які покладено функції робочих органів Виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, за місцем перебування безробітного на обліку і виплачується через банківські установи.

Розмір допомоги по безробіттю визначається двома способами:

1) залежно від тривалості страхового стажу та у відсотковому відношенні до середньої заробітної плати (доходу) працівника;

2) незалежно від тривалості страхового стажу та у розмірах, встановлених законодавством.

Згідно з ст. 22 та 23 Закону та п. 2.1. згаданого Порядку застрахованим особам, які втратили роботу з не залежних від них обставин і визнані в установленому порядку безробітними та протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів та сплачували страхові внески, допомога по безробіттю визначається у відсотках до їх середньої заробітної плати (доходу) **залежно від страхового стажу:**

до 2 років — 50 %;

від 2 до 6 років — 55%;

від 6 до 10 років — 60%;

понад 10 років — 70 %.

Залежно від тривалості безробіття допомога по безробіттю зменшується і виплачується у відсотках до визначеного розміру:

перші 90 календарних днів — 100%;

протягом наступних 90 календарних днів — 80 %;

надалі — 70%.

Застрахованим особи, які звільнилися з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин і визнані в установленому порядку безробітними та протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів і сплачували страхові внески, виплата допомоги по безробіттю у перші 90 календарних днів не здійснюється. Виплата допомоги починається з 91 календарного дня у розмірі 80 відсотків до визначеного розміру.

Також визначається та виплачується допомога по безробіттю застрахованим особам - громадянам України, іноземцям особам без громадянства, які постійно проживають в Україні що працювали за межами України й не були застраховані в системі соціального страхування на випадок безробіття країни, у якій вони перебували, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України; особам, які забезпечували себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), фізичним особам, які були суб'єктами підприємницької діяльності, особам, які виконували роботи /послуги/ згідно з цивільно-правовими угодами.

Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років з дня призначення допомоги по безробіттю. Для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію) тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 720 календарних днів. Для зазначених осіб передпенсійний вік визначається на день їх реєстрації як безробітних у державній службі зайнятості. Допомога по безробіттю виплачується з 8 дня після реєстрації застрахованої особи в установленому порядку в державній службі зайнятості.

Допомога по безробіттю може виплачуватися одноразово для організації підприємницької діяльності безробітними, які не можуть бути працевлаштовані у зв'язку з відсутністю на ринку праці підходящої роботи. Ця допомога виплачується особам, яким виповнилося 18 років, за їх бажанням.

Допомога по частковому безробіттю надається застрахованим особам у разі втрати ними частини заробітної плати внаслідок вимушеного тимчасового скорочення нормальної чи встановленої на підприємстві відповідно до законодавства України тривалості робочого часу та (або) перерви в отриманні заробітної плати чи скороченні її розмірів у зв'язку з тимчасовим припиненням виробництва без переривання трудових відносин з причин

економічного, технологічного та структурного характеру. Право на допомогу по частковому безробіттю мають застраховані особи, які протягом 12 місяців, що передували місяцю, в якому почався простій, працювали не менше 26 календарних тижнів, сплачували страхові внески та в яких ці простой становлять 20 і більше відсотків робочого часу. Допомога по частковому безробіттю працівнику встановлюється за кожну годину простою із розрахунку двох третин тарифної ставки (окладу) встановленого працівникові розряду і її розмір не може перевищувати прожиткового мінімуму, встановленого законодавством. Цей вид допомоги нараховується з першого дня простою, тривалість її виплати не може перевищувати 180 календарних днів протягом року і здійснюється підприємством за рахунок коштів Фонду.

Допомога по частковому безробіттю не надається у разі, якщо працівник: відмовився від підходящої роботи на цьому або іншому підприємстві з повним робочим днем (тижнем); працює на даному підприємстві за сумісництвом; проходить альтернативну (невійськову) службу.

Допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні, виплачується особам, які здійснювали поховання, у розмірі прожиткового мінімуму.

Забезпечення незастрахованих осіб відбувається таким чином:

- Військовослужбовцям, звільненим з військової служби у зв'язку із скороченням чисельності або штату без права на пенсію, здійснюється виплата допомоги по безробіттю, в тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності, за умови їх реєстрації в установленому порядку в державній службі зайнятості протягом місяця з дня взяття на облік у військовому комісаріаті. Строк проходження військової служби прирівнюється до страхового стажу.

- Особам, які шукають роботу вперше, та іншим незастрахованим особам, визнаним у встановленому порядку безробітними, допомога по безробіттю встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму, встановленого законом. Допомога по безробіттю виплачується з 8-го дня після реєстрації особи в установленому порядку в державній службі зайнятості. Тривалість виплати допомоги по безробіттю не перевищує 180 календарних днів.

Виплата допомоги по безробіттю припиняється у разі: працевлаштування безробітного; поновлення безробітного на роботі за рішенням суду; вступу до навчального закладу на навчання з відривом від виробництва; проходження професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості; призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу; набрання законної сили вироком суду про позбавлення волі безробітного або направлення його за рішенням суду на

примусове лікування; отримання права на пенсію відповідно до законодавства України; призначення виплати на підставі документів, що містять неправдиві відомості; подання письмової заяви про бажання здійснювати догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку; подання письмової заяви про відмову від послуг державної служби зайнятості; переїзду на постійне місце проживання в іншу місцевість; закінчення строку їх виплати; зняття з обліку за невідвідування без поважних причин державної служби зайнятості 30 і більше календарних днів; смерті безробітного.

Тривалість виплати допомоги по безробіттю, матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації скорочується на строк 90 календарних днів у разі:

- 1) звільнення з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин;
- 2) відмови безробітного від двох пропозицій підходящої роботи або професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації;
- 3) приховування відомостей про працевлаштування на тимчасову роботу в період одержання допомоги по безробіттю;
- 4) порушення умов і строку реєстрації та перереєстрації як безробітного, а також недотримання рекомендацій щодо сприяння працевлаштуванню;
- 5) перереєстрації безробітного, який був знятий з обліку за невідвідування державної служби зайнятості більше 30 календарних днів без поважних причин та не сприяв своєму працевлаштуванню;
- 6) відмови від роботи за спеціальністю, професією, набутою після професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості;
- 7) припинення без поважних причин професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості.

Практична частина

Задача 1. Середня заробітна плата працівника становить 2700 грн., страховий стаж 8 років 7 місяців. Розрахувати розмір допомоги з безробіття та визначити терміни виплати.

Контроль знань:

1. Розкрити основне поняття "безробітного" та економічний поділ безробіття.
2. Яка суть соціального страхування на випадок безробіття?
3. Які закони регулюють загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття?
4. За якими принципами здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття?
5. Яким особам надається статус безробітного та які громадяни не можуть бути визнаними безробітними?
6. Особи, що підлягають страхуванню на випадок безробіття.
7. Які громадяни і чому не підлягають страхуванню на випадок безробіття?
8. Перерахуйте види матеріального забезпечення?

9. Дайте характеристику суб'єктів та об'єктів страхування на випадок безробіття.

10. Які права, обов'язки та відповідальність роботодавців та застрахованих осіб?

11. Які повноваження Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття?

12. Як здійснюється управління Фондом?

13. За рахунок яких надходжень формуються кошти Фонду та на які цілі використовуються?

14. Дайте характеристику платників страхових внесків.

15. Які розміри та строки сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття?

16. Які умови надання та тривалість виплати матеріальної допомоги з безробіття?

17. Який розмір та тривалість виплати допомоги з часткового безробіття та допомоги з безробіття для незастрахованих осіб?

18. На яких підставах надається допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні?

19. Які умови припинення виплати матеріальної допомоги на випадок безробіття?

20. Якими органами здійснюється нагляд у сфері страхування на випадок безробіття?

Тестові завдання

При виборі правильної відповіді необхідно враховувати, що правильних відповідей може бути кілька.

1. Управління соціальним страхуванням на випадок безробіття здійснює:

- а) держава;
- б) застраховані особи;
- в) страхувальники;
- г) Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

2. Найменші працівники, на користь яких здійснюється страхування на випадок безробіття, є:

- а) страховиками;
- б) страхувальниками;
- в) застрахованими.

3. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття являється:

- а) страховиком при страхуванні на випадок безробіття;
- б) страхувальником;
- в) застрахованим;
- г) правильні відповіді а) і б).

4. Страховим випадком у страхуванні на випадок безробіття є:

- а) тимчасова втрата працездатності;

- б) нещасний випадок на виробництві;
- в) часткове безробіття;
- г) втрата заробітної плати у зв'язку із звільненням;
- д) всі відповіді вірні.

5. *Працюючи пенсіонери та особи, в яких відповідно до законодавства України виникло право на пенсію:*

- а) підлягають страхуванню на випадок безробіття;
- б) не підлягають страхуванню на випадок безробіття.

6. *До доходів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття не відносяться:*

- а) страхові внески страхувальників;
- б) благодійні внески фізичних та юридичних осіб;
- в) асигнування Державного бюджету України;
- г) правильна відповідь відсутня.

7. *Видами соціальних послуг відповідно до вимог чинного законодавства є:*

- а) професійна підготовка та перепідготовка;
- б) сприяння у працевлаштуванні;
- в) підвищення кваліфікації;
- г) правильна відповідь відсутня.

8. *Чи є підставою до припинення виплат матеріальної допомоги з безробіття працевлаштування безробітного:*

- а) так;
- б) ні.

9. *Виплата допомоги з безробіття для осіб, які вперше шукають роботу, триває:*

- а) 1 місяць;
- б) 3 місяці;
- в) 6 місяців;
- г) 1 рік;
- д) ваш варіант відповіді.

Тема 7. Пенсійне страхування

7.1. Загальна характеристика системи пенсійного страхування в Україні.

7.2. Принципи пенсійного страхування.

7.3. Право громадян України на отримання пенсійних виплат та соціальних послуг.

7.4. Повноваження Пенсійного фонду України та джерела формування коштів.

7.1. Загальна характеристика системи пенсійного страхування в Україні

Згідно законодавства та реформування система пенсійного забезпечення в

Україні повинна складатися з трьох рівнів.

Перший рівень – солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування (далі – солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування (далі – накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об’єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування.

Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Законодавство про пенсійне забезпечення базується на Конституції України, складається з Основ законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування, Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, Закону „Про недержавне пенсійне забезпечення”, законів, якими встановлюються умови пенсійного забезпечення, відмінні від загальнообов’язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення, міжнародних договорів з пенсійного забезпечення, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України (далі — закони про пенсійне забезпечення), а також інших законів та нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до законів про пенсійне забезпечення, що регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про пенсійне забезпечення, то застосовуються норми міжнародного договору.

Закон України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” регулює відносини, що виникають між суб’єктами системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування. Дія інших нормативно-правових актів може поширюватися на ці відносини лише у випадках, передбачених цим Законом, або в частині, що не суперечить цьому Закону.

Пенсійне страхування – це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності.

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування — система прав, обов'язків і гарантій, що передбачає призначення, перерахунок і виплату пенсій, надання соціальних послуг застрахованим особам і членам їхніх родин із коштів Пенсійного фонду України, що формується за рахунок страхових внесків роботодавців і громадян на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, бюджетних і інших джерел, а також регулює порядок формування загальнообов'язкового накопичувального пенсійного фонду і виплат із його коштів пенсій або одноразових виплат.

Пенсія — це гарантована щомісячна грошова виплата громадянам у старості на випадок повної або часткової непрацездатності, втрати годувальника, а також у зв'язку з досягненням законодавчо встановленого стажу роботи у сферах трудової діяльності.

Залежно від причини, що обумовлює право на одержання пенсії, розрізняють наступні **види державних пенсій**:

а) трудові:

- за віком: чоловікам — при досягненні 60 років і стажі роботи не менше 25 років; жінкам — при досягненні 55 років і стажі роботи не менше 20 років;
- по інвалідності: у випадку настання інвалідності, яка викликає повну або часткову втрату здоров'я;
- у випадку втрати годувальника: непрацездатним членам родини померлого годувальника, що знаходилися на його утриманні;
- за вислугу років: окремим категоріям громадян, зайнятим на роботах, виконання яких приводить до втрати професійної працездатності до настання віку, що дає право на пенсію за віком.

б) соціальні — пенсії непрацездатним громадянам, що не мають права на трудову пенсію; розмір соціальних пенсій установлюється за категоріями у відсотках до мінімальної пенсії за віком, що гарантує громадянам мінімальний прожитковий рівень, незалежно від наявності виробничого стажу.

7.2. Принципи пенсійного страхування.

Система пенсійного страхування будується на певних принципах. Зокрема встановлено принцип **законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування**, це означає, що тільки законами України, а не підзаконними нормативно-правовими актами, можуть встановлюватися основні умови пенсійного забезпечення. Такий порядок має сприяти стабільності юридичного механізму пенсійного забезпечення.

Наступний важливий принцип стосується **обов'язковості залучення до страхування** найбільш чисельної частини населення - **осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах**, передбачених законодавством. До обов'язкової участі у пенсійному страхуванні також залучаються **особи, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності**. Водночас законом передбачено і право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню. Законом визначено

перелік осіб, які підлягають пенсійному страхуванню в обов'язковому порядку (ст. 11), а також тих, хто має право на добровільних засадах брати участь у такому страхуванні (ст. 12). Спеціальні норми щодо участі у Накопичувальній системі містяться у Прикінцевих положеннях до Закону.

Принцип **соціальної справедливості** вимагає, щоб розміри пенсій залежали від тривалості страхового стажу і розміру заробітної плати, тому це правило сформульовано як один з основних принципів пенсійного страхування. Водночас цей принцип ще далеко не повністю реалізований у пенсійному законодавстві.

Принцип **солідарності та субсидування в солідарній системі** є одним з фундаментальних принципів систем соціального страхування. Принцип солідарності проявляється за декількома напрямками. *По-перше*, це - солідарність поколінь, адже сучасне працездатне покоління фінансує виплату пенсій і допомог сучасному непрацездатному населенню, згодом, коли нинішні працездатні стануть непрацездатними, їх буде утримувати наступне працездатне населення. *По-друге*, на пенсійне забезпечення страхові внески сплачують не тільки працівники, а й їх роботодавці, останні у цьому солідаризуються з застрахованими. Це тим більше важливо, що частка страхових внесків страхувальників (переважно ними виступають роботодавці) є значно більшою, ніж частка працівників. *По-третє*, страхові внески, сплачені на пенсійне страхування, обліковуються на персоніфікованих рахунках застрахованих осіб, але, розмір наступної пенсії залежить не від розміру страхових внесків, а від тривалості страхового стажу і від розміру заробітної плати працівника. З врахуванням зарубіжної практики при обчисленні пенсій застосовується механізм, який дозволяє враховувати розмір середньої заробітної плати в країні, тобто провадиться коригування середньої заробітної плати працівника на певний коефіцієнт. Тут враховується й те, що страхувальники сплачують за певні категорії застрахованих осіб страхові внески з мінімального розміру заробітної плати. Механізм корегування заробітку дозволяє „згладжувати” розмір пенсії при її обрахунку. Таким чином провадиться своєрідний „перерозподіл” страхових коштів у напрямку субсидування менш захищених суб'єктів. Принцип субсидування проявляється і в тому, що кошти на пенсійне страхування складаються з різних джерел і лише частину їх становлять страхові внески застрахованих осіб і страхувальників. Окрім того, збір на пенсійне страхування сплачують й інші суб'єкти з інших джерел доходу, визначеного законом. Застосовуються також дотації з державного бюджету.

Законом також проголошено й інші принципи пенсійного страхування: державного гарантування реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених цим Законом; обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом; цільового та ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; організації управління Пенсійним фондом на основі паритетності представників від застрахованих осіб, роботодавців та держави і на засадах гласності, прозорості та доступності його діяльності; відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм

цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків.

Серед принципів називають й *спрямування частини страхових внесків до Накопичувального фонду для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу*. Цей принцип ще має бути реалізований із введенням накопичувальної пенсійної системи. Особливістю цієї частини забезпечення пенсійних виплат буде те, що ці страхові внески будуть обліковуватися на персоніфікованих рахунках застрахованих і становитимуть його власність з усіма юридичними наслідками, що звідси витікають. Порядок отримання цих коштів з набуттям права на пенсію визначено Законом України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”.

Конституційний принцип (ст. 46 Конституції України), що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

7.3. Право громадян України на отримання пенсійних виплат та соціальних послуг

За рахунок коштів Пенсійного фонду в солідарній системі призначаються такі пенсійні виплати: 1) пенсія за віком; 2) пенсія по інвалідності внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства); 3) пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

За рахунок коштів Накопичувального фонду, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках, повинні здійснюватись такі пенсійні виплати: 1) довічна пенсія з установленим періодом; 2) довічна обумовлена пенсія; 3) довічна пенсія подружжя; 4) одноразова виплата.

У солідарній системі надаються соціальні послуги за рахунок коштів Пенсійного фонду. До соціальних послуг належить допомога на поховання пенсіонера.

Право на отримання пенсій та соціальних послуг із солідарної системи мають громадяни України, які застраховані та досягли пенсійного віку чи визнані інвалідами в установленому законодавством порядку і мають необхідний для призначення відповідного виду пенсії страховий стаж, а в разі смерті цих осіб — члени їхніх сімей, та інші особи, передбачені законодавством;

Право на отримання довічної пенсії та одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду мають застраховані особи і члени їхніх сімей або спадкоємці на умовах та в порядку, визначених законодавством. Як вже зазначалося, нині накопичувальна пенсійна система ще не діє. Вона має бути упроваджена з часом законом про запровадження перерахування частини страхових внесків до Накопичувального фонду.

Особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, але добровільно сплачували страхові внески в порядку та розмірах, встановлених законодавством, до солідарної системи або накопичувальної системи пенсійного страхування, мають право отримання пенсії і соціальних

послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду та отримання довічної пенсії чи одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених законодавством, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Як вже зазначалося, окрім базового пенсійного закону, пенсії надаються також і на основі інших законів окремим категоріям осіб. При цьому усі такі особи (крім тих, пенсійне забезпечення яких здійснюється за Законом України „Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб”) є застрахованими і отримують пенсійні виплати за солідарною пенсійною системою з Пенсійного фонду України. При цьому та частина пенсії, яка перевищує розмір пенсії із солідарної системи, фінансується за рахунок Державного бюджету України або за рахунок інших джерел, визначених законом.

7.4. Повноваження Пенсійного фонду України та джерела формування коштів

Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України - Міністра соціальної політики України (далі - Міністр).

Пенсійний фонд України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань пенсійного забезпечення та збору, ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі - єдиний внесок).

Пенсійний фонд України у своїй діяльності керується Конституцією України та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України (далі - Міністерство), іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України та Міністра.

Пенсійний фонд України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Державної казначейської служби України та уповноважених банках.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є:

- реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення та збору, ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску;
- внесення пропозицій Міністру щодо формування державної політики з питань пенсійного забезпечення та збору, ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску;
- керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- призначення (перерахунок) пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці та підготовка документів для їх виплати;

- забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання, інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших джерел, визначених законодавством;

- ефективне та цільове використання коштів, удосконалення методів фінансового планування, звітності та системи контролю за витратами коштів;

- забезпечення збору, ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску, інших коштів відповідно до законодавства та здійснення контролю за їх сплатою;

- виконання інших завдань, визначених законами України та покладених на Пенсійний фонд України Президентом України.

Пенсійний фонд України відповідно до покладених на нього завдань:

- 1) вивчає та аналізує ситуацію у сфері пенсійного забезпечення, забезпечує проведення щорічних актуарних розрахунків фінансового стану системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- 2) розробляє проект бюджету Пенсійного фонду України, складає звіт про його виконання та подає їх у встановленому порядку Міністру для внесення на розгляд Кабінету Міністрів України, здійснює ефективний розподіл фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення;

- 3) організовує роботу з формування, автоматизованого оброблення інформації в системі Пенсійного фонду України та веде Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- 4) здійснює заходи щодо забезпечення доступу до даних Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- 5) організовує, координує та контролює роботу головних управлінь Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, управлінь у районах, містах і районах у містах (далі - територіальні органи) щодо:

- забезпечення додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами актів законодавства про пенсійне забезпечення і законодавства про збір та ведення обліку єдиного внеску;

- повного і своєчасного обліку платників єдиного внеску;

- забезпечення збору та ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску, інших коштів відповідно до законодавства;

- здійснення контролю за додержанням законодавства про збір та ведення обліку єдиного внеску, про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, правильністю нарахування, обчислення, повнотою і своєчасністю сплати єдиного внеску, страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (далі - страхові внески) та інших платежів, призначенням (перерахунком) і виплатою пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці та іншими виплатами, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, інших джерел, визначених законодавством;

-стягнення у передбаченому законодавством порядку своєчасно не нарахованих та/або не сплачених сум єдиного внеску, страхових внесків та інших платежів;

-застосовування фінансових санкцій, передбачених законом;

-призначення (перерахунку) і виплати пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці;

-забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших джерел, визначених законодавством;

-обліку коштів Пенсійного фонду України, ведення статистичної та бухгалтерської звітності;

-надання страхувальникам та застрахованим особам інформації, визначеної законодавством;

6) забезпечує проведення конкурсного відбору банків, які здійснюють виплату та доставку пенсій;

7) вживає відповідно до законодавства та міжнародних договорів України заходів до переказування пенсій громадянам, які виїхали на постійне місце проживання за кордон, та виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які постійно проживають в Україні;

8) здійснює у межах своїх повноважень контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України, інших коштів, призначених для виплати пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці;

9) аналізує та разом із фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування прогнозує надходження коштів від сплати єдиного внеску;

10) подає в установленому законодавством порядку Міністерству пропозиції щодо зміни розміру єдиного внеску та щодо розподілу коштів від його сплати, що спрямовуються на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

11) дає роз'яснення з питань застосування законодавства про збір та ведення обліку єдиного внеску та разом із Міністерством - з питань призначення, перерахунку та виплати пенсій;

12) встановлює і підтримує міжнародні зв'язки з міжнародними організаціями, за погодженням із Міністром укладає угоди з відповідними органами іноземних держав про співробітництво у сфері пенсійного забезпечення та з інших питань, що належать до компетенції Пенсійного фонду України;

13) організовує професійну підготовку та підвищення кваліфікації працівників Пенсійного фонду України, узагальнює та поширює прогресивні форми і методи роботи;

14) вносить пропозиції Міністерству та іншим центральним органам виконавчої влади щодо розроблення прогнозних показників економічного і соціального розвитку України та проекту Державного бюджету України;

15) проводить у межах своїх повноважень інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення;

16) готує звітність, передбачену законодавством;

17) здійснює інші повноваження, визначені законами України та покладені на Пенсійний фонд України Президентом України.

Пенсійний фонд України з метою організації своєї діяльності:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Міністерства та в установленому порядку подає їх Міністру;

2) здійснює в установленому порядку добір кадрів в апарат Пенсійного фонду України та на керівні посади в головних управліннях Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, формує в установленому порядку кадровий резерв на відповідні посади, організовує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців апарату Пенсійного фонду України;

3) забезпечує в межах повноважень здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх здійсненням в апараті Пенсійного фонду України, його територіальних органах;

4) організовує планово-фінансову роботу в апараті Пенсійного фонду України, його територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку;

5) виконує у межах повноважень функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління;

6) організовує розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних із діяльністю Пенсійного фонду України;

7) забезпечує у межах повноважень реалізацію державної політики стосовно державної таємниці та інформації з обмеженим доступом, контроль за її збереженням в апараті Пенсійного фонду України;

8) забезпечує у межах своїх повноважень виконання завдань мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави;

9) організовує ведення діловодства та архіву в апараті Пенсійного фонду України відповідно до встановлених правил.

Пенсійний фонд України для виконання покладених на нього завдань має право:

1) залучати спеціалістів центральних та місцевих органів виконавчої влади, вчених, представників інститутів громадянського суспільства (за згодою) для розгляду питань, що належать до компетенції Пенсійного фонду України;

2) одержувати в установленому законодавством порядку безоплатно від міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування необхідні для виконання покладених завдань інформацію, документи і матеріали, зокрема від органів статистики - статистичні дані;

3) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

4) скликати в установленому порядку наради з питань, що належать до компетенції Пенсійного фонду України;

5) проводити планові, а у випадках, передбачених законом, позапланові перевірки на підприємствах, в установах і організаціях, у фізичних осіб - підприємців бухгалтерських книг, звітів, кошторисів та інших документів, пов'язаних із нарахуванням, обчисленням та сплатою єдиного внеску, страхових внесків, призначенням пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці, та отримувати необхідні пояснення, довідки і відомості (зокрема, письмові) з питань, що виникають під час таких перевірок;

6) вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ, організацій, а також від фізичних осіб - підприємців усунення виявлених порушень законодавства про збір і ведення обліку єдиного внеску, про порядок нарахування, обчислення та сплати страхових внесків, здійснення фінансових операцій з коштами Пенсійного фонду України та порядок їх використання;

7) вилучати в установленому законодавством порядку у підприємств, установ і організацій, фізичних осіб - підприємців копії документів, що підтверджують заниження розміру заробітної плати (доходу) та інших виплат, на які нараховується єдиний внесок, страхові внески, або порушення порядку використання коштів Пенсійного фонду України;

8) проводити перевірку цільового використання коштів Пенсійного фонду України;

9) звертатися до господарських судів із заявами щодо порушення справ про банкрутство платників єдиного внеску у випадках та порядку, передбачених законами;

10) порушувати в установленому законом порядку питання про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про збір та ведення обліку єдиного внеску, про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

11) звертатися в установленому законом порядку до відповідних правоохоронних органів у разі виявлення фактів порушення порядку нарахування, обчислення і сплати єдиного внеску, страхових внесків;

12) одержувати кредити в установах банків у порядку, визначеному законодавством.

Пенсійний фонд України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи.

Пенсійний фонд України під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, підприємствами, установами, організаціями, а також всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, всеукраїнськими об'єднаннями роботодавців.

Пенсійний фонд України у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства та доручень Міністра

видає акти організаційно-розпорядчого характеру, які Голова правління Пенсійного фонду України підписує та організовує і контролює їх виконання.

Проекти нормативно-правових актів Пенсійного фонду України погоджуються з Міністерством.

Нормативно-правові акти Пенсійного фонду України підлягають державній реєстрації в порядку, встановленому законодавством.

Керівництво діяльністю Пенсійного фонду України здійснює правління Пенсійного фонду України, чисельність і персональний склад якого затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Голова правління Пенсійного фонду України та його заступники призначаються на посади за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра, і звільняються з посад Президентом України.

Правління Пенсійного фонду України:

- 1) визначає поточні та перспективні завдання Пенсійного фонду України;
- 2) затверджує за погодженням із Міністром річний план роботи Пенсійного фонду України, заходи щодо реалізації основних напрямів та пріоритетних цілей його діяльності відповідно до визначених завдань;
- 3) приймає у межах своїх повноважень постанови, затверджує положення, інструкції та інші нормативно-правові акти Пенсійного фонду України;
- 4) заслуховує звіти керівників головних управлінь Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі про результати їх діяльності;
- 5) затверджує положення про територіальні органи Пенсійного фонду України;
- 6) затверджує статuti (положення) підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Пенсійного фонду України, контролює додержання їх вимог;
- 7) приймає рішення з інших питань діяльності Пенсійного фонду України.

Засідання правління Пенсійного фонду України скликаються в міру потреби, але не рідше одного разу на квартал. Правління є правомочним приймати рішення за наявності на засіданні не менше двох третин від його складу. Рішення приймаються більшістю голосів присутніх на засіданні членів правління.

Голова правління Пенсійного фонду України:

- 1) забезпечує виконання Пенсійним фондом України та його територіальними органами Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства з питань, що належать до сфери діяльності Пенсійного фонду України, та доручень Міністра;
- 2) вносить на розгляд Міністра пропозиції щодо формування державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування і розроблені Пенсійним фондом України проекти законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Міністерства з питань, що належать до сфери діяльності Пенсійного фонду України;
- 3) звітує перед Міністром про виконання річного плану роботи Пенсійного фонду України та покладених на нього завдань, про усунення порушень і

недоліків, виявлених під час проведення перевірок діяльності Пенсійного фонду України, його територіальних органів, а також про притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях;

4) вносить Міністру пропозиції щодо кандидатур на посади своїх заступників;

5) затверджує за погодженням із Міністром структуру апарату Пенсійного фонду України, затверджує положення про структурні підрозділи апарату Пенсійного фонду України;

6) призначає на посади та звільняє з посад за погодженням із Міністром керівників і заступників керівників структурних підрозділів апарату Пенсійного фонду України, призначає на посади та звільняє з посад інших державних службовців і працівників апарату Пенсійного фонду України;

7) вносить Міністру пропозиції щодо граничної чисельності працівників апарату Пенсійного фонду України;

8) призначає на посади за погодженням із Міністром та головами відповідних місцевих державних адміністрацій, звільняє за погодженням із Міністром з посад начальників головних управлінь Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, призначає на посади і звільняє з посад за погодженням із Міністром їх заступників;

9) затверджує штатні розписи і кошториси головних управлінь Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі;

10) затверджує розподіл обов'язків між своїми заступниками;

11) забезпечує взаємодію Пенсійного фонду України із структурним підрозділом Міністерства, визначеним Міністром відповідальним за взаємодію з Пенсійним фондом України;

12) забезпечує дотримання встановленого Міністром порядку обміну інформацією між Міністерством та Пенсійним фондом України і вчасність її подання;

13) проводить особистий прийом громадян;

14) скликає та проводить наради з питань, що належать до компетенції Пенсійного фонду України;

15) представляє в установленому порядку Пенсійний фонд України у відносинах з іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями в Україні та за її межами;

16) дає у межах повноважень обов'язкові до виконання державними службовцями і працівниками апарату Пенсійного фонду України та його територіальними органами доручення;

17) забезпечує виконання рішень правління Пенсійного фонду України;

18) видає накази з питань, що не належать до компетенції правління Пенсійного фонду України;

19) розпоряджається у межах своїх повноважень коштами Пенсійного фонду України;

20) здійснює інші повноваження відповідно до законодавства.

Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у Пенсійному фонді України можуть утворюватися постійні або тимчасові консультативні, дорадчі органи.

Рішення про утворення та ліквідацію колегії, постійних або тимчасових консультативних, дорадчих органів, їх кількісний та персональний склад, положення про них затверджуються Головою правління Пенсійного фонду України.

Гранична чисельність працівників Пенсійного фонду України затверджується Кабінетом Міністрів України.

Структура апарату Пенсійного фонду України затверджується Головою правління Пенсійного фонду України за погодженням із Міністром.

Штатний розпис, кошторис апарату Пенсійного фонду України затверджуються Головою правління Пенсійного фонду України за погодженням із Міністерством фінансів України.

Контроль знань:

1. Охарактеризуйте механізм функціонування складових реформованої пенсійної системи України.
2. З рахунок яких надходжень формується бюджет Пенсійного фонду?
3. В чому полягає сутність регресних вимог?
4. Дайте характеристику платників збору на обов'язкове державне пенсійне страхування.
5. Який порядок реєстрації в органах Пенсійного фонду платників – юридичних осіб?
6. Який порядок реєстрації в органах Пенсійного фонду фізичних суб'єктів підприємницької діяльності?
7. Які встановлено ставки збору на обов'язкове державне пенсійне страхування?
8. Які вимоги до стажу роботи стосовно різних вікових груп для призначення пенсії з інвалідності?
9. Які особливості пенсійного забезпечення з інвалідності окремих категорій громадян?
10. Які категорії громадян мають право на пенсію за вислугу років?
11. Охарактеризуйте пенсійне забезпечення громадян, які проходили військову службу в органах внутрішніх справ.
12. Дайте характеристику пенсій за вислугу років, які призначаються державним службовцям, суддям, працівникам прокуратури і митних органів.
13. Які категорії працівників інших галузей національної економіки мають право на пенсію за вислугу років?
14. Які умови призначення та розміри пенсії на випадок втрати годувальника?
15. Які особливості пенсійного забезпечення окремих категорій сімей у зв'язку з втратою годувальника?
16. Які категорії громадян мають право на соціальну пенсію?
17. Які завдання та функції Пенсійного фонду?

18. Які повноваження правління Пенсійного фонду?

Тестові завдання

При виборі правильної відповіді необхідно враховувати, що правильних відповідей може бути кілька.

1. *Забезпечення громадян у старості гарантує:*

- а) медичне страхування;
- б) соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності;
- в) пенсійне страхування;
- г) соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань.

2. *Пенсійне страхування здійснюється в формі:*

- а) в добровільній;
- б) в обов'язковій;
- в) як в добровільній, так і в обов'язковій формі.

3. *Управління фінансами державного пенсійного страхування здійснює:*

- а) держава;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Державний комітет з регулювання ринків фінансових послуг України;
- г) Пенсійний фонд.

4. *Закон України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” було прийнято у:*

- а) 1992 рік;
- б) 1996 рік;
- в) 2001 рік;
- г) 2003 рік.
- д) ваш варіант.

5. *Вкажіть рівні пенсійного страхування відповідно до Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”:*

- а) солідарна та накопичувальна системи;
- б) солідарна система та система недержавного пенсійного забезпечення;
- в) накопичувальна система та система недержавного пенсійного забезпечення;
- г) солідарна система, накопичувальна система та система недержавного пенсійного забезпечення.

6. *На добровільних засадах здійснюється такий з рівнів пенсійної системи:*

- а) солідарна система;
- б) накопичувальна система;
- в) система недержавного пенсійного забезпечення;
- г) всі рівні пенсійного страхування базуються на добровільних засадах;
- д) правильна відповідь відсутня.

7. *Контроль за нарахуванням, своєчасним і повним перерахуванням та надходженням єдиного соціального внеску здійснюється:*

- а) органами Пенсійного фонду України;
- б) Міністерством фінансів України;
- в) страхувальниками;

г) державою.

8. Вкажіть розмір штрафу, який повинен заплатити платник пенсійного збору, у випадку:

а) затримки до 30 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми зобов'язання;

б) затримки від 31 до 90 календарних днів включно, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми зобов'язання;

в) затримки, що є більшою 90 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми зобов'язання.

9. Матеріальне забезпечення громадян у старості, а також за вислугу років у вигляді систематичних грошових виплат називається:

а) франшиза;

б) пенсія;

в) страховий платіж.

10. Основними завданнями Пенсійного фонду України є:

а) надання консультаційних послуг;

б) збір та акумуляція коштів, призначених для пенсійного забезпечення;

в) контроль за витрачанням коштів Пенсійного фонду України;

г) правильні відповіді а) і в).

Тема 8. Недержавне соціальне страхування

8.1. Необхідність, значення та основні поняття недержавного соціального страхування.

8.2. Сутність, види та суб'єкти недержавних пенсійних фондів.

8.1. Необхідність, значення та основні поняття недержавного соціального страхування

В Україні передбачається запровадити всі види соціального страхування. Держава повинна створити умови для широкої участі суб'єктів, що надають послуги із соціального страхування, без переваг окремим страхувальникам залежно від форм власності, організаційно-правових форм тощо. Страхувальникам потрібно дати можливість надати необмежену кількість послуг із соціального страхування, не відчуючи перешкод щодо їх потенційних отримувачів.

Згідно із Законом України “Про страхування” від 4 жовтня 2001р. №2745-III до добровільного особистого страхування належать такі види:

- страхування життя;
- страхування від нещасних випадків;
- страхування додаткової пенсії;
- медичне страхування (безперервне страхування здоров'я);
- страхування здоров'я на випадок хвороби;
- страхування медичних витрат.

Поряд із особистим страхуванням забезпеченням соціального захисту населення займається **недержавне соціальне страхування**. В умовах реформування системи соціального страхування відбувається становлення **недержавного пенсійного забезпечення та добровільного медичного страхування**.

Держава підтримує і розвиває державні види соціального страхування. Стосовно недержавного соціального страхування, то тут наявні негативні моменти, які можна пояснити двома причинами:

1.Недержавне соціальне страхування не витримує конкуренції з державним через нерівність первісних умов на ринку, в яких усі види державного страхування є обов'язковими;

2.Слабка довіра потенційних суб'єктів до компаній, які надають послуги зі страхування.

З метою подолання недовіри влада повинна запровадити раціональні правила діяльності на ринку та механізм ефективного контролю для державних і недержавних компаній. Це створить рівні конкурентні умови для них, тому що і державні соціальні фонди і недержавні компанії функціонують для надання послуг із соціального страхування.

Для більшості громадян України система недержавного пенсійного забезпечення – відносно нове, а для деякого навіть незнайоме поняття. Слід зазначити, що наш народ неодноразово вводили в оману різні фонди-трасти, обіцяючи «золоті гори». Таким чином, громадяни України досить обережно вкладають кошти, щоб отримати дивіденди в майбутньому. Це має пряме відношення до недержавних пенсійних фондів. Однак у багатьох країнах світу недержавне пенсійне забезпечення є важливою складовою в загальному компенсаційному пакеті соціального забезпечення працівника поряд із заробітною платою, преміями, бонусами за період праці, медичним страхуванням тощо. Також доходи пенсіонерів в різних країнах від 25 до 50 відсотків належать недержавним пенсійним фондам. У таких країнах, як Великобританія, Нідерланди і Швейцарія обсяг інвестицій з недержавної пенсійної системи перевищує половину ВВП.

Система недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) - це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Мета НПЗ: накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами для забезпечення пенсійних виплат за результатами діяльності пенсійного фонду.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

1) **недержавними пенсійними фондами (НПФ)** – шляхом укладання пенсійних контрактів між адміністраторами фондів та вкладниками;

2) **страховими організаціями** – шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

3) **банківськими установами** – шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків.

Недержавне пенсійне забезпечення має яскраво визначену соціальну спрямованість і дозволяє вирішити такі завдання:

- забезпечити додатковий до державного соціальний захист населення;
- розширити інвестиційні можливості національної економіки.

Для держави такий вид пенсійного забезпечення є одним із засобів залучення фінансових ресурсів, які можуть інвестуватися на тривалі терміни у певні проекти. Активи пенсійних фондів є фундаментом фондового ринку.

Хоча Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" набрав чинності ще у січні 2004 року, тривалий час початок роботи недержавних пенсійних фондів стримувався відсутністю повного комплексу професійних фінансових установ, які забезпечують діяльність фонду. Перші адміністратори (особи, які забезпечують укладання пенсійних контрактів, здійснення пенсійних виплат, ведуть облік активів фонду) змогли отримати ліцензію лише наприкінці 2004 року, а податкові пільги у сфері недержавного пенсійного забезпечення вступили в дію з першого січня 2005 року. Тобто лише у 2005 році недержавні пенсійні фонди запрацювали повноцінно.

Існують додаткові можливості участі в недержавному пенсійному забезпеченні засновників та роботодавців-платників пенсійного фонду, а саме:

- часткове самофінансування власного підприємства за рахунок коштів, накопичених у фонді;
- економія на податку на прибуток підприємств;
- залучення через корпоративні цінні папери більш дешевих інвестиційних ресурсів на стабільних довгострокових умовах;
- забезпечення корпоративного контролю над об'єктами бізнесу за рахунок меншого обсягу корпоративних прав;
- полегшений та більш дешевий доступ до довгострокових кредитних ресурсів.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється за принципами:

- законодавчого визначення умов;
- зацікавленості фізичних осіб;
- добровільності створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами;
- добровільної участі фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибору виду пенсійної виплати;
- рівноправності всіх учасників пенсійного фонду;
- цільового використання коштів.

8.2. Сутність, види та суб'єкти недержавних пенсійних фондів

В Україні домінуюча роль у недержавному пенсійному забезпеченні буде належати Недержавним пенсійним фондам, створюваним за корпоративною та професійною ознакою.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації, функціонує та проводить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду.

НПФ створюються на підставі рішення засновників та не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками. Активи НПФ формуються за рахунок пенсійних внесків та доходу від їх інвестування.

Недержавні пенсійні фонди можуть бути трьох видів: відкриті, корпоративні та професійні.

1. **Відкритий пенсійний фонд** - недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи;

2. **Корпоративний пенсійний фонд** - недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців та до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками цього фонду можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками та роботодавцями - платниками цього фонду;

3. **Професійний пенсійний фонд** - недержавний пенсійний фонд, засновником (засновниками) якого можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять). Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять), визначеної у статуті фонду.

Учасниками недержавного пенсійного фонду можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Участь фізичних осіб у будь-якому НПФ є добровільною, а також вони мають право бути учасником кількох фондів за власним вибором. Накопичені кошти учасника пенсійного фонду є його власністю і у разі смерті успадковуються. Вкладником фонду, який робить пенсійні внески на користь учасника фонду відповідно до умов пенсійного контракту, може бути сам учасник, подружжя, діти, батьки, роботодавець учасника або професійне об'єднання, членом якого є учасник. У будь-якому недержавному пенсійному фонді його учасники можуть бути одночасно і вкладниками такого фонду.

Недержавний пенсійний фонд не несе відповідальності за зобов'язаннями держави, а держава не несе відповідальності за зобов'язаннями фонду. НПФ не може бути проголошений банкрутом та ліквідований за законодавством про банкрутство та кошти учасників у разі його ліквідації не втрачаються, передаються до іншого недержавного пенсійного фонду або страхової організації чи банку, що здійснюють недержавне пенсійне забезпечення.

Суб'єкти Недержавних пенсійних фондів:

Учасником фонду є фізична особа, на користь якої сплачуються пенсійні внески до НПФ і яка має право на одержання пенсійних виплат з такого фонду. Власністю учасника є накопичені пенсійні кошти в розмірі пенсійних внесків та розподіленого на його користь прибутку фонду.

Вкладником фонду є особа, яка сплачує пенсійні внески на користь учасника шляхом перерахування коштів до НПФ відповідно до умов пенсійного контракту.

Адміністратором фонду може бути:

- юридична особа, яка надає професійні послуги з адміністрування НПФ;
- юридична особа – одноосібний засновник корпоративного ПФ, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування такого фонду;
- компанія з управління активами.

Юридична особа, яка має намір провадити діяльність з адміністрування пенсійних фондів, повинна отримати в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України *ліцензію* на провадження такої діяльності.

Пенсійні активи – активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати. Склад: активи в грошових коштах; активи в цінних паперах; інші активи згідно із законодавством.

Пенсійні внески до фонду сплачуються у розмірах та у порядку, встановлених пенсійним контрактом, відповідно до умов обраних пенсійних схем. Рада НПФ має право встановити мінімальний розмір страхових внесків 10% від мінімальної заробітної плати у розрахунку на один місяць. Розмір пенсійних внесків до корпоративного або професійного пенсійного фонду, що сплачуються за кошти засновників цих фондів і роботодавців-платників, визначається у колективному договорі..

Види пенсійних виплат:

- пенсія на визначений строк;
- одноразова пенсійна виплата.

Розміри пенсійних виплат визначаються, виходячи з сум пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, тривалості виплати та формули розрахунку величини пенсії.

Держава стимулює недержавні пенсійні фонди шляхом надання податкових пільг. Так, з метою стимулювання здійснення пенсійних внесків передбачена можливість віднесення до валових витрат роботодавця-платника сум внесків на недержавне пенсійне забезпечення працівників (в межах 15% від заробітної плати кожного працівника), також не включаються у склад оподаткованого доходу фізичної особи сума внесків на недержавне пенсійне забезпечення. Законодавством України передбачені податкові пільги і при роботі з пенсійними коштами. Зокрема, не підлягає оподаткуванню інвестиційний дохід, отриманий від здійснення операцій з пенсійними активами. Ще одним важливим моментом є оподаткування пенсійних виплат з понижуючим коефіцієнтом – пенсіонер платитиме лише 60% від ставки податку на доходи фізичних осіб, а після досягнення ним 70 років пенсійні виплати взагалі не оподатковуються.

Майже кожне велике українське підприємство розглядає питання про участь у створенні пенсійного фонду. Головна перевага НПФ — пільговий податковий режим для внесків до пенсійних фондів. Підприємства дістали можливість сформувати серйозний інвестиційний ресурс не за рахунок прибутку, а шляхом зменшення податкових зобов'язань. Виходячи з цього можемо припустити протягом найближчих трьох років практично весь великий бізнес стане клієнтом НПФ. Адже підприємства, які беруть участь у фондах, напевне зможуть передусім розраховувати на фінансову підтримку своїх інвестпроектів. Потім інтерес адміністраторів і компаній з управління активами переключиться на клієнтів з чисельністю працівників у кілька тисяч осіб.

Контроль знань:

1. У чому полягає значення недержавного соціального страхування?
2. Як відбувалися становлення та розвиток недержавного пенсійного забезпечення?
3. Які системи недержавного пенсійного забезпечення використовуються у світовій практиці?
4. Які види недержавних пенсійних фондів можуть утворюватися?
5. Кого відносять до суб'єктів пенсійного забезпечення на базі недержавних пенсійних фондів?
6. Які обов'язки покладаються на адміністратора недержавного пенсійного фонду?
7. Охарактеризуйте діяльність компанії з управління активами пенсійного фонду.
8. Що зобов'язаний робити зберігач пенсійного фонду?
9. Який склад активів пенсійного фонду?
10. Як можуть використовуватися пенсійні активи?
11. Як встановлюється розмір страхових внесків?
12. Які види, умови та строки здійснення пенсійних виплат?
13. Як здійснюється успадкування пенсійних активів?
14. Які органи здійснюють державний нагляд та контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення?
- 15.3 яких елементів складається прибуток від інвестування активів пенсійного фонду?

Тестові завдання

При виборі правильної відповіді необхідно враховувати, що правильних відповідей може бути кілька.

1. Завданнями недержавного соціального страхування є:

- а) забезпечення стабільного розвитку держави;
- б) забезпечення соціального захисту населення;
- в) правильні відповіді а) і б).
- г) правильна відповідь відсутня.

2. Недержавне пенсійне забезпечення, як частина системи накопичувального пенсійного страхування, здійснюється:

- а) на засадах добровільної участі громадян;

- б) обов'язково;
- в) в змішаній формі.

3. Закон України „Про недержавне пенсійне забезпечення” був прийнятий:

- а) в 2001 році;
- б) в 2002 році;
- в) в 2003 році;
- г) в 2004 році.

4. Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є:

- а) Недержавний пенсійний фонд;
- б) вкладники та учасники пенсійних фондів;
- в) засновники пенсійних фондів;
- г) правильні відповіді а), б), в).
- д) правильна відповідь відсутня.

5. Вид недержавного пенсійного фонду, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи:

- а) корпоративний пенсійний фонд;
- б) професійний пенсійний фонд;
- в) відкритий пенсійний фонд.

6. Встановлювати однаковий відсоток відрахувань пенсійних внесків до пенсійного фонду на користь своїх працівників роботодавець:

- а) має право;
- б) не має права.

7. Вид недержавного пенсійного фонду, учасниками якого можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають у трудових відносинах з його засновниками та роботодавцями-платниками даного фонду:

- а) корпоративний пенсійний фонд;
- б) професійний пенсійний фонд;
- в) відкритий пенсійний фонд.

8. Орган, в якому повинен зареєструватись Недержавний пенсійний фонд при створенні та отримати відповідне свідоцтво:

- а) Міністерство фінансів;
- б) Міністерство оборони;
- в) Державне казначейство;
- г) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг.

9. Фізична особа бути учасником декількох пенсійних фондів за власним бажанням:

- а) може;
- б) не може.

10. Накопичені пенсійні кошти (внески) є власністю:

- а) Недержавного пенсійного фонду;
- б) держави;
- в) учасників-вкладників;
- г) правильні відповіді б) і в).

11. Недержавні пенсійні фонди можуть здійснювати види пенсійних виплат:

- а) одноразові пенсійні виплати;

- б) періодичні виплати на визначений строк;
- в) правильні відповіді а) і б).
- г) правильна відповідь відсутня.

Тема 9. Іноземний досвід у сфері соціального страхування

- 9.1. Виникнення соціального забезпечення як державного інституту в країнах світу.
- 9.2. Моделі організації та типологія соціального страхування.
- 9.3. Особливості системи соціального страхування зарубіжних країн.

9.1. Виникнення соціального забезпечення як державного інституту в країнах світу

Виникнення соціального забезпечення саме як державного інституту в усіх країнах світу стало результатом розвитку капіталістичних відносин.

Становленню державного соціального забезпечення передувало приватне або добровільне страхування.

Зокрема, *однією із найстаріших є пенсійна система Франції*. Ще у 1681 р. за відомого міністра фінансів Франції Ж.– Б. Кольбера було введено режим пенсійного забезпечення для моряків, у 1790 р. – для державних службовців, у 1831 році – для військових. Протягом ХІХ ст. були введені пенсійні режими для зайнятих у місцевих органах влади, банківських службовців, залізничників.

Історія пенсійного забезпечення в Італії налічує майже два століття. Перші пенсійні фонди зародились у кредитно–банківській сфері. Є свідчення, що вже у 1779 р. банк “Монте дей Паскі ді Сієна” виплачував своїм службовцям пенсії по старості. Протягом ХІХ ст. всі банки, кредитні і ощадні каси утворили для своїх службовців спеціальні пенсійні фонди. Основи пенсійного забезпечення інших категорій трудящих були закладені у кінці ХІХ ст. в результаті створення у 1898 р. Національної каси пенсійного страхування на випадок інвалідності і по старості найманих працівників. Того ж року був прийнятий Закон № 80 про страхування найманих працівників від нещасних випадків на виробництві. Спочатку всі види соціального страхування і членство в Національній касі були добровільними, а сама каса була незалежною від держави. Але згодом ця каса була перетворена в Національний інститут соціального страхування, який забезпечував обов’язкове державне соціальне страхування осіб найманої праці в Італії.

Перші законодавчі акти, які започаткували обов’язкове державне соціальне страхування, були прийняті наприкінці ХІХ сторіччя у Німеччині – закон про обов’язкове державне страхування на випадок хвороби /1883р./, закон про страхування від нещасних випадків на виробництві /1884 р./.

За *Німеччиною* такі закони прийняли інші країни. В Англії законами у 1911 – 1913 роках було введено страхування в зв’язку з безробіттям, хворобою та інвалідністю. Особливістю цієї англійської системи було те, що частину внесків сплачувала сама держава, причому, за чоловіків більше, ніж за жінок. За

соціальним страхуванням надавалися допомоги, пенсії, медична допомога, ліки, санаторне лікування. Пенсії по старості призначалися після досягнення 69 років.

У *Франції* закон про страхування був введений в дію 1911 року, а закон про страхування по хворобі лише у 1929 році. Пенсійний вік було встановлено 65 років, щоправда за певних умов право на пенсію виникало з 60 або з 55 років, але у більш низьких розмірах.

У *Росії* у 1903 році був прийнятий закон про винагороду робітників, що потерпіли внаслідок нещасних випадків. Але по-суті, цей закон встановлював не право робітників на матеріальне забезпечення у зв'язку з нещасним випадком на виробництві, а особливу відповідальність роботодавців, яка базувалася на цивільно-правових засадах.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції розпочався етап радянської системи соціального забезпечення. Вже на шостий день – 13 листопада 1917 року Рада Народних Комісарів опублікувала “Урядове повідомлення про соціальне страхування” і приступила до видання декретів про повне соціальне страхування “найманих працівників, а також міської і сільської бідноти”. За період з 1917 по 1922 роки в Росії було видано понад 100 декретів і розпоряджень у питаннях соціального забезпечення, відкрито близько 1500 установ по охороні материнства і дитинства.

31 жовтня 1918 року Рада Народних Комісарів Росії затвердила Положення про соціальне забезпечення трудящих.

Згадане Положення 1918 року передбачало такі види матеріального забезпечення: допомоги по тимчасовій непрацездатності, по безробіттю, по вагітності і пологах, в зв'язку з народженням дитини, на поховання, пенсії по інвалідності, медичну допомогу, протезування та ін.

У 1919 році було відмінено стягнення внесків на соціальне страхування для всіх підприємств та установ (окрім приватних роботодавців) і встановлено порядок прямого кошторисного фінансування соціального забезпечення. Але така система діяла не довго. Постановою РНК РСФСР від 15 листопада 1921 року державне соціальне забезпечення робітників і службовців стало здійснюватися через соціальне страхування за рахунок внесків підприємств.

Протягом першої половини XX століття системи державного соціального забезпечення були упроваджені в усіх цивілізованих державах світу. В окремих державах було прийнято Кодекси соціального забезпечення, а також окремі закони щодо пенсійного забезпечення, надання соціальної допомоги. Так, наприклад, у *Франції* діє Кодекс соціального забезпечення 1956 р., Кодекс соціального страхування 2000 р.; у *Німеччині* – Соціальний кодекс 1989 р. (зміни внесені законом від 16 грудня 1997 р., пов'язані із проведенням реформи пенсійного страхування); у *Швейцарії* – Федеральний закон про страхування по старості та у разі втрати годувальника від 20 грудня 1946 р.; у *США* – Федеральні Закони “Про соціальне забезпечення” 1935 р. (з наступними змінами і доповненнями), “Про пенсії” 1937 р. (із змінами), у кожному штаті діють свої закони про соціальне забезпечення і соціальну допомогу громадянам; в *Югославії* – Закон “Про основи страхування по старості і по інвалідності” від 20 червня 1996 р.; у *Польщі* – Закони “Про систему соціального страхування” від 13 жовтня

1998 р., “Про пенсії по старості та інші допомоги з фонду соціального страхування” від 17 грудня 1998 р.; у Чехії – Закони “Про організацію і здійснення соціального забезпечення” 1991 р., “Про пенсійне страхування” 1995 р.; в Угорщині – Акт про соціальний захист 1975 р., Акт про економічну стабілізацію 1995 р., Закон “Про осіб, які мають право на забезпечення по системі соціального страхування і на приватні пенсії” 1997 р., “Про пенсійне забезпечення в рамках системи соціального страхування” 1997 р.; у Болгарії – Кодекс обов’язкового соціального страхування 1999 р.

Якщо на початку ХХ століття суб’єктами соціального забезпечення в основному були тільки трудящі і члени їхніх сімей, то наприкінці століття ці системи у розвинених країнах охоплювали вже все населення. Поступово відбувається розширення соціального забезпечення і включення його у більш широкі системи соціального захисту, які поряд із традиційним соціальним забезпеченням передбачають заходи спеціального та додаткового соціального захисту для окремих категорій населення, уведення спеціальних цільових і комплексних соціальних програм, державне фінансування за рахунок податків тощо .

9.2. Моделі організації та типологія соціального страхування.

У світовій практиці склалися різні *моделі організації соціального страхування*:

1-а модель характеризується тим, що розмір соціальних виплат поставлено в залежність від другорядних, так званих зовнішніх чинників, зокрема, від зайнятості особи в тій чи іншій галузі, її службового становища тощо.

Недоліки: 1) може забезпечувати лише невисокі рівні соціального захисту;

2) буде існувати за умови бездефіцитного державного бюджету;

3) її засновники (особливо держава) можуть відмовитись від взятих зобов’язань;

4) породжує в суспільстві психологію соціального утримання.

2-а модель сформована таким чином, що особи, які страхуються, і конкретні страхувальники, роблять певні внески, проте при цьому не враховується ступінь імовірності настання страхової події, тобто соціальний ризик. Страхування здійснюється на користь третіх осіб (наприклад, погашення поточних витрат з пенсійного страхування в Україні), а накопичення коштів не пов’язане з ростом зобов’язань.

3-я модель базується на страхуванні конкретних ризиків. Дана модель є найбільш поширена в багатьох розвинених країнах, бо дозволяє із достатнім ступенем точності визначити, які виплати можуть бути здійснені. Розмір коштів має відповідати узятим страхувальниками зобов’язанням, а виплати не можуть перевищувати встановленого співвідношення між виплатами, що надаються, і надходженнями страхових коштів.

В економічній літературі здійснено **типологію соціального страхування** за особливостями національних систем (на прикладі США і країн ЄС).

І. **За механізмами фінансування соціальних видатків** можна визначити декілька варіантів:

1) **північно - європейський варіант** (Ірландія, Великобританія та скандинавські країни), де за рахунок соціального страхування покривається до половини соціальних видатків: загальна сума відрахувань до фондів встановлена в межах 15% ВВП. При цьому може значно коливатись як співвідношення між страховими та бюджетними виплатами, так і загальна частка соціальних виплат у ВВП. Так, у Данії та Швеції загальна частка соціальних видатків становить майже 40% ВВП, водночас соціальне страхування покриває лише чверть цих витрат у Данії та близько половини — у Швеції. В Ірландії ж ці показники становлять відповідно 20 та 33%;

2) **континентальний** варіант представлений у Німеччині, Бельгії та Нідерландах, де частка соціальних видатків у ВВП становить приблизно 30%, дві третини з них покриваються за рахунок систем соціального страхування.

Систему соціального страхування США навряд чи можна класифікувати за аналогією ЄС, хоча можна зазначити, що пропорції видатків між бюджетним та страховим фінансуванням належать до другого типу, водночас частка соціальних видатків у ВВП значно нижча.

Загалом можна зауважити, що практично для всіх розглянутих країн існує тенденція (проте не дуже яскраво виявлена) до зростання частки систем соціального страхування у фінансуванні соціальних видатків.

2. Відносно **соціального спрямування**, то можна відмітити, що метою соціального страхування є підтримання мінімального життєвого рівня населення.

Соціальне страхування отримало найбільш ранній розвиток і набуло своєрідних "класичних" форм у континентальних країнах (Німеччина та Франція). Для цього типу можна виділити чотири основні види соціального страхування: пенсійне, медичне, на випадок безробіття та від нещасних випадків на виробництві чи професійних захворювань. В окремих країнах існують інші види: сімейне (Франція), на випадок піклування та догляду (Німеччина, Австрія).

Система соціального страхування Нідерландів є найбільш розвинутою в Європі і включає систему державного або національного страхування та систему страхування найманих працівників. Крім цього, виділяється система СС само зайнятих осіб на випадок втрати працездатності (інвалідності).

Державному страхуванню підлягає все населення країни. Його джерелами є відрахування з доходів громадян у розмірі 29,4% у 2001р. Збір страхових внесків здійснюється органами податкової адміністрації. Кошти перераховуються роботодавцями, з якими працівники укладають контракт. Державне страхування здійснюється при настанні старості (пенсійне забезпечення), втраті годувальника, на випадок інвалідності, а також на особливі види захворювання (госпіталізації у спеціальних клініках для інвалідів, сліпих, глухих, душевно хворих). Його основною особливістю є те, що внески сплачує безпосередньо застрахована особа (працівник).

Пенсія призначається всім громадянам після 65 років незалежно від розміру доходу, який вони отримали до виходу на пенсію. Одинокий пенсіонер отримує 70% від мінімальної заробітної плати, сімейні пенсіонери – 100%.

Пенсія у разі втрати годувальника виплачується членам сім'ї старше 50 років і в більш молодому віці у випадку, якщо на утриманні знаходяться неповнолітні діти або інші непрацездатні члени сім'ї.

У складі державного страхування існує допомога на виховання дітей, яка надається у диференційованому розмірі залежно від віку дитини без врахування розміру доходу.

Особливістю державного страхування є те, що допомога може надаватися як у грошовій, так і у натуральній формі. До останньої належить отримання путівок у санаторії, проживання в будинках для інвалідів, забезпечення працюючих інвалідів по зору собакою-поводарем.

Для всіх видів соціального страхування існують обмеження розміру доходу, з якого сплачуються внески та встановлено мінімальний розмір компенсації – 70% від мінімальної заробітної плати.

Органами, що здійснюють соціальне страхування для національної системи є Банк соціального страхування, для системи найманих працівників – Агентство соціального захисту. Медичне страхування в обох системах забезпечують фонди страхування здоров'я.

Управління страховими системами (фондами) використовується соціальними партнерами (працівниками та роботодавцями) через спеціальних представників на паритетних засадах. Тенденція до паритетності спостерігається і при сплаті внесків соціального страхування. У більшості країн основний тягар виплат внесків припадає на роботодавців (наприклад, в Італії та Іспанії — приблизно 80 %). Винятком є Нідерланди, де працівники сплачують дві третини загальної суми внесків. Розмір внесків відносно заробітної плати коливається від 15% в Ірландії до 45% у Франції, Греції та Нідерландах.

9.3.Особливості системи соціального зарубіжних країн

Система соціального страхування Нідерландів, на відміну від "класичних" зразків, характеризується постійними змінами і має значний адаптаційний потенціал. Вона є найбільш розвиненою в Європі за масштабами виплат і має багато спеціальних характеристик. У Нідерландах соціальне страхування здійснюється за двома організаційно-фінансовими формами:

- системою державного або національного страхування;
- системою страхування найманих працівників.

Крім цього, виділяється система соціального страхування само зайнятих осіб на випадок втрати працездатності (інвалідності). Зазначені види страхування засновані на єдиному розподільчому принципі, тобто функціонують на основі бюджету поточних виплат, але мають різні цілі і, відповідно, різні механізми функціонування (порядок збору внесків, призначення страхових виплат, система управління).

Державному (національному) страхуванню Нідерландів підлягає все населення країни. Фінансовими джерелами державного страхування є відрахування з доходів громадян. Збір страхових коштів здійснюється органами

податкової адміністрації. Кошти перераховуються роботодавцями, з якими працівники укладають контракти. У випадку індивідуального підприємництва страхові внески перераховуються безпосередньо працівниками.

Державне страхування здійснюється при настанні старості (пенсійне забезпечення), втрати годувальника, на випадок інвалідності, а також на особливі випадки захворювання (госпіталізації у спеціальних клініках для інвалідів, сліпих, глухих, душевно хворих). Його основною особливістю є те, що внески сплачує безпосередньо застрахована особа (працівник).

У структурі державного страхування існує специфічний сектор — допомога на виховання дітей (надається у диференційованому розмірі залежно від віку дитини без врахування розміру доходу). За технологією його навряд чи можна вважати страхуванням, оскільки виплати здійснюються за рахунок загальних податкових надходжень. Водночас організаційно ця допомога здійснюється агентами соціального страхування.

Особливістю державного страхування є те, що допомога може надаватися як у грошовій, так і в натуральній формі. До останньої належить отримання путівок у санаторії, проживання в будинках для інвалідів, забезпечення працюючих інвалідів за зором собакою-поводирем.

Система соціального страхування найманих працівників охоплює осіб, що працюють за трудовим договором. Державні службовці страхуються окремо. В обов'язковому порядку наймані працівники підлягають страхуванню на випадок захворювання, безробіття та інвалідності. Головним джерелом фінансування цієї системи є страхові внески роботодавців — 19% заробітної плати; працюючі сплачують 7% фонду оплати праці. Правове регулювання функціонування цієї системи здійснюється відповідно до таких законів.

«Загальний закон про пенсії з інвалідності» передбачає надання права на отримання пенсії у всіх випадках інвалідності, незалежно від причини її настання.

Фінансове забезпечення цього виду страхування здійснюється за рахунок внесків роботодавців, які розподіляються на дві частини:

- 1) *базову* — 6,1% заробітної плати, що встановлюється для всіх роботодавців;
- 2) *диференційовану*, яка встановлюється залежно від професійного ризику та розміру підприємства. Межі розміру зазначеного внеску коливаються від 0,98% для малих підприємств із незначним ризиком до 6,36% для великих компаній.

Схеми соціального медичного страхування передбачають його обов'язковість за умови середніх показників доходу (вони встановлюються у диференційованих розмірах для найманих працівників, само зайнятих осіб та пенсіонерів). Коли дохід працюючого нижче за встановлений рівень, то йому надається безоплатне медичне обслуговування. Якщо дохід перевищує встановлений рівень, працюючий за контрактом має страхуватися у приватних компаніях, які забезпечують медичне страхування.

Страхові внески на випадок захворювання становлять 6,25% для роботодавця та 1,7% для працівника. Роботодавець зобов'язаний при захворюванні виплачувати робітникові мінімум 70% його заробітної плати протягом року або більш тривалого строку, якщо останнє обумовлено колективним договором. У ризі

декретної відпустки страхова допомога виплачується у розмірі 100% заробітку протягом 16 тижнів.

Страхування від безробіття здійснюється відповідно до закону про страхування від безробіття. До загального фонду страхування від безробіття перераховується 3,65% заробітку роботодавцем та 5,25% працівником. Крім цього, роботодавець перераховує 1,5% внесків до іншої агенції — Redundacy Payment Fund(RPF). За рахунок цього виду страхування сплачуються три види допомоги:

1) короткотермінова — для осіб, що не мають належного страхового стажу;

2)компенсація заробітку — 70% заробітної плати на термін, який визначається залежно від загального страхового стажу;

3)аналог соціальної допомоги, що виплачується протягом двох років після закінчення терміну виплати компенсації заробітку.

Для всіх видів соціального страхування існують обмеження розміру доходу з якого сплачуються внески та встановлено мінімальний розмір компенсації—70% мінімальної оплати праці.

Агентами, що забезпечують здійснення соціального страхування для національної системи є **Банк соціального страхування** для системи наймання працівників —Агентство соціального захисту; медичне страхування в обох системах забезпечують фонди страхування здоров'я.

Аналіз системи соціального страхування пропонується здійснити на прикладі США, чий досвід має велике значення для України. Законодавчою основою програми соціального страхування *США* став Закон про соціальне забезпечення, який був прийнятий Конгресом у 1935 році. Виходячи з його вимог, були сформовані базові програми соціального страхування: програми «Old Age (підтримка людей похилого віку)», «Survivors (Соціальний захист у зв'язку із втратою годувальника)» та «Страхування на випадок інвалідності (непрацездатності)» (загальна назва трьох програм — OASDI, яку ще часто називають «програмою соціального забезпечення»). У межах цієї програми здійснюється соціальне страхування за програмою Medicare, що є системою страхування здоров'я для осіб пенсійного віку.

Таким чином, *головною особливістю загальнонаціональної системи соціального страхування в США* є її спрямованість на соціальну підтримку пенсіонерів.

Окремою системою, яка не має загальнонаціонального характеру і функціонує на рівні штату, є соціальне страхування з безробіття.

Фінансовою основою програм соціального страхування є внески як працівників, так і роботодавців. Страхові тарифи встановлюються диференційовано за прогресивною шкалою в рівних розмірах для працівника і роботодавця (наприклад, ставки від 1 % з перших трьох тис. дол. США річної заробітної плати до 6% на основну зарплату). Крім цього, збір розміром 1,45% накладається на весь обсяг зарплати без верхнього обмеження. Ця частина коштів спрямовується для фінансування вже згадуваної програми Medicare. Тобто зазначену програму також можна вважати окремим видом соціального страхування, хоча він і не має повного організаційно-фінансового забезпечення.

Програмами соціального страхування охоплюється 90% працюючого населення США, враховуючи і осіб, які отримують дохід за рахунок ведення приватного бізнесу. Допомогу соціального страхування отримує більше, ніж 15%, населення; видатки на ці потреби становлять 23% усіх федеральних витрат, а внески за програмою соціального забезпечення становлять 27% федеральних доходів. Окрім програми соціального забезпечення, існують й інші пенсійні програми, зокрема для державних службовців — працівників федеральних установ, працівників залізничного транспорту та ветеранів. Організаційно-фінансовою основою програми соціального забезпечення **OASDI** є два трастових фонди — «Страхування людей похилого віку та у зв'язку з втратою годувальника» і «Страхування на випадок інвалідності (непрацездатності)».

Програмою керує **Управління з соціального забезпечення** — незалежна федеральна агенція, очолювана комісаром та його заступником. Контрольні та консультативні функції виконує незалежна наглядова рада, що складається з семи членів. Діяльність ради має забезпечувати політичну підтримку соціального забезпечення і відображає посилення політичної ваги пенсіонерів — впливової частини електорату, яка успішно лобіює свої інтереси через численні громадські організації, найвпливовішою з яких є Ліга пенсіонерів.

Страхування на випадок безробіття є ще одним видом соціального страхування. Воно охоплює 90% усіх працюючих осіб і має на меті виплату працівникам допомоги в період вимушеного безробіття.

На відміну від національної програми соціального забезпечення, страхування від безробіття фінансується і здійснюється на рівні окремих штатів. Федеральний уряд здійснює загальний контроль і забезпечує пільги зі сплати федеральних податків. Внески сплачуються роботодавцями в розмірі, що визначаються конкретною економічною ситуацією та фінансовими можливостями. Через це умови соціального страхування: тарифи, розміри допомоги і тривалість права на її отримання — суттєво відмінні в різних штатах. Як і в Україні, умовою надання допомоги з безробіття є принципова згода отримувача влаштуватися за направленням на прийнятну роботу. Всі штати повинні мати розроблені й функціонуючі програми забезпечення роботою, а також консультаційні центри із працевлаштування. Щомісяця допомогу з безробіття загальною річною вартістю більше 25 млрд. дол. у середньому отримують майже 3 млн осіб.

У період економічного спаду федеральні органи законодавчої та виконавчої влади подовжують тривалість отримання допомоги з безробіття і виділяють додаткові кошти на ці потреби. На рівні штатів допомогу у страхуванні від втрати доходу також забезпечують компенсаційні програми для працівників, які, крім компенсації за втрату роботи, забезпечують також і оплату медичного обслуговування.

Найбільш вагомим економічним елементом системи соціального страхування є пенсійне. Істотне підвищення протягом останніх 50 років рівня державного пенсійного забезпечення в розвинутих країнах призвело до того, що фінансове навантаження, пов'язане з утриманням літнього покоління, зросло. На кінець 90-х років XX ст. витрати на виплату державних пенсій у більшості країн ЄС перевищили 15% ВВП. Питання різко загострюються у зв'язку зі змінами в

демографічній ситуації, що пов'язані з підвищенням частки населення похилого віку.

Постає суттєва проблема реформування всієї системи пенсійного забезпечення. Пошук шляхів та напрямів змін визначається як основними глобальними засадами пенсійного страхування, так і його особливостями в кожній країні. З огляду на це на сьогодні у світі можна назвати два основних типи державних пенсійних систем: розподільчі та накопичувальні.

Розподільчі — це системи, бюджет яких формується на основі поточних надходжень та виплат:

- диференційована з високим коефіцієнтом заміщення доходу (55—65%) — країни ЄС, за винятком Нідерландів;
- обмежено диференційована з низьким заміщенням (25—30%) - США;
- не диференційована — Нідерланди (незалежно від доходу пенсії надаються в однакових розмірах на рівні прожиткового мінімуму для одинака та подружжя).

Накопичувальні — це такі системи, в яких кошти зосереджуються на персональних рахунках, і їхня сума зростає внаслідок інвестування. Як загальнонаціональні, такі системи існують у Південно-Східній Азії та Латинській Америці. На відміну від розподільчих накопичувальні системи досить вразливі стосовно фінансових ризиків як системних, так і неналежного фінансового управління, а також і можливих зловживань. Проте загальнонаціональні накопичувальні пенсійні системи неодноразово створювались саме у країнах Латинської Америки, де загальноекономічна та фінансова ситуації не відзначалась стабільністю, а державний борг досягав значних розмірів. Такі системи, що були створені в 70-х рр. XX ст., досить швидко припинили своє існування і були реформовані в розподільчі.

Водночас у 80—90-х рр. XX ст. почався новий етап створення накопичувальних систем пенсійного забезпечення, пов'язаний із позитивними попередніми результатами пенсійної реформи в Чилі, де створено не державну, а загальнонаціональну приватну пенсійну систему.

Довгий час саме державні накопичувальні системи існують лише в Сінгапурі та Малайзії. Багатьма фахівцями вони розглядаються як місцевий феномен, чий досвід навряд чи може бути поширений у світі, тому що ця система заходів спрямована не стільки на забезпечення соціального захисту, скільки на підвищення національної норми заощаджень.

Найбільш унебезпечені щодо дії всіх факторів ризику розподільчі системи з низьким коефіцієнтом заміщення, які доповнюються значним накопичувальним сектором — недержавними пенсійними фондами, участь у яких дає змогу абсолютній більшості населення підтримувати в пенсійному віці належний життєвий рівень. В умовах демографічної кризи такі системи виявляють стійкість та для елімінування впливу демографічних змін на розподільчу систему передбачають здебільшого формування накопичувального стратегічного резерву. Водночас для систем із високим коефіцієнтом заміщення збереження платоспроможності вимагає зниження цього коефіцієнта і доповнення розподільчої системи накопичувальним сектором.

Контроль знань:

1. Які моделі організації соціального страхування склалися в світовій практиці?
2. Які особливості системи соціального страхування Нідерландів?
3. Які складові соціального страхування у Швеції?
4. Охарактеризуйте соціальне страхування США.
5. Які тенденції розвитку пенсійного страхування у світовій практиці?
6. Які зміни відбулися у системі пенсійного страхування постсоціалістичних країн?
7. Які особливості реформування пенсійних систем Росії та Казахстану?
8. Які переваги нової пенсійної системи в Швеції?
9. Як забезпечують безробітних у США?
10. Які спільні риси страхування на випадок безробіття в Німеччині та Україні?
11. Які можливості використання досвіду Швеції щодо батьківського страхування?
12. Які умови та порядок надання допомоги з материнства в Німеччині?

Тема 10. Удосконалення соціального страхування

10.1 Проблеми соціального страхування в Україні.

10.2. Напрямки реформування соціального страхування.

Теоретична частина

10.1. Проблеми соціального страхування в Україні.

Системою соціального захисту в Україні охоплено:

- близько 14,5 млн. громадян похилого віку (із них 2 млн. інвалідів);
- 115 тис. дітей-інвалідів;
- 3 млн. тих, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС;
- 3 млн. службовців різних категорій (значною мірою і члени їхніх сімей)

поповнюють армію тих, хто користується пільгами. Це працівники правоохоронних, митних, податкових органів, санепідеміологічних служб, депутати різних рівнів, військовослужбовці тощо.

У нашій державі діють близько 200 законів та нормативних актів, що визначають пільги громадянам. Самих пільг нараховується 40 видів (безплатний проїзд у громадському транспорті, безплатне санаторне лікування, безплатні ліки, 50- і 100%-ві пільги на оплату житлово-комунальних послуг і т. ін.).

Співвідношення середнього розміру пенсії та середнього розміру заробітної плати в Україні досить низьке. Воно становить близько 35%. Пенсії встановлюються у розмірах, значно нижчих, ніж визначений державою прожитковий мінімум. Надмірно зростають витрати на утримання служб, комісій та центрів соціального обслуговування.

Отже, система соціального захисту в Україні потребує докорінної реформи. Необхідність захисту соціально-економічних прав громадян України вимагає, щоб соціальна політика держави стала органічною складовою економічних реформ і здійснювалась з урахуванням світового досвіду. Україна ще не приєдналась до

Міжнародної організації праці і, отже, не використовує конвенцію з питань соціального захисту населення, якою керуються країни ОЕСР (Організація Економічного Співробітництва та Розвитку; до неї входять такі країни: США, Японія, Великобританія та ін.). Організація соціального страхування в цих країнах базується на державних та недержавних програмах, що мають спільну мету — здійснення найповнішого захисту громадян.

Оцінюючи систему соціального захисту, яка нині діє в Україні, слід зазначити, що, по-перше, запровадження додаткових спеціальних зборів до Пенсійного фонду, як оподаткування операцій з купівлі і продажу валюти, ювелірних виробів із золота, платини та коштовного каміння і так далі несуттєво вплинуло та й не може вплинути на рівень пенсійного забезпечення.

Вирішення проблем соціального страхування в Україні відбувається значно складніше й повільніше порівняно з розвинутими країнами. Ринкові трансформації на сьогодні ще не завершені, тому соціальна сфера відчуває значний вплив економічної ситуації. Темпи економічного зростання протягом багатьох років були від'ємними і, хоча на сьогодні відзначається певна стабільність виробничих показників, не можна вважати ріст ВВП надійною основою для збільшення розміру соціальних виплат.

В Україні також погіршується демографічна ситуація, хоча вона і відповідає загальній тенденції старіння населення, характерній для розвинутих країн. Старіння населення і необхідність збільшення обсягу коштів для їх забезпечення призводить до зростання пенсійного навантаження на тих, хто працює. Кількість працюючих громадян скорочується внаслідок масового виїзду на роботу за кордон, прихованого безробіття, заняття індивідуальною трудовою діяльністю без офіційної реєстрації.

Система соціального страхування в нашій державі деякою мірою зберігає ще адміністративно-розподільний характер. Вона не завжди ув'язується із соціальною політикою, у зв'язку з чим немає очікуваного ефекту від певних змін. Дії органів законодавчої та виконавчої влади бувають неkoordinованими та непослідовними. Рішення парламенту можуть бути направлені на забезпечення соціальних гарантій, однак без визначення достатніх джерел фінансування прийнятих програм. Кабінет Міністрів України у своїх постановах звужує дію закону шляхом зменшення розмірів страхових виплат. На практиці мають місце диспропорції у формуванні відповідних джерел доходів, незбалансованість загальної величини страхових платежів та розподілу фінансових ресурсів між окремими фондами соціального призначення. Не на високому рівні поставлена правова та економічна відповідальність фондів перед страхувальниками та застрахованими особами за несвоєчасність страхових виплат, низьку якість медичних послуг тощо. Виявились недоліки при фінансуванні витрат, пов'язаних з виплатами компенсацій у разі страхового випадку.

Досвід країн, що пережили досить важкий економічний стан, аналогічний тому, в якому сьогодні опинилася Україна, свідчить про те, що суспільство може вирішити цілу низку економічних, соціальних та політичних проблем за допомогою особистого страхування. Але при вирішенні ряду проблем соціального страхування залучення досвіду розвинутих держав не завжди є виправданим. В

Україні поки що недостатні власний досвід управління і належні механізми суспільного контролю за діяльністю органів, які розпоряджаються коштами соціального страхування. Наслідками запровадження зарубіжного досвіду в даній сфері є неефективне адміністрування при невиправданому зростанні адміністративних витрат. Тому використання апробованих в інших державах систем соціального страхування необхідно здійснювати з урахуванням національних особливостей шляхом проведення серйозних експериментів з ґрунтовним аналізом їх результатів.

Існують проблеми організаційного характеру:

- відсутні єдині принципи визначення критеріїв надання соціальних пільг,
- дублюються окремі соціальні виплати, відсутня чітка спрямованість соціальних виплат на допомогу сім'ям з низьким рівнем доходів,
- недостатня узгодженість соціальних виплат з іншими державними витратами тощо.
- не вирішено питання узгодженого формування бюджетних видатків та видатків державних соціальних фондів на соціальні виплати на основі використання державних мінімальних соціальних стандартів.

Таким чином, система соціального страхування в Україні має недоліки і не повною мірою відповідає новим реаліям ринкової економіки. Вона потребує глибокої трансформації, кардинальної зміни відносин у цій сфері.

10.2. Напрямки реформування соціального страхування.

Процес реформування системи соціального страхування в Україні передбачав запровадження п'яти окремих програм обов'язкового державного страхування: пенсійного; медичного; в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; на випадок безробіття; при нещасному випадку на виробництві та професійному захворюванні. На теперішній час впроваджено і функціонує чотири з п'яти видів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Щодо напрямків реформування соціального страхування є розроблений перспективний план президентом України, що включає в себе наступні соціальні ініціативи та заходи їх реалізації, а саме:

1. Впровадження європейських підходів до забезпечення громадян гідною роботою:

У 2009 році рівень безробіття становив 8,8 %.

За 2010-2011 роки рівень безробіття зменшився, але проблема залишається, оскільки є:

- 7,9 % рівень безробіття за методологією МОП;
- 20 % безробіття серед молоді;
- 30 % безробітних у сільській місцевості;
- відсутність зв'язку між освітою та ринком праці (40% випускників ВУЗів працевлаштовуються не за набутою спеціальністю);
- проблеми з працевлаштуванням людей у віці 50 і більше років;
- дефіцит можливостей для професійного зростання та побудови кар'єри;
- низькі темпи створення нових робочих місць.

Мінсоцполітики України розроблено нову редакцію Закону України „Про зайнятість населення”, який спрямований на комплексне вирішення проблем у сфері зайнятості населення, зокрема містить заходи щодо:

- формування державного замовлення на навчання за участі місцевих органів влади, роботодавців залежно від потреб економіки, а не від можливостей освітніх закладів;

- запровадження стимулів для стажування студентів з відкриттям трудової книжки, що дасть змогу здобути досвід роботи та розширить їх можливості у працевлаштуванні;

- надання грошової допомоги у розмірі 5 мінімальних заробітних плат молодим спеціалістам, які погодилися працювати у сільській місцевості;

- стимулювання роботодавців, які працевлаштовують молодь, інвалідів, осіб старше 50 років, сиріт, одиноких батьків та інші уразливі категорії населення;

- здійснення професійного навчання безробітних на замовлення роботодавця під конкретне робоче місце або в інтересах відкриття власної справи;

- запровадження навчання безробітних інтегрованим (укрупненим) робітничим професіям та підтвердження професійної кваліфікації, набутої шляхом неформального професійного навчання;

- запровадження ваучерів для оплати прискореного навчання новій професії для громадян віком від 45 років, які мають страховий стаж не менше 15 років;

- стимулювання місцевої влади до створення нових робочих місць;

- стимулювання роботодавців до створення нових високооплачуваних робочих місць.

2. Трудова пенсія – у залежності від трудового стажу та осучасненого заробітку.

8 млн. 845 тис. пенсіонерів, які отримують трудову пенсію, осучаснено індивідуальний заробіток лише до середньомісячної заробітної плати у галузях економіки за 2006 рік, яка складала 928 грн. 81 коп.

Не дивлячись на те, що середньомісячна заробітна плата збільшилася проти 2006 року, трудові пенсії не перераховано.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Поетапно осучаснити з травня 2012 року заробіток для 8 млн. 845 тис. пенсіонерів до середньомісячного заробітку у галузях економіки за 2007 рік (до 1197,91 грн.).

Крім того, необхідно:

- при здійсненні осучаснення забезпечити підвищення трудової пенсії для пенсіонерів, які мають мінімальний і більше стаж роботи (жінки – 20 р., чоловіки – 25 р.) і яким пенсії призначені до 2008 року, на суму не менше, ніж на 100 грн.;

- підвищити на 100 грн. пенсійні виплати для пенсіонерів, які мають мінімальний і більше стаж роботи (жінки – 20 р., чоловіки – 25 р.) та яким не буде здійснено осучаснення заробітних плат, оскільки пенсії їм призначені після 2008 року з урахуванням заробітку за 2007-2012 роки.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому враховані необхідні видатки.

Урядом прийнято постанову „Про підвищення рівня соціального захисту населення” від 23.04.2012 № 327, якою визначено механізми осучаснення та перерахунку пенсій.

Очікувані результати:

Протягом травня-грудня 2012 року:

-300 тис. пенсіонерів, яким пенсії призначено до 2008 року і які не мають мінімального стажу, отримають не менше 50 грн.;

-1 млн. 945 тис. пенсіонерів, за рахунок осучаснення у середньому отримають по 394 грн.;

-6 млн. 600 тис. пенсіонерів, яким пенсії призначені до 2008 року за рахунок осучаснення і додаткового підвищення отримають по 100 грн.;

-3 млн. 720 тис. пенсіонерів, яким пенсії призначені після 2008 року та яким не здійснюється осучаснення, буде виплачено по 100 гривень.

-200 тис. пенсіонерів, яким пенсії призначено після 2008 року і які не мають мінімального стажу, отримають 50 грн.;

-146 тис. пенсіонерів, яким призначено соціальні пенсії отримають 30 гривень.

Таким чином, підвищення у сумі не менше 100 грн. отримають 12 млн. 265 тис. пенсіонерів, не менше 50 грн. – 500 тис., 30 гривень – 146 тис. осіб.

3.Для членів сімей померлих інвалідів війни - підвищення пенсійних виплат.

На даний час отримують підвищення до пенсій 172 тис. 377 членів сімей померлих інвалідів війни, розмір якого з 1 січня 2012 року становить 28% від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. При цьому члени сімей загиблих інвалідів війни отримують підвищення до пенсії 42%.

Різний розмір підвищення до пенсії для цих категорій осіб є соціально несправедливим, особливо у тих випадках, коли інвалід війни помер внаслідок поранення або захворювання, пов'язаними з виконанням обов'язку військової служби.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Установити з 1 травня 2012 року розмір підвищення до пенсій членам сімей померлих інвалідів війни на рівні 42 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому враховані необхідні видатки.

Урядом прийнято постанову „Про підвищення рівня соціального захисту населення” від 23.04.2012 № 327, якою визначено механізм перерахунку пенсій.

Очікувані результати:

172 тис. 377 членів сімей померлих інвалідів війни отримають додатково щомісячно:

-у травні-червні 2012 року 117,32 грн.;

-у липні-вересні 2012 року 118,16 грн.;

-у жовтні-грудні 2012 р. 121,15 гривні.

У середньому протягом травня-грудня 2012 року доплата до пенсії складе 119,1 гривень.

4. Для учасників війни – підвищення розміру пенсійних виплат.

Учасники Великої Вітчизняної війни з 2006 року одержують підвищення до пенсії у розмірі:

-нагороджені орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни – 15% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, що у середньому за 2012 рік складе лише 126,3 грн.;

-інші учасники війни – 10% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, що у середньому за 2012 рік складе лише 84,3 гривні.

На даний час отримують підвищення до пенсій 1 млн. 307,2 тис. учасників війни.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

З 1 травня 2012 року збільшити підвищення до пенсії для:

-учасників війни, нагороджених орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни, – з 15 до 20% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

-інших учасників війни – з 10 до 15% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому враховані необхідні видатки.

Урядом прийнято постанову „Про підвищення рівня соціального захисту населення” від 23.04.2012 № 327, якою визначено механізм перерахунку пенсій.

Очікувані результати:

276 тис. 020 учасників війни, нагороджених орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни, отримають у травні-грудні додатково у середньому щомісячно 42,5 грн. (за вказаний період середньомісячна виплата склала б 127,6 грн., а з урахуванням підвищення складе 170,1 грн.) ;

1 млн. 031 тис. 172 інших учасників війни отримають у

травні-грудні додатково у середньому щомісячно 42,5 грн. (за вказаний період середньомісячна виплата склала б 85,1 грн., а з урахуванням підвищення складе 127,6 грн.).

5. Військовослужбовцям, особам начальницького і рядового складу, які залишили службу, – підвищення розмірів пенсій.

На даний час пенсію відповідно до Закону України „Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб” отримують 606,2 тис. осіб. Останній раз

перерахунок пенсій для цих категорій пенсіонерів здійснювався на початку січня 2008 року.

Середній розмір пенсії у зв'язку з цим перерахунком складає для зазначених осіб: за вислугу років – 1924,6 грн.; по інвалідності – 2087,3 грн.; в разі втрати годувальника – 948,8 гривень.

У зв'язку із збільшенням фонду грошового забезпечення починаючи з 2008 року, при призначенні пенсій у даний час їх розміри більші в середньому на 50 відсотків. Тобто існує диспропорція в розмірах пенсій, які призначені, і тих, які призначаються сьогодні.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Необхідно розпочати поетапне підвищення розмірів раніше призначених пенсій з 1 липня 2012 року – на 10%, з 1 вересня 2012 року додатково на 10%, з 1 січня 2013 року – додатково на 10,5%.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому враховані необхідні видатки.

23 квітня 2012 року Урядом прийнято постанову „Про підвищення розмірів пенсій, призначених відповідно до Закону України „Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб”, якою визначено механізм перерахунку пенсій.

Очікувані результати:

Підвищені пенсійні виплати будуть виплачуватися з липня 2012 року:

-470 тис. особам, які отримують пенсії за вислугу років (середній розмір пенсії – 1963,9 грн.), – з липня та з вересня 2012 року кожний раз на 10% (з липня щомісячно додатково 196,4 грн., з вересня загальний розмір підвищення складе 412,4 грн.), з 1 січня 2013 року – на 10,5% (загальний розмір підвищення складе 630,0 грн.). Середній розмір пенсії збільшиться до 2593,9 грн.;

-36,6 тис. осіб, які отримують пенсії по інвалідності (середній розмір пенсії – 2281,3 грн.), – з 1 липня 2012 року кожний раз на 10% (щомісячно додатково з липня – 228,1 грн., з вересня загальний розмір підвищення складе 479 грн.) та з 1 січня 2013 року – на 10,5 % (загальний розмір підвищення складе 723,5 грн.). Середній розмір пенсії збільшиться до 3004,8 грн.;

-99,9 тис. осіб, які отримують пенсії за втрату годувальника (середній розмір пенсії – 1167,4 грн.), – з липня та вересня 2012 року кожний раз на 10%, (щомісячно додатково з липня – 128,4 грн. з вересня загальний розмір підвищення складе 245,1 грн.), з 1 січня 2013 року – на 10 % (загальний розмір підвищення складе 329,6 грн.). Середній розмір пенсії збільшиться до 1497 гривень.

6. Попередження негативних ситуацій у родині, особливо у сім'ях з дітьми, та надання своєчасної допомоги – основне завдання органів влади.

На даний час здійснюється недостатньо заходів профілактики проблем та раннього виявлення сімей і осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема у сім'ях з дітьми, що підвищує ризик вилучення дитини з сім'ї. Робота

соціальних служб починається на стадії, коли уже проблеми набули значної загрози.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Створити з червня 2012 року інститут соціальних працівників з чисельністю 12 тис. працівників для роботи на територіях кожної сільської, селищної та міської рад, які б:

- здійснювали своєчасне виявлення можливих проблем у сім'ях, особливо у сім'ях з дітьми, інвалідами;

- здійснювали соціальний супровід сімей які перебувають у складних життєвих обставинах;

- вживали заходів щодо надання допомоги в усуненні можливих проблем шляхом сприяння у працевлаштуванні, здобутті освіти, професії, лікуванні, соціальній реабілітації;

- сприяли у своєчасному одержанні державних соціальних допомог та послуг залученню до надання допомоги сім'ям благодійними фондами, громадськими організаціями, державними органами.

Очікувані результати:

Буде збільшена на 12 тисяч чисельність соціальних працівників центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді для організації роботи у кожній сільській, селищній та міській громаді щодо раннього виявлення та своєчасного надання соціальних послуг сім'ям у складних життєвих обставинах.

Місцеві державні адміністрації повинні забезпечити якісну роботу зазначених соціальних працівників та вжити відповідних заходів щодо надання допомоги сім'ям, які потребують підтримки держави.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому враховані необхідні видатки.

Мінсоцполітики підготовлені відповідні проекти нормативно-правових актів, які найближчим часом будуть подані на розгляд Уряду.

7. Сімейний затишок – дітям-сиротам та дітям, які залишилися без батьківського піклування.

Близько 22 тисяч дітей-сиріт проживають у інтернатах, утримання яких здійснюється за рахунок коштів бюджету.

Близько 170 тис. дітей проживають у неблагополучних сім'ях.

Щороку до 7 тисяч дітей втрачають батьків внаслідок позбавлення останніх батьківських прав.

Незважаючи на певні позитивні тенденції, що знайшли вияв протягом кількох останніх років, частка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у загальній кількості дитячого населення залишається стабільно високою і становить близько 1,2%.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

- вжити заходів щодо влаштування дітей, які проживають у інтернатах, у сімейні форми виховання;

-внаслідок запровадження раннього виявлення сімейних проблем та вжиття відповідних заходів з працевлаштування та лікування батьків, надання їм соціальної та психологічної допомоги, не допустити позбавлення дітей батьківської опіки;

-кардинально підвищити якість надання соціальних послуг дітям у інтернатах.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

У змінах до державного бюджету на 2012 рік збільшено обсяг субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам з метою збільшення влаштування цих категорій дітей у сімейні форми виховання.

Урядом прийнято розпорядження Кабінету Міністрів від 11.04.2012 № 213-р „Про проведення у місті Кіровограді експерименту із запровадження інноваційної форми влаштування і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” з метою розвитку закладів нового типу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з умовами, наближеними до сімейних.

Також Мінсоцполітики розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження Примірного положення про дитячий будинок для дітей, умови виховання в якому наближені до родинних”.

Очікувані результати:

До кінця 2012 року близько 14 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, буде влаштовано у сімейні форми виховання.

8. Вперше в Україні – забезпечення пенсіонерам та інвалідам доходів не менше прожиткового мінімуму та підвищення рівня допомоги на дітей малозабезпечених сімей.

На даний час державна допомога дітям та пенсіонерам і інвалідам із малозабезпечених сімей виплачується як різниця між рівнем забезпечення прожиткового мінімуму, це відповідно – 50% та 80% прожиткового мінімуму для відповідної демографічної групи, і фактичними доходами сім'ї.

Максимально, у випадку відсутності у сім'ї доходів, при такому механізмі у 2012 році у середньому буде виплачена допомога на дітей до 6 років у розмірі – 457,7 грн., дітей від 6 до 18 років – 570,4 грн., пенсіонерів і інвалідів – 673,6 гривень.

Такі розміри допомоги не досягають законодавчо встановленого прожиткового мінімуму.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Поетапно скасувати у 2012 році рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для пенсіонерів, інвалідів та дітей з малозабезпечених сімей. З цієї метою необхідно:

-забезпечити з липня 2012 року пенсіонерам та інвалідам підвищення рівня забезпечення прожиткового мінімуму з 80 до 100% розміру прожиткового мінімуму, до якого доплачується допомога малозабезпеченим сім'ям;

-підвищити з липня 2012 року рівень забезпечення прожиткового мінімуму, до якого доплачується допомога на дітей малозабезпечених сімей, з 50 до 75 % розміру прожиткового мінімуму.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

В Законі України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, законодавчо врегульовано питання щодо призначення підвищених розмірів державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Очікувані результати:

-близько 236 тис. дітей, які на даний час отримують допомогу як члени малозабезпечених сімей, щомісячно з липня 2012 року отримують додатково у середньому 275 грн.;

-близько 7,7 тис. пенсіонерів та інвалідів, які на даний час отримують допомогу як члени малозабезпечених сімей, щомісячно з липня 2012 року отримують додатково по 170 гривень.

9. Вперше в Україні за роки незалежності – кожному інваліду необхідний протез та крісло колісне.

На сьогодні 283 тис. інвалідів потребують забезпечення протезами та кріслами колісними. Проте через недостатнє фінансування немає можливості повного забезпечення технічними засобами реабілітації всіх інвалідів, які цього потребують.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Забезпечити у 2012 році кожного інваліда протезом та кріслом-коляскою відповідно до потреби.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому враховані необхідні видатки.

Відповідно до нового порядку, який запроваджено з 2012 року, інвалід самостійно обирає виробника протеза та крісла колісного для забезпечення індивідуальних потреб з урахуванням медичних показань.

Забезпечення технічними засобами реабілітації буде відбуватись 3 шляхами за вибором інваліда:

-безпосередньо через підприємства, що виготовляють зазначені вироби;

-через сервісні центри з обслуговування окремих категорій населення технічними та іншими засобами реабілітації та їх технічного обслуговування, які створені на всіх державних та казенних підприємствах;

-через органи праці та соціального захисту населення.

За допомогою місцевих органів влади та за рахунок бюджетних коштів буде здійснено їх виготовлення та доставка.

Очікувані результати:

283 тис. інвалідів отримують протез та крісло колісне, що забезпечить їм більш повноцінне життя.

10. Вперше в Україні – запровадження окремої державної підтримки сімей, які виховують дітей, хворих на дитячий церебральний параліч.

На даний час в Україні проживає понад 30,4 тисячі дітей, хворих на дитячий церебральний параліч, які не отримують достатньої реабілітації у ранньому віці.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Передбачити окрему бюджетну програму у державному бюджеті для реабілітації дітей, хворих на дитячий церебральний параліч, у тому числі і у недержавних благодійних фондах та недержавних реабілітаційних центрах, які застосовують прогресивні методики реабілітації таких дітей.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому передбачено окрему бюджетну програму для реабілітації дітей, хворих на дитячий церебральний параліч, у сумі 44,8 млн. гривень

З метою визначення порядку використання коштів Мінсоцполітики підготовлено відповідний проект рішення Уряду, який на даний час розглядається центральними органами виконавчої влади. Найближчим часом Уряд прийме рішення з цього питання.

Очікувані результати:

Діти, хворі на дитячий церебральний параліч, зможуть поліпшити стан свого здоров'я та розпочати процес відновлення функцій організму.

11. Психічно хворим – сімейний затишок.

На даний час особам, які проживають разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновками лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним виплачується державна допомога у розмірі 10% прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Оскільки така допомога здійснюється у незначній сумі (у 2012 році – це 109,8 грн.) і лише малозабезпеченим особам, то на даний час допомогу отримують лише 7,1 тис. осіб.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Поетапно збільшувати розмір допомоги особам, які проживають разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, на догляд за ним з метою забезпечення їх проживання у сім'ї.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому враховані необхідні видатки.

Особам, які здійснюють догляд за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, буде виплачуватися допомога у розмірі мінімальної заробітної плати з таким розрахунком, щоб доходи такої особи і допомога не перевищували 3-х прожиткових мінімумів.

Підвищений розмір допомоги буде виплачуватися з травня 2012 року.

Також Мінсоцполітики підготовлено проект Закону України „Про внесення зміни до статті 5 Закону України „Про психіатричну допомогу”, який схвалено на

засіданні Кабінету Міністрів України та направлено на розгляд Верховної Ради України.

Очікувані результати:

Поліпшення рівня та якості життя сімей, які здійснюють догляд за інвалідами внаслідок психічного розладу, а також можливе повернення таких інвалідів у сім'ї з психоневрологічних інтернатів.

12. Кожному інваліду війни – підвищити розмір одноразової допомоги до 5 травня.

У 2012 році відповідно до чинного законодавства було передбачено виплатити щорічну разову грошову допомогу до 5 травня інвалідам війни I групи – 1200 грн., II групи – 1020 грн., III групи – 920 гривень.

На даний час в Україні проживає 165 тис. 391 інвалід війни.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Збільшити разову грошову допомогу до 5 травня для інвалідів війни:

-I групи – 44 тис. 170 осіб - з 1200 до 2200 грн.;

-II групи – 81 тис. 044 особи – з 1020 до 1920 грн.;

-III групи – 40 тис. 177 осіб – з 920 до 1720 гривень.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому враховані необхідні видатки.

5 квітня 2012 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 293 „Про внесення змін до пункту 5 постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1381”, якою передбачено збільшення розмірів щорічної разової грошової допомоги до 5 травня.

Очікувані результати:

165 тис. 391 інвалід війни отримають у 2012 році збільшені розміри разової грошової допомоги до 5 травня.

13. Забезпечення інвалідам-ліквідаторам аварії на ЧАЕС та інвалідам, потерпілим від Чорнобильської катастрофи, спеціалізованим медичним лікуванням.

Найголовніше для інвалідів-ліквідаторів аварії на ЧАЕС та інвалідів з числа потерпілих, внаслідок Чорнобильської катастрофи, – це своєчасне отримання безкоштовної медичної допомоги. При цьому проблемою є недостатнє фінансування спеціалізованого медичного лікування зазначеної категорії громадян.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Поліпшити рівень надання спеціалізованої медичної допомоги громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, особливо інвалідам-ліквідаторам шляхом збільшення видатків для цього.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому загальні видатки на спеціалізоване лікування зазначеної категорії громадян

складають 50 млн. грн., що перевищує обсяг видатків, передбачених у 2011 році, більш ніж в 4 рази.

Очікувані результати:

Для близько 115 тис. осіб, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, буде значно поліпшено медичне лікування.

14. Інвалідам-ліквідаторам аварії на ЧАЕС, інвалідам Великої Вітчизняної війни, воїнам-інтернаціоналістам, інвалідам по зору та слуху – прискорене придбання житла.

Інваліди-ліквідатори аварії на ЧАЕС, інваліди Великої Вітчизняної війни, воїни-інтернаціоналісти, інваліди по зору та слуху, на жаль, десятками років не можуть отримати житло.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

Необхідно поліпшити забезпечення житлом інвалідів-ліквідаторів аварії на ЧАЕС, інвалідів Великої Вітчизняної війни, воїнів-інтернаціоналістів, інвалідів по зору та слуху.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Прийнято Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 12.04.2012 № 4647-VI, в якому збільшені необхідні видатки на:

- для громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи – 100 млн. грн. (всього 150 млн. грн. у 2012 році);
- для інвалідів війни – 71,7 млн. грн. (всього 71,7 млн. грн. у 2012 році);
- для воїнів-інтернаціоналістів – 40,1 млн. грн. (всього 91,0 млн. грн. у 2012 році);
- для інвалідів по зору та слуху – 10,0 млн. грн. (всього 15,0 млн. у 2012 році).

Очікувані результати:

Збільшення видатків державного бюджету дасть можливість поліпшити забезпечення житлом зазначених категорій громадян.

15. Вперше в Україні – запровадження соціально справедливого рівня щомісячних страхових виплат шахтарям-інвалідам та іншим потерпілим на виробництві і членам їх сімей.

На даний час 310,7 тис. шахтарів-інвалідів, інших потерпілих на виробництві та членів сімей потерпілих одержують щомісячні страхові виплати, які виплачуються за рахунок Фонд державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

Перерахунки цих виплат з 2001 року здійснювалися на коефіцієнт збільшення за попередній рік середньомісячної реальної заробітної плати у галузях економіки, а не на коефіцієнт збільшення середньомісячної номінальної заробітної плати у галузях економіки.

Це призвело до соціальної несправедливості, оскільки різниця у виплатах більше ніж вдвічі.

Нова соціальна ініціатива Президента України:

-запровадити осучаснення щомісячних страхових виплат для зазначених осіб на коефіцієнт збільшення середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників у галузях економіки за 2011 рік;

-поетапно осучаснити ці виплати за минулі роки.

Стан реалізації нової соціальної ініціативи Президента України:

Правлінням Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та Урядом у березні п.р. прийняті рішення щодо перерахунку щомісячних страхових виплат шахтарям-інвалідам, іншим потерпілим на виробництві та членам їх сімей на коефіцієнт середньомісячної номінальної заробітної плати у галузях економіки та перерахунок цих виплат для одержувачів, яким вони призначені до 1 січня 2006 року.

Видатки на підвищення цих виплат враховані у бюджеті Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві на 2012 рік.

Очікувані результати:

У середньому 310,7 тис. шахтарів-інвалідів, інших потерпілих на виробництві та членів їх сімей, отримають щомісячно додатково з березня 2012 року 305 грн., а шахтарі-інваліди – майже 400 гривень.

Розміри цих виплат підвищено з березня 2012 року і будуть виплачені протягом квітня-травня 2012 року.

Контроль знань:

1. Які існують проблеми соціального страхування в Україні в умовах трансформаційних перетворень?

2. Які види державного обов'язкового соціального страхування вже запроваджено?

3. Які особливості реформованої пенсійної системи України?

4. Які напрями подальшого удосконалення пенсійного страхування?

5. Які проблеми та напрями удосконалення соціального страхування з тимчасової втрати працездатності?

6. Що необхідно змінити в системі соціального страхування від нещасного випадку на виробництві?

7. Які існують заходи щодо покращення соціального страхування на випадок безробіття?

8. Що стримує запровадження медичного страхування?

9. Чи є досконалою організаційна структура системи соціального страхування?

10. Що таке єдиний соціальний внесок та його переваги?

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна

1. Конституція України.
2. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування №16/98-ВР від 04. 01. 1998 р. // Все про бухгалтерський облік. — 2001. — №21.
3. Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання” №1105-ХІІ від 23.09. 1999р.
4. Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” №2213-ІІІ від 02.03.2000р. /Все про бухгалтерський облік. —2001. — №21.
5. Закон України “Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування” №2213-ІІІ від 11.01.2001р. //Все про бухгалтерський облік. —2001. — №21.
6. Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” №2240-ІІІ від 18.01.2001р. //Все про бухгалтерський облік. —2001.—№21.
7. Закон України „Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” №2272-ІІІ від 22.02.2001р.// Все про бухгалтерський облік.— 2001. — №40.
8. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України з питань загальнообов'язкового державного соціального страхування” №2980-ІІІ від 17.01.2002р. // Все про бухгалтерський облік. — 2002. — №4.
9. Закон України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” №1058-ІV від 09.07.2003р. // Податки та бухгалтерський облік. — 2003. — №70.
10. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” №1057-ІV від 09.07.2003р. // Податки та бухгалтерський облік. — 2003.— №6.
11. Закон України „Про внесення змін до Закону України “Про пенсійне забезпечення” №9 854-ІV від 22.05.2003р. // Соціальний захист.—2003.—№6.
12. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” №660-ІV від 3.04.2003р. // Офіційний вісник України. — К., 2003.

Постанови Кабінету міністрів України

13. “Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників державних підприємств, установ, організацій, перебування на яких дає право на призначення пенсій та виплати грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до статті 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” №1571 від 22.11.2001р. //Все про бухгалтерський облік. — 2001. — №114.

14. “Про забезпечення виконання функцій з призначення і виплати пенсій органами Пенсійного фонду” №497 від 11.04.2002р. // Соціальний захист. — 2002. — №9.

15. “Про підвищення розмірів трудових пенсій” №544 від 15.04.2003р. // Податки та бухгалтерський облік. — 2003. — №51.

16. “Про виплату надбавки за стаж наукової роботи” №609 від 26.04.2003р. // Соціальний захист. — 2003. — №6.

17. “Про порядок визначення заробітку для обчислення пенсії та нарахування надбавки до пенсії” №1151 від 24.07.2003р. // Все про бухгалтерський облік. — 2003. — №75.

18. “Про внесення змін до порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання” №985 від 27.06.2003р. // Все про бухгалтерський облік. — 2003. — №65.

Додаткова

19. Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування. Навчальний посібник—К.: Кондор, 2006.

20. Губар О.Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту // Фінанси України. — 2002. — №8.

21. Говорушко Т.А. Страхові послуги . Навчальний посібник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2011. — 400 с.

22. Залетов О.М., Соболев А.М., Бондар О.В. Страхування від нещасних випадків. Навчальний посібник. —К.: Міжнародна агенція "BeeZone", 2003.

23. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України //Україна: аспекти праці. — 2002. — №6.

24. Тхай С. Рекомендації щодо призначення пенсій науковим працівникам // Вісник Пенсійного фонду України. — 2003. — №5.

25. Юрій С.І., Шаварина М.П., Шаманська Н.В.Соціальне страхування: Підручник. — К.: Кондор. — 2004.

ГЛОСАРІЙ

Відкритий пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи

Державне регулювання – це важливий елемент управління соціальним страхуванням, формуванням та використанням коштів державних соціальних фондів.

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування - це консолідований страховий внесок на пенсійне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, медичне страхування, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, страхування на випадок безробіття, який в обов'язковому порядку сплачується страховальниками з метою забезпечення реалізації прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за соціальним страхуванням.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг.

Застрахований – фізична особа, на користь якої здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Корпоративний пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, засновником якого є одна або декілька юридичних осіб-роботодавців та до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками цього фонду можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають у трудових відносинах з його засновниками та роботодавцями-платниками цього фонду.

Медичне страхування – це форма соціального захисту населення щодо охорони здоров'я, пов'язана з компенсацією витрат громадян на медичне обслуговування.

Недержавний пенсійний фонд – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації, функціонує та проводить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду.

Недоїмка – не сплачені в строк кошти.

Об'єкт загальнообов'язкового державного соціального страхування – страховий випадок, із настанням якого у застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання матеріального забезпечення та соціальних послуг.

Пенсійне страхування (один із видів соціального страхування) – це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності.

Пенсійні активи – активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Професійний пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, засновниками якого можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи профспілки або фізичні особи, пов'язані за видом їх професійної діяльності. При цьому учасниками такого фонду можуть бути виключно громадяни, пов'язані за видом їх професійної діяльності, визначеної у статуті фонду.

Система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкових пенсійних виплат.

Соціальне страхування – це важлива складова частина соціального захисту населення, центром якого є людина та її потреби, а якість їх задоволення впливає на соціально-економічний розвиток держави. Соціальне страхування створює умови для відтворення робочої сили та захисту громадян у разі настання певних страхових випадків: втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, нещасного випадку на виробництві. Догляду за дитиною, вагітності та пологів тощо.

Страховальники за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням – роботодавці та застраховані особи.

Страховики – цільові страхові фонди з окремих видів страхування. Страхові фонди беруть на себе зобов'язання щодо збору страхових внесків та надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг у разі настання страхових випадків.

Суб'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування – застраховані громадяни, а в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи, страхувальники і страховики.

Страховий стаж – це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та сплачуються внески (нею, роботодавцем) на страхування. Особливості та розмір сплати страхових внесків роботодавцем і застрахованою особою визначаються законодавством. Страховий стаж в перспективі замінить трудовий стаж. Він буде основним критерієм оцінки практичної діяльності громадянина.

Страховий ризик – обставини, внаслідок яких громадяни та/або члени їх сімей можуть втратити тимчасово чи назавжди засоби до існування і потребують матеріальної підтримки або соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Страховий випадок – подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення чи соціальних послуг, передбачених законами України з окремих видів страхування.

Страхування від нещасного випадку – є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Фонд медичного страхування – самостійна, децентралізована і некомерційна організація, що є юридичною особою і здійснює свою діяльність відповідно до чинного законодавства.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків – некомерційна самоврядована організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням.